

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Alexandr Czapek

**Období třetí Československé republiky v
kontextu mezinárodních smluv a mezinárodní
politiky**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.

Katedra právních dějin

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): květen 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 368 532 znaků včetně mezer.

Alexandr Czapek, autor diplomové práce

V Praze dne 29. května 2022

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval především vedoucímu mé práce, prof. JUDr. Janu Kuklíkovi, DrSc., jehož názory a rady mi při vypracování této práce velmi pomohly a přispěly ke zdárnému dokončení této diplomové práce. Současně bych chtěl vyjádřit velké poděkování své rodině, a především své matce Zuzaně, za přetrvávající podporu nejen při sepisování této práce, ale během celé doby mého studia.

Obsah

Prohlášení	2
Poděkování	3
Obsah.....	4
1. ÚVOD	7
1.1 Teoretická část diplomové práce	9
2. DRUHÁ REPUBLIKA, OBDOBÍ PO MNICHOVU.....	12
2.1 Úvodem	12
2.2 Slovensko na cestě k samostatnosti	13
3. STÁTNÍ ZŘÍZENÍ ČSR V EMIGRACI.....	20
3.1 Úvodem	20
3.2 Činnost Edvarda Beneše ve Francii, vznik československého exilového hnutí, politické konflikty se Štefanem Osuským.....	21
3.3 Vznik a činnost Československého národního výboru.....	24
3.4 Vznik a činnost československé exilové vlády.....	29
3.5 Kroky exilové vlády vedoucí k odůznání Mnichovské dohody	34
3.6 Role komunistických politiků v exilové politice a posilování vztahů se Sovětským svazem.....	38
4. TŘETÍ REPUBLIKA V PRVNÍCH MĚSÍCÍCH EXISTENCE; POSTUPIMSKÁ DOHODA.....	48
4.1 Košický vládní program	48
4.1.1 Sjednání Košického vládního programu, vznik vlády Národní fronty.....	48
4.1.2 Úprava vztahů k národnostním menšinám v Košickém vládním programu	54
4.2 Česko-německé vztahy v historickém kontextu	55
4.3 Československá cesta k Postupimské dohodě, formování požadavků	63
4.4 Postupimská konference a sjednání Postupimské dohody	75
4.4.1 Přípravy na konferenci	75

4.4.2	Postupimská konference.....	79
4.4.3	Závěrem.....	83
4.5	Úprava státního občanství v československém právním řádu; odnětí občanství občanům německé národnosti z pohledu ústavního práva.....	84
5.	DIPLOMATICKÉ VZTAHY A MEZINÁRODNÍ SMLOUVY TŘETÍ REPUBLIKY.....	91
5.1	Úvodem	91
5.2	Diplomatické vztahy a mezinárodní smlouvy se státy východní Evropy.....	92
5.2.1	Diplomatické vztahy a mezinárodní smlouvy se sousedními státy.....	92
5.2.2	Diplomatické vztahy a mezinárodní smlouvy s Jugoslávií	107
5.3	Diplomatické vztahy a mezinárodní smlouvy se Sovětským svazem	112
5.3.1	Odstoupení Podkarpatské Rusi.....	112
5.3.2	Hospodářské a jiné mezinárodní smlouvy mezi Československem a Sovětským svazem	120
5.3.3	Vliv Sovětského svazu na československou poválečnou politiku a postupná „sovětizace“ země	126
5.4	Diplomatické vztahy se Spojenými státy americkými	129
5.4.1	Československo-americké vztahy v poválečném období.....	129
5.4.2	Hospodářská pomoc Spojených států Československu – UNRRA a Marshallův plán	133
5.5	Diplomatické vztahy a spojenecká smlouva s Francií.....	140
5.6	Diplomatické vztahy s Velkou Británií	146
6.	ZÁVĚR.....	149
	Seznam použitých zkratk.....	153
	Seznam citované a použité literatury a dalších zdrojů	154
	Právní předpisy.....	154
	Edice dokumentů.....	156
	Odborná literatura	156

Elektronické zdroje	159
Shrnutí	160
Summary	161
Klíčová slova diplomové práce	162
Key words of the thesis	162
Název diplomové práce	162
Title of the thesis	162

1. ÚVOD

Autor se pro téma diplomové práce Období třetí Československé republiky v kontextu mezinárodních smluv a mezinárodní politiky rozhodl z důvodu své lásky k dějinám, a zvláště těm politickým, která ho provází po většinu jeho života. Také v tomto tématu spatřoval příležitost rozšířit své znalosti moderní historie. Období třetí republiky přišlo autorovi jako období pro mnohé lidi poněkud neznámé a díky tomu přitažlivé. Většina lidí, se kterými autor přišel v minulosti do kontaktu a hovořil s nimi o moderních dějinách České republiky, potažmo Československa, nebyla schopna o tématu vést delší rozhovor z důvodu malého množství znalostí o této době. Není se čemu divit; pokud se konkrétní jedinec nezajímá o českou, potažmo československou historii více do hloubky, přijde s tímto obdobím do kontaktu jen sporadicky. Třem rokům, na jejichž konci se Československá republika stala na dlouhých čtyřicet jeden rok státem pod nadvládou jedné strany, Komunistické strany Československa, se málokdy věnuje při školní výuce větší pozornost, ve sdělovacích prostředcích se člověk může čas od času setkat s připomínkou událostí odsunu německého obyvatelstva, případně události, která dobu třetí republiky ukončila (autor touto událostí myslí komunistický převrat v Československu v únoru 1948) ale o dalších konkrétních událostech, které dobu trvání třetí republiky provázely, si člověk musí vyhledat informace v převážné většině samostatně. Autor této práce považuje přehlížení této doby širokou veřejností za chybné, neboť, dle jeho názoru, tato tři léta ovlivnila několik dalších generací československého obyvatelstva a touto prací by rád toto nesmírně zajímavé období a události v něm přiblížil širokému okruhu čtenářů.

Autor této diplomové práce si uvědomuje, že tuto práci vypracovává jako svou diplomovou práci na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Tento fakt mu dává příležitost v této práci propojit politické dějiny s různými právními instituty. Práce se zaměřuje nejen na přehled událostí, které ovlivňovaly tehdejší československou politiku a na československé postavení v Evropě, případně na celém světě, ale také se blíže zaměřuje na některé právní otázky, například na problematiku státního občanství a jeho odnímání. Autor této práce při svých úvahách nad poválečným odsunem německé menšiny z Československa přemítal nad přípustností kroků Československé republiky, která prakticky donutila dlouholeté obyvatele svého území k jeho definitivnímu opuštění bez jakékoli náhrady. Autorovi této diplomové práce je jasné, že v dnešní době by takové kroky nepřipustila žádná mezinárodní organizace ani mínění veřejnosti, a proto se rozhodl otázku státního občanství sudetských Němců a jeho odnětí blíže prozkoumat. Z dalších právních aspektů této práce jmenujme např. představení a rozebrání

konkrétních úprav hospodářských, či jiných ekonomických styků v podobě mezinárodních smluv, stejně tak představení úprav konkrétních spojeneckých smluv mezi Československem a dalšími státy.

Autor této diplomové práce rozšiřuje v této práci zkoumané období třetí republiky o události z let 1938 až 1945. Ač tematicky období tzv. druhé republiky a období druhé světové války do této diplomové práce nepatří, je dle autora této práce důležité se o nich zmínit pro plné pochopení dění v poválečných letech, které vyvrcholilo komunistickým převratem v únoru 1948. Období tzv. druhé republiky je dle autora důležité zmínit proto, aby čtenář pochopil československé poválečné požadavky na důsledný odsun německého a maďarského obyvatelstva z republiky. Právě příslušníci těchto národů byli ve válečném a následně i poválečném období obviňováni za rozbití demokratického Československa a v důsledku i za rozpoutání války. Bylo jasné, že společné soužití těchto národů ve formě, v jaké fungovalo po staletí, po konci druhé světové války nemůže být obnoveno. V období druhé světové války autor v této práci sleduje osud československého zahraničního exilu, jako nositele kontinuity s předválečnou demokratickou republikou a především osobu prezidenta Československé republiky, Edvarda Beneše. Dění v tzv. Protektorátu Čechy a Morava a činnost protektorátní vlády, případně německých okupačních orgánů nepovažuje autor této diplomové práce za důležité pro její kontext, a tak se mu nevěnuje.

Autor si jako cíle své práce vytyčil následující dvě hypotézy, které se touto diplomovou prací pokusí ověřit jako platné. Hypotéza číslo 1 zní: „*Sovětizace Československa pozvolna probíhala již od sjednání spojenecké smlouvy v prosinci 1943.*“ Hypotéza číslo 2 zní následovně: „*V období třetí republiky již nebylo možné, aby se Československo stalo součástí západního velmocenského bloku.*“ Sovětizací autor rozumí postupné přetváření vnitřních i vnějších poměrů ve státě z demokratického státu na stát totalistický, pod nadvládou jedné strany, dle vzoru Sovětského svazu.

Na závěr úvodní části práce by chtěl autor zmínit, že si je plně vědom toho, že rozsahem diplomové práce nemůže obsáhnout veškeré relevantní dění pro sledované období. Pokouší se vybrat a popsat ta, která mu vzhledem k tématu práce připadají nejdůležitější a nejlépe popsitelná.

1.1 Teoretická část diplomové práce

Pro účely této práce je nutné časově vymezit sledované období práce a také instituty, se kterými autor v této práci běžně pracuje.

Tato diplomová práce pojednává o období mezi roky 1938 a 1948. Tato práce se věnuje více státním útvarům, které v této době existovaly na československém území.

V prvé řadě je třeba zmínit pojem Československá republika ve smyslu tzv. První republiky. První republika je označení pro Československou republiku v období od října 1918 do října 1938. O státoprávním útvaru lze hovořit od účinnosti zákona č. 37/1918 Sb. ze dne 13. listopadu 1918, o prozatímní ústavě. Z hlediska ústavního práva se vzniklý stát dá označit za parlamentní formu republiky. Formální zakotvení názvu Československá republika stanovil zákon, jímž se uvozuje Ústavní listina Československé republiky ze dne 29. února 1920, vyhlášeného pod č. 121/1920 Sb. z. a n. dne 6. března 1920. O první republice hovoříme v období do 1. října 1938, kdy byla československou vládou přijata tzv. Mnichovská dohoda o odstoupení pohraničních oblastí Německé říši.

Tato práce se nadále věnuje útvaru, zvanému Druhá republika. Jako druhou republiku označujeme Československou republiku v období od října 1938 do března 1939. Formálně se tento stát nadále řídil Ústavní listinou z roku 1920. Jednalo se též o parlamentní formu republiky, ač byla značně omezena volná politická soutěž stran. Přijetím ústavních zákonů a autonomii Slovenské krajiny a Podkarpatské Rusi¹ se de facto proměnila forma republiky z unitární na federativní. O druhé republice hovoříme v období do 15. března 1939, kdy byl zbytek republiky obsazen německými vojsky.

Ve své práci se autor věnuje československému státnímu zřízení za dob německé okupace. Jelikož autor usoudil, že pro téma jeho práce není relevantní zabývat se orgány německé okupační moci, věnuje se pouze tzv. československému státnímu zřízení v emigraci. To bylo známé pod názvem Prozatímní státní zřízení. Tento název byl ustaven 9. července 1940 Československým národním výborem a označoval legitimní československou vládu, uznanou

---

¹ Ústavní zákon č. 299/1938 Sb. z. a n. o autonomii Slovenské země a ústavní zákon č. 328/1938 Sb. z. a n. o autonomii Podkarpatské Rusi.

nejprve Velkou Británií a Francií a po přepadení Sovětského svazu nacistickým Německem v červnu 1941 také Sovětským svazem a všemi státy protihitlerovské koalice.

Posledním sledovaným obdobím je období tzv. Třetí republiky. Jako třetí republiku označujeme Československou republiku v období od dubna 1945 do února 1948. Za datum oficiálního ustavení politického systému třetí republiky lze považovat vyhlášení Košického vládního programu a jmenování nové československé vlády v Košicích 4. dubna 1945. Právním předpisem nejvyšší síly v tomto období byla též Ústavní listina z roku 1920. Z hlediska ústavního práva se jednalo o parlamentní formu republiky, ač byla výrazně omezena volná soutěž politických stran a působení v politice bylo povoleno pouze stranám tzv. Národní fronty. O třetí republice hovoříme v období do 25. února 1948, kdy prezident Edvard Beneš jmenoval tzv. druhou vládu Klementa Gottwalda a v Československu definitivně převzala moc Komunistická strana Československa.

V následující části autor práce vymezí právní instituty, které pro potřeby této diplomové práce běžně používá.

Pojem **zákon** označuje obecně závazný právní předpis přijatý zákonodárnou mocí. Zákony jsou nadřazeny podzákonným předpisům (vyhláškám a nařízením) a jsou podřazeny Ústavě a ústavním zákonům.²

Pojem **ústavní zákon** označuje právní předpis nejvyšší právní síly, který je zvláštním druhem zákonů. Mění nebo doplňuje Ústavu.³

Pojem **Ústava** označuje nejvyšší právní normu ve státě, která upravuje základní vztahy uvnitř státu.⁴

Pojem **státní občanství** označuje časově trvalý, místně neomezený právní vztah mezi jedincem a státem, jehož obsahem jsou vzájemná práva a povinnosti člověka a státu.⁵

---

² PAVLÍČEK, Václav, a kol. Ústavní právo a státověda. 1. díl. Obecná státověda., str.. 246–247.

³ Tamtéž.

⁴ RESCHOVÁ, Jana, Miluše KINDLOVÁ, Jan GRINC, Ondřej PREUSS a Marek ANTOŠ. Státověda: stát, jednotlivec, konstitucionalismus., str. 177

⁵ RESCHOVÁ, Jana, Miluše KINDLOVÁ, Jan GRINC, Ondřej PREUSS a Marek ANTOŠ. Státověda: stát, jednotlivec, konstitucionalismus., str. 89

Pojem **mezinárodní smlouva** označuje takovou smlouvu, která byla opatřena podpisy zástupců států k vyjádření vůle těchto států být danou smlouvou vázány. Zástupcem státu je ten, kdo předloží řádnou plnou moc k tomu účelu vystavenou vládou v mezinárodním smyslu.⁶

Pojem **mírová smlouva** označuje takovou mezinárodní smlouvu, kterou je formálně ukončen válečný konflikt a nastolen mír. Smlouvu mezi sebou uzavírají válčící strany.⁷

Pojem **příměří** označuje dohodu o zastavení válečných akcí, která zpravidla předchází uzavření mírové smlouvy.⁸

Pojem **mezinárodní konference** označuje setkání zástupců států, svolaných za účelem projednání a vyřešení určité otázky společného zájmu.⁹

---

⁶ ČEPELKA, Čestmír a Pavel ŠTURMA. Mezinárodní právo veřejné. 2. vydání., str. 93

⁷ Tamtéž, str. 98-99

⁸ POTOČNÝ, Miroslav a Jan ONDŘEJ. Mezinárodní právo veřejné: zvláštní část. 5., dopl. a rozš. vyd., str. 472-473

⁹ POTOČNÝ, Miroslav a Jan ONDŘEJ. Mezinárodní právo veřejné: zvláštní část. 5., dopl. a rozš. vyd., str. 265-273

2. DRUHÁ REPUBLIKA, OBDOBÍ PO MNICHOVU

2.1 Úvodem

Na konci roku 1938 byla Československá republika v nezáviděníhodné pozici. Poté, co tehdejší evropské mocnosti bez československé účasti na konci září 1938 společně podepsaly Mnichovskou dohodu, bylo Československo donuceno Německu postoupit území, kde bylo v nadpoloviční většině zastoupeno obyvatelstvo německé národnosti. Dohoda, ač z pohledu československého práva neplatná od samého počátku, byla československými orgány pod nátlakem zahraničních spojenců přijata a 1. října začalo vyklízení postoupených území. Po polském ultimátu ze 30. září byla během listopadu 1938 Polsku postoupena také část území v Čechách (Těšínsko, Frýdecko, Jablunkov) i na Slovensku (části Spíše, Oravy, Kysuce a Šariše). V listopadu 1938, po První vídeňské arbitráži, byla Druhá republika donucena Maďarsku odstoupit další území na Slovensku, na němž převažovalo maďarské obyvatelstvo. Maďarsku ke svému cíli dopomohly mocnosti Osy, Německo a Itálie, jejichž zástupci působili při První vídeňské arbitráži jako rozhodci. Stejně jako v případě odstoupení území Německu, i při odstoupení území Maďarsku byla zabráněna část území navíc. Při těchto územních změnách Československá republika ztratila dvě pětiny svého průmyslového a asi jednu třetinu zemědělského potenciálu, což činilo přes 41 tisíc km² území a necelých pět milionů obyvatel. Narušen byl i systém železniční i silniční dopravy, který okleštěný stát nutil k bezvýhradné spolupráci s německou ekonomikou. V politické správě mohl československý stát pouze nerealisticky spoléhat na dobromyslnost mocného a agresivního souseda.¹⁰

Prezident republiky Edvard Beneš 5. října 1938 po přednesení posledního rozhlasového proslovu k národu abdikoval a uchýlil se do Sezimova Ústí s cílem neopouštět republiku minimálně do oslav 20. výročí republiky 28. října. Poté měl v úmyslu se vydat do Švýcarska, nebo Velké Británie a později se hodlal přesunout do USA, kde měl skrz své kontakty zajištěno místo přednášejícího sociologie na univerzitě v Chicagu. Na nátlak československé vlády, která byla zastrašena německými hrozbami, že „*při setrvání Beneše jsou její plány toliko prozatímní*“,¹¹ a též na setrvalé žádosti svých přátel z Londýna, které mu při návštěvě přetlumočil jeho synovec, diplomat a novinář Bohuš Beneš, svůj odchod uspíšil a 22. října 1938

---

¹⁰ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945., str. 453.

¹¹ BENEŠ, Edvard, HAUNER, Milan, ed. Paměti. Praha: Academia, 2007., str. 8.

odcestoval do Londýna. Svým odchodem do zahraničí uspořádal změnu československé zahraniční politiky na úzkou spolupráci s Německem, což byla prakticky jediná možnost, kterou okleštěný zbytek republiky měl.

V čele státu Beneše po souhlasu Německa 30. listopadu 1938 nahradil dr. Emil Hácha, od kterého bylo očekáváno, že jako člověk apoliticky zaměřený bude podporovat a zaštitovat novou vládu, která byla jmenována téhož dne po demisi vlády generála Jana Syrového. Novým premiérem se stal dr. Rudolf Beran, dřívější předseda konzervativní Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu (Agrární strany) a tehdejší předseda nově vzniklé Strany národní jednoty. Tato strana vznikla 22. listopadu 1938 sloučením Agrární strany s ostatními pravicovými subjekty působícím v Československu a částí Československé strany národně sociální. Beranova vláda byla složena převážně z apolitických odborníků, ovšem část ministrů, mezi nimi i bývalý premiér, generál Syrový, byla ministry i ve vládě předchozí. Beran zde vyšel částečně vstříc prezidentu Háchovi, který chtěl, aby byla vláda složena z lidí, kteří byli dříve politicky aktivní. Beran naopak chtěl vládu co nejvíce apolitickou.

2.2 Slovensko na cestě k samostatnosti

Kromě změn v české vládě nastaly změny i na Slovensku. V důsledku událostí, které se udály začátkem října 1938 v Žilině, byl Syrového vládou, na kterou v důsledku Benešovy abdikace přešly prezidentské pravomoci, jmenován Jozef Tiso ministrem pro správu Slovenska, de facto tedy předsedou slovenské vlády. Tiso v následujícím dni nominoval do své vlády čtyři další ministry a tato nově utvořená vláda se mohla chopit výkonné moci na Slovensku. Nově jmenovaná pětičlenná vláda pokračovala ve snaze o dokončení ústavně uzákoněné plné autonomie Slovenska. Tato snaha pokračovala od června 1938, kdy poslanci Hlinkovy slovenské lidové strany předložili v československém parlamentu návrh ústavního zákona o autonomii Slovenska. Autonomní uspořádání Slovenska bylo fakticky uvedeno v život realizací Žilinské dohody, kterou vyhlásili představitelé slovenských politických stran 6. října 1938. Touto dohodou vyjádřila slovenská politická scéna jednotu při prosazování výše zmíněného ústavního zákona, který inter alia právně zakotvoval federativní uspořádání republiky. Na tuto novou slovenskou vládu, která byla součástí ústřední československé vlády, byla pražskou vládou téměř okamžitě přeneseno rozhodování o slovenských záležitostech.

Ústavní zákon č. 299/1938 Sb. z. a n. o autonomii Slovenské země byl přijatý Národním shromážděním 22. listopadu poté, co byl schválen hlasy 144 poslanců Poslanecké sněmovny a 78 senátorů. Pro přijetí ústavního zákona byla ovšem dle platné Ústavy z roku 1920 potřeba, aby byl schválen minimálně dvoutřetinovou většinou všech poslanců a senátorů, což znamenalo, že ústavní zákon měl být přijat minimálně 180 poslanci a 90 senátory. Nastává tedy otázka, zda tento ústavní zákon de iure vstoupil v platnost a tvořil součást československého ústavního pořádku. Dne 27. října 1938 přijal Stálý výbor, což byla platforma založena § 54 ústavního zákona 121/1920 Sb. z. a n. pro neodkladná rozhodování v době, kdy plénum nezasedalo¹², opatření č. 253/1938 Sb. z. a n., o zániku mandátů některých členů Národního shromáždění, na jehož základě o svůj mandát přišlo 69 poslanců a 33 senátorů. Návrh tohoto opatření předložila Stálému výboru vláda, která dospěla k názoru, že *„po faktických, po příp. právních změnách, k nimž došlo nebo dojde v souvislosti s částečným obsazením území československého státu cizí mocí, není přesvědčivých důvodů pro to, aby členové Národního shromáždění národnosti nežli české, slovenské a ruské (maloruské) usazení v okupovaném území, setrvali nadále v těchto svých funkcích, zvláště když mnozí z nich cítí se již dávno občany sousedních států a zastávají v nich dokonce veřejné funkce. Je proto třeba naléhavé úpravy, podle níž pozbyli by mandátu dotčení členové Národního shromáždění ex lege. Podle navrženého opatření Stálého výboru jest pro danou otázku rozhodující řádné bydliště členů Národního shromáždění v době přípravy posledních událostí.*¹³ Opatření bylo schváleno Senátem 18. listopadu 1938 a Poslaneckou sněmovnou o den později.

Výše zmíněné opatření upravovalo zánik mandátů tří skupin členů Národního shromáždění; těch kteří se přihlásili k jiné národnosti než české, slovenské nebo rusínské a jejich bydliště bylo k 18. březnu 1938 na obsazeném území republiky, nebo po 18. září 1938 opustili zbytkové území republiky. Druhou skupinu tvořili ostatní členové Národního shromáždění, kteří se přihlásili k jiné než české, slovenské či rusínské národnosti a kteří ve lhůtě osmi dnů od vyhlášení, tj. do pondělí 7. listopadu 1938, nepodepsali v kanceláři své komory Národního shromáždění bez výhrad slib dle ústavní listiny. Třetí skupinu tvořili poslanci a senátoři z druhé skupiny, jež měla dne 18. září 1938 bydliště na tom území, které bude obsazeno až po vyhlášení tohoto opatření. Zatímco u první a druhé skupiny docházelo ke

---

¹² § 54 úst. zákona č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, ve znění pozdějších předpisů.

¹³ Důvodová zpráva k opatření Stálého výboru č. 253/1938 Sb. z. a n. – srov. NA fond Ústavní soud (928), karton č. 9, i. č. 80 (sig. Úst 50).

ztrátě mandátu k okamžiku vyhlášení opatření, tj. k 30. říjnu 1938, u třetí skupiny ke ztrátě mandátu mělo dojít až poté, co bude území obsazeno. K 30. říjnu přišlo o mandát 66 poslanců a 31 senátorů, k 10. listopadu přišli o mandát další tři poslanci a dva senátoři. Náhradníci za tyto členy Národního shromáždění nebyli jmenováni. V důsledku výše zmíněného opatření tedy došlo ke snížení počtu členů jednotlivých komor, což mělo vliv i na usnášenischopnost. Lze dovozovat, že tvůrci Ústavy nepředpokládali, že by se počet členů Národního shromáždění kdy změnil, a kvalifikovaná většina se při užití výše zmíněného právního opatření počítala z tehdy aktuálního počtu členů Národního shromáždění, což činilo 228 členů Poslanecké sněmovny a 117 členů Senátu Národního shromáždění. Kvalifikovaná většina potřebná pro přijetí ústavního zákona dle § 33 ústavní listiny tedy činila 137 poslanců a 71 senátorů. Pro přijetí ústavního zákona o autonomii Slovenské země hlasovalo 144 poslanců, a 78 senátorů, což by při platnosti výše zmíněného opatření znamenalo, že byl přijat *de iure*.

Pro neplatnost tohoto ústavního zákona od počátku hovoří ustanovení ústavního dekretu prezidenta republiky č. 11/1944 Sb. z. a n., o obnově právního pořádku, který prohlásil veškeré právní předpisy vydané v tzv. „době nesvobody“¹⁴ za neplatné a stojící mimo platný československý právní řád¹⁵. Dle tohoto dekretu tedy nevstoupilo v platnost a účinnost ani zmíněné opatření č. 253/1938 Sb. z. a n., ani ústavní zákony č. 299/1938 Sb. z. a n. a 328/1938 Sb. z. a n. Československá republika tedy neuznala působnost těchto zákonů a dle jejího právního řádu Slovensko s Podkarpatskou Rusí autonomii nezískaly a zůstaly plnohodnotnou součástí republiky spravovanou ústavně předpokládaným způsobem.

Ústavní zákon č. 299/1938 Sb. z. a n., o autonomii Slovenské země, měl dvě části: první byla tvořena sedmi články, druhá devatenácti paragrafy.¹⁶ Ve stejnopisu Sb. z. a n. byl ústavní zákon publikován ve slovenštině, v českém jazyce vyšel v Úředním listu 3. prosince 1938. Článek I založil oprávnění Ústavního soudu rozhodovat o tom, zda zákony Sněmu Slovenské země vyhovují článku I. uvozovacího zákona č. 121/1920 Sb. z. a n. Na základě čl. II. došlo k doplnění Ústavního soudu o dva členy a dva náhradníky, které jmenovala slovenská autonomní vláda. Článek III. upravoval otázku zákonů vyhlášených do dne ustavení Sněmu Slovenské krajiny a v čl. III. odst. 3 upravoval postavení autonomní vlády, jež vznikla v důsledku žilinské

---

¹⁴ Počátek „doby nesvobody“ byl tímto dekretem stanoven na den po sjednání Mnichovské dohody, tj. 30. září 1938

¹⁵ čl. 1 odst. 2 úst. dekretu č. 11/1944 Sb. z. a n., o obnově právního pořádku.

¹⁶ úst. zákon č. 299/1938 Sb. z. a n., o autonomii Slovenské země.

dohody. Volby do prvního Sněmu Slovenské země upravoval v základních otázkách čl. V. Po ustavení Sněmu měla být na návrh předsednictva Sněmu Slovenské země jmenována nová autonomní vláda. Články VI. a VII. byly obvyklými přechodnými a závěrečnými ustanoveními. Druhá část ústavního zákona o autonomii Slovenské země měla pět hlav nadepsaných: všeobecná ustanovení (§§ 1 až 3), moc zákonodárná (§§ 4 až 9), moc vládní a výkonná (§§ 10 až 16), moc soudní (§ 17) a společné výdaje (§§ 18 a 19). V ústavním zákonu o autonomii Slovenské země je demonstrativní výčet působnosti Národního shromáždění jako celostátního zákonodárného orgánu. Současně bylo umožněno, aby Národní shromáždění, ovšem jen se souhlasem slovenského Sněmu, řešilo i jiné otázky společného zájmu. Zákony, které Národní shromáždění jako otázku společného zájmu přijalo, vyžadovaly pro aplikovatelnost na Slovensku výslovnou zmínku o tom, že se týkají Slovenské země a publikaci ve slovenštině. Ty záležitosti, které nespádaly pod § 4, rozhodoval slovenský Sněm. Hlavním úkolem slovenského Sněmu mělo být přijetí vlastní slovenské ústavy, což bylo realizováno až po definitivním rozpadu státu v červenci 1939. V rámci rozhodování Národního shromáždění musela být v rámci většiny dle ústavní listiny zahrnuta i přiměřená většina, resp. kvalifikovaná většina, členů komor Národního shromáždění zvolených na Slovensku. Slovenští poslanci a senátoři měli hlasovací právo jen v případě usnášení se o věcech uvedených v § 4.

Ústavní zákon hovořil o vzniku Nejvyššího správního soudu (§ 16) a Nejvyššího soudu (§ 17) na Slovensku. Soudnictví na Slovensku vykonávaly z dikce ústavního zákona soudy. Právě vytvoření samostatných slovenských nejvyšších soudů nebylo hodnoceno kladně, když bylo upozorňováno, že inspirace rakousko-uherským vyrovnáním (1867) v této oblasti není nejšťastnější, neboť právě jeho konstrukce byla údajnou příčinou rozkladu monarchie. Společné nejvyšší soudy měly přispět k tomu, aby *„uvolněné politické pouto mezi Slováky a Čechy bylo postupem doby nahrazováno pevnějším svazkem právní kultury“*.

Vládní a výkonnou moc na území Slovenska vykonávala autonomní zemská vláda, jež byla odpovědná slovenskému Sněmu. Významným ustanovením z hlavy III. ústavního zákona byl § 13, který se týkal státní správy a vojska. Vytvářel základ pro obsazení slovenských správních úřadů, ústavů a podniků Slováky. Patrně jako prevence před ozbrojeným zásahem měl být na slovenském území umístěn jen přiměřený vojenský kontingent. Slovenští branci měli být umístováni především do útvarů na Slovensku, které byly podřízeny slovenskému zemskému velitelství.

Kromě ústavního zákona o slovenské autonomii byl 19. listopadu 1938 Národním shromážděním přijat pod č. 328/1938 Sb. z. a n. ústavní zákon o autonomii Podkarpatské Rusi. Úprava těchto dvou zákonů byla v zásadě shodná, rozdíl byl především v úpravě soudní soustavy. Na rozdíl od Slovenska, kde, jak už bylo v této diplomové práci výše zmíněno, bylo předpokládáno vytvoření vlastní soudní soustavy, se pro Podkarpatskou Rus počítalo s ustavením samostatných senátů u Nejvyššího soudu v Brně a Nejvyššího správního soudu v Praze.

Dalším důležitým zákonem, který byl Národním shromážděním v období druhé republiky přijat, je bezpochyby ústavní zákon č. 330/1938 Sb. z. a n., o zmocnění ke změnám ústavní listiny a ústavních zákonů republiky Česko-Slovenské a o mimořádné moci nařizovací (dále jen Zmocňovací zákon). Tento zákon potvrzoval vnitropolitický vývoj směrem k omezování občanských práv a svobod. Jeho vydání bylo vysvětlováno „s poukazem na mimořádné poměry, kdy je třeba ve vedení státu velmi pružně činit mnohá opatření.“¹⁷ Zmocňovací zákon velmi zúžil zákonodárné pravomoci Národního shromáždění, zatímco pravomoci prezidenta republiky a vlády v této oblasti byly posíleny. Prezident byl zmocněn, aby po dobu dvou let od ustanovení slovenského sněmu, na návrh vlády, vydával potřebné dekrety ke změně Ústavy a ústavních zákonů. Výjimka platila pouze u zákonů o autonomii. Vláda byla tímto ústavním zákonem zmocněna, aby se souhlasem prezidenta činila všechna opatření, jinak vyžadující formu zákona. Zákonodárná kompetence samostatných sněmů též přecházela na vlády. Po přijetí Zmocňovacího zákona dne 16. prosince 1938 přijalo Národní shromáždění návrh zákona o rozpočtovém provizoriu a rozešlo se na parlamentní prázdniny, aby už do konce trvání druhé republiky nebylo svoláno. Veškeré další normy zasahující do právního řádu měly podobu nařízení vlády.

Veškerý politický i mezinárodní vývoj na přelomu let 1938 a 1939 šel nevyhnutelně k zániku Česko-Slovenské republiky jako celku. Separatistické křídlo Hlinkovy slovenské lidové strany, představované např. Vojtechem Tukou, Ferdinandem Ďurčanským a Alexanderem Machem, dávalo najevo, že s dosavadním vývojem, tedy s ústavně uzákoněnou autonomií v rámci Česko-Slovenské republiky, není spokojeno. Josef Tiso, jakožto představitel umírněnější frakce preferující setrvání ve svazku s Čechy, ještě na konci prosince 1938 prezidentu Háchovi při schůzce ve Vysokých Tatrách tvrdil, že „se Slováci v žádném případě

---

¹⁷ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945., str. 461.

*nechtějí odtrhnout*¹⁸ a že „*vyloučí z vlády všechny separatisty*“¹⁹. Postupně se ale vlivem vnitropolitického nátlaku radikálního křídla pod vedením Tuky s Ďurčanským a čím dál více neúspěšné mezinárodní politické situace i on přiklonil k možnosti úplného osamostatnění Slovenska, které se ale mělo dle jeho názoru dít postupně a dlouhodobě, kdy vznik samostatného Slovenska očekával do podzimu 1939. Vojtech Tuka ovšem z pozice předsedy Slovensko-nemecké společnosti 12. února 1939 navštívil Adolfa Hitlera a bez jakékoli ústavní funkce či zplnomocnění „*složil osud slovenského národa do jeho rukou.*“²⁰ Týden na to, 21. února 1939, již Tiso na zasedání Sněmu Slovenské země otevřeně hovořil o budování samostatného slovenského státu.

Na počátku března 1939 se situace značně vyostřila a ústřední pražská vláda se rozhodla proti slovenským separatistům zakročit. Takzvaný Homolův puč, tedy akce, při které prezident Hácha v součinnosti s ministrem dopravy tehdejší vlády, Aloisem Eliášem, a dalšími ministry Beranovy vlády naplánovali obsazení strategicky důležitých míst na Slovensku vojenskou silou, odvolání vlády Jozefa Tisa a zadržení představitelů separatistického křídla, ovšem přinesl pouze zhoršení již tak špatné situace, kdy slovenská veřejnost i politická reprezentace akci vnímaly jako porušení dříve přijatého zákona o slovenské autonomii. Do situace se vložilo Německo, kterému vzniklá situace nahrávala ve vyvolání dojmu, že za zánikem Česko-Slovenska stojí vnitřní politický rozpad. Skrz své politické zástupce Němci vyvolávali nátlak na nově jmenovaného slovenského premiéra, Karola Sidora, aby vyhlásil nezávislost pod německou ochranou. Sidor tento krok ovšem odmítl jako protiústavní. Němci se poté obrátili na bývalého předsedu vlády, Jozefa Tisa, s tím, že jeho odvolání neuznávají, a pozvali ho na jednání do Berlína, kam Tiso po souhlasu předsednictva Hlinkovy slovenské lidové strany 13. března 1939 odcestoval. Zde mu bylo oznámeno, že německé jednotky v nejbližší době obsadí Čechy a Moravu, ale o Slovensko „*nemá zájem a ponechají ho jeho osudu. V praxi by to znamenalo, že slovenské území si rozdělí Maďarsko, Polsko, část by si přičlenilo i samo Německo.*“²¹ Pokud by ovšem Slovensko samo před zabráním Čech a Moravy vyhlásilo nezávislost na Česko-Slovensku, vzniklo by jako samostatný stát pod ochranou Německa a žádné dělení slovenského území mezi jeho sousedy by nenastalo. Tiso odmítl jako protiústavní učinit tak skrze berlínský rozhlas, po souhlasu prezidenta Háchy ovšem svolal na dopoledne

---

¹⁸ PACNER, Karel. Osudové okamžiky Československa. 3., dopl. a přeprac. vyd., str. 182.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ KAMENEC, Ivan. Slovenský štát v obrazech: (1939-1945)., str. 20

²¹ Tamtéž, str. 26

následujícího dne, 14. března, schůzi Sněmu Slovenské země, na které byla aklaací vyhlášena slovenská nezávislost. Zbytek Česko-Slovenské republiky byl obsazen německými vojsky během ranních hodin 15. března 1939. Tímto datem končí etapa historicky známá jako Druhá republika.

3. STÁTNÍ ZŘÍZENÍ ČSR V EMIGRACI

3.1 Úvodem

Československé exilové zřízení se začalo formovat záhy po německé okupaci území Čech a Moravy v březnu 1939. Stál za ním především bývalý prezident republiky, dr. Edvard Beneš. Jeho plán na zřízení exilového státního zřízení byl spjat s očekávaným vypuknutím druhé světové války a ještě před svým odchodem z republiky 22. října 1938 se svěřil několika svým politickým přátelům s vyhlídkou následujícího dění: „*Až začne druhá evropská válka, musíme opět začít všestranný odboj jako za války v roce 1914: Budeme musit připravit organizaci odporu doma, zřídit stálý styk s protinacistickou Evropou a připravovat armádu doma i za hranicemi pro boj proti Německu na straně ostatní Evropy, která bude donucena jít do války přes zradu mnichovskou, či právě proto, že k ní došlo. Bude třeba četné politické i vojenské emigrace, která musí včas opustit zemi – na všechno to musíte býti připraveni! A rozhodně už pro příští rok!*“²² Beneš dle svých vzpomínek doufal, že do začátku konfliktu, který předpokládal na léto 1939, „*by se Československo znovu aspoň částečně mohlo zdvihnout a účastnit se hned války na straně Polska, Francie a Velké Británie – přes všechno to, co se mezi námi a jimi v roce 1938 stalo*“²³, a proto považoval dění v březnu 1939 za velkou osobní ránu. Ve svých pamětech označil dr. Háchu a dr. Chvalkovského, osoby, které v březnu 1939 podlehly nátlaku vyvíjeném představiteli Německa za ty, „*kteří obětovali ve své trestuhodné politické malodušnosti a nevzdělanosti mezinárodně i vnitřně stát, nemajíce k tomu ani práva, ani žádné legitimace a pověření,*“²⁴ a Jozefa Tisa spolu se slovenskými politickými představiteli jako ty, „*kteří se dopustili v téže chvíli záměrné ničemné zrady, vrazivše hanebně dýku do zad vlastnímu národu.*“²⁵

---

²² BENEŠ, Edvard, HAUNER, Milan, ed. Paměti. Praha: Academia, 2007., str. 9, 10

²³ Tamtéž, str. 16

²⁴ Tamtéž, str. 18

²⁵ Tamtéž.

3.2 Činnost Edvarda Beneše ve Francii, vznik československého exilového hnutí, politické konflikty se Štefanem Osuským

Po německé okupaci, která byla faktickým porušením Mnichovské dohody a dalším nedodržáním závazků daných Francií a Velkou Británií, které měly garantovat československou nezávislost v podobě určené Mnichovskou dohodou, se Beneš přestal cítit vázán tím, co předchozí měsíce činil, a vytkl si jako svůj hlavní cíl obnovit Československo v podobě První republiky. Tak působil již ze Spojených států, kam se z Velké Británie přesunul v průběhu února 1939. 16. března 1939 Beneš rozeslal telegramy prezidentovi USA Franklinu D. Rooseveltovi, ministerským předsedům Francie a Velké Británie, Édouardu Daladierovi a Nevillu Chamberlainovi a předsedovi Rady Společnosti národů, Maximu Litvinovovi, ve kterých se z pozice řádně ústavně zvoleného prezidenta Československé republiky, který byl proti právu německým tlakem donucen z úřadu odstoupit, ohrazoval proti vytvoření Protektorátu Čechy a Morava. Vláda Spojených států amerických se vůči vytvoření protektorátu ohradila ve své úřední nótě, která byla zaslána 20. března 1939 německému chargé d'affaires. Vlády britské a francouzské odmítly německý postup oficiálními nótami z 18. března 1939. Poukazovali především na rozpor německého postupu se zásadami mezinárodního práva a se smlouvami, jež byly podepsány. Vláda SSSR odevzdala protestní nótu proti německému postupu do rukou německého velvyslance 18. března. Zejména sovětská nóta byla velmi ostrá a Sověti poté poskytovali československému velvyslanectví v Moskvě veškerou podporu až do konce roku 1939.

Beneš plánoval utvořit střediska mezinárodního odboje kolem těch vyslanectví Československé republiky v zahraničí, která nebyla po událostech z března 1939 předána Německu a nadále fungovala se souhlasem daných vlád. Tato vyslanectví byla podle Beneše výrazem mezinárodněprávního trvání Československé republiky.²⁶ V čele těchto velvyslanectví stáli dr. Štefan Osuský v Paříži, dr. Vladimír Hurban ve Washingtonu, Karel Lisický v Londýně, dr. Juraj Slávik ve Varšavě a dr. Zdeněk Fierlinger v Moskvě. Beneš předpokládal, že právě tito velvyslanci budou tvořit vedoucí orgán zahraničního odboje pod jeho vedením s podporou československých přistěhovalců, usazených ve Spojených státech, o které hodlal svou činnost opřít.²⁷

---

²⁶ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945., str. 503.

²⁷ KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945., str. 21.

Právě Osuský se měl stát jednou z klíčových postav československého exilového hnutí v prvních měsících jeho existence. Osuský, politik s nepřebornými zkušenostmi, působil v československém odboji již za dob I. světové války, byl jedním ze zástupců Československa na Pařížské mírové dohodě a v červnu 1920 podepsal za Československo Trianonskou smlouvu, která řešila otázku státních hranic Československa a Maďarska. Po krátkém působení na velvyslanectví v Londýně byl v roce 1921 jmenován hlavním vyslancem ve Francii, kde působil až do začátku roku 1939. V této pozici se zasazoval za co nejbližší československo-francouzské mezinárodní vztahy, o které první Československá republika opírala svou mezinárodní bezpečnost. Po 15. březnu 1939 se Osuský vymezil vůči německému postupu při likvidaci zbytku Česko-Slovenska a zároveň odmítl výzvu druhorepublikového ministra zahraničí, Františka Chvalkovského, k vydání zastupitelského úřadu v Paříži. Zároveň naléhal, aby Francie zaujala proti vytvoření Protektorátu Čechy a Morava odmítavý postoj a protestem u německého ministra zahraničí nový stav právně neuznala. Jeho kroky mu přinášely sympatie mezi československými emigranty, jak politickými, tak ze zástupů laické veřejnosti.²⁸

Osuský si přikládal velké zásluhy na tom, že jeho reakce a postup přiměly francouzskou vládu vyjádřit tvrdý a nekompromisní postoj k německé okupaci území Čech a Moravy a že tento postup ovlivnil reakci Velké Británie. Faktem nicméně zůstává, že ani po březnových událostech neměly Francie a Velká Británie záměr na obnovení Československé republiky v tzv. „předmnichovských hranicích“. Zde můžeme rozpoznat rozpor mezi Benešovou a Osuského ideou obnovy československého státu, jelikož právě „obnova Československa v předmnichovských hranicích“ byla cílem, kterého chtěl Edvard Beneš dosáhnout a o kterém mluvil již v březnu 1939 s Janem Masarykem v zámoří. Osuský, který působil v Evropě a přímo ve státě, jež byl signatářem Mnichovské dohody, si uvědomoval rezervovaného postoje francouzských politických špiček k československému státu a nemohl tedy vystupovat s požadavkem samotného státu tak ostře, jak Beneš v USA. Jak sám později uvedl *„jako úřední diplomatický představitel ČSR odmítal jsem, abych byl dáván do spojení s kritikami svých krajanů a s vnitřní opozicí proti francouzské vládě. Byl jsem jí vděčný, že odmítla uznat obsazení ČSR Hitlerem a že dovolila, abych zůstal ve Francii jako nositel zástavy její zákonité existence a jako oficiální představitel svých krajanů ve Francii. Za svůj korektní postup vůči francouzské vládě byl jsem dokonce podezírán ze spolupráce s Hitlerem a považován za*

---

²⁸ KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945., str. 23.

příznivce Mnichova. Neudělal jsem však nic víc, než co je povinností diplomatického zástupce vůči vládě, u které je akreditovaný. Kdybych zaujal opačné stanovisko, francouzská vláda by prostě vyslanectví zavřela.“²⁹ Pro Osuského bylo prioritou zachování československého vyslanectví jako symbolu nepřerušené existence československého státu, což korespondovalo s Benešovým názorem.

V zájmu jednoty československého zahraničního odboje se oba rivalové v předvečer vypuknutí druhé světové války setkali na jednání v Londýně, kde byly rozpory mezi Benešem a Osuským prozatím zažehnány. Beneš pochopil, že Francie ani Velká Británie prozatím nebyly nakloněny obnovení Československa v předmnichovské podobě, a že Osuský představuje silného politického hráče na francouzské politické scéně. To ostatně potvrdil tím, že na konci srpna 1939 předložil francouzskému ministerstvu zahraničních věcí návrh na obnovení československých vojsk ve Francii, dle československých právních předpisů. Zároveň s tím byla zahájena jednání o vytvoření exilové československé vlády, pod kterou by nově vytvořená vojska spadala. Vláda měla být čtyřčlenná, tvořená Benešem, Osuským, generálem Sergejem Ingrem a Eduardem Outratou a nadále měla být doplněna Národní radou, která měla mít funkci poradního sboru.³⁰

Záhy se ovšem objevily problémy související s odlišnými Benešovými a Osuského názory na fungování vlády. Osuský měl problém s tím, že by Beneš, jakožto předseda vlády, mohl ovlivňovat politiku dalších resortů (zahraniční věci, vojenství a finance), dále také s tím, že by Beneš současně vykonával funkci předsedy vlády a prezidenta republiky. Toto mělo být Benešovi umožněno skrz paragraf 60 Ústavní listiny, kde bylo řečeno, že vláda přebírala pravomoci prezidenta republiky v době, kdy prezident nemohl svojí funkci vykonávat. Dalším problémem byl Benešův přístup ke slovenské problematice. Beneš se odmítl vzdát myšlenky prvorepublikového centralismu a čechoslovakismu ve vztahu ke Slovensku, k čemuž ho Osuský opakovaně vyzýval. Nejvíce problematickou záležitostí se ovšem ukázal přístup francouzské vlády k nově tvořeným československým vojenským jednotkám. Daladiérova vláda navrhla, aby tyto jednotky spadaly pod působnost československého velvyslanectví ve Francii podobně, jak tomu bylo u československých vojenských jednotek v Polsku, což by

---

²⁹ KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945. str. 24.

³⁰ KUKLÍK, Jan. Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940., str. 20

Osuského vyneslo do funkce vrchního velitele československých vojsk ve Francii namísto Beneše. Ten, společně s generálem Ingrem, proti tomuto návrhu silně protestoval jak u představitelů francouzské armády, tak diplomacie. Francouzi ustoupili, a tak byla československo-francouzská vojenská dohoda podepsána jménem československé prozatímní vlády. Dohodu podepsal Osuský s Daladiérem 2. října 1939 a tato dohoda znamenala pro československou exilovou politickou scénu velký úspěch, jelikož tím byla jednou ze západních politických mocností potvrzena existence určité formy československého státu³¹.

Československá exilová vláda ovšem nakonec prozatím nevznikla. Osuský, spolu s dalšími Benešovými politickými protivníky, jako byl například Milan Hodža, byl přesvědčen, že hlavní překážkou vzniku exilové vlády byla osoba Edvarda Beneše, který měl být, dle názorů Osuského a dalších Benešových protivníků, pro francouzské politiky v pozici předsedy vlády nepřijatelný. Nicméně důvody, proč exilová vláda nakonec nevznikla, byly veskrze politické. Francouzská i britská diplomacie neměly zájem na narušení neutrálního vztahu s Mussoliniho Itálií, která by uznání vlády a tím pádem uznání alespoň nějaké formy československého státu mohla vnímat jako provokaci. Německá Třetí říše a Mussoliniho Itálie v květnu 1939 uzavřely tzv. Ocelový pakt, smlouvu o vzájemné pomoci ve válce se třetí možností a o politické a diplomatické pomoci. Tato smlouva navazovala na dříve sjednanou smlouvu z října 1936, která vymezovala německé a italské sféry vlivu v Evropě. Jelikož území bývalého Československa spadalo do éry německého vlivu a proti vojenskému obsazení tohoto území německou armádou v březnu 1939 západní mocnosti pouze formálně protestovaly, měly Francie s Velkou Británií obavy, že by podporou exilové vlády vyprovokovaly Itálii k vymezení se vůči Československu a jeho zájmům.³²

3.3 Vznik a činnost Československého národního výboru

Dalším důvodem, proč exilová vláda v zamýšlené podobě nakonec nevznikla, byl zájem Francie a Velké Británie na vzniku méně závazného řešení v podobě Československého národního výboru (ČSNV). Ten vznikl 17. října 1939, kdy byla budoucím předsedou exilové vlády v Londýně, Janem Šrámkem, po jednání s náměstkem francouzského ministra zahraničí

---

³¹ NĚMEČEK, Jan, ed. Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940: (16. březen 1939–15. červen 1940)., str. 241-245

³² KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945. str. 28

svolána do pařížského hotelu schůze československých politických špiček. Zde Šrámek ostatním předložil francouzské stanovisko k dané věci, dle kterého mělo k provedení československo-francouzské smlouvy o vojenských jednotkách namísto prozatímní vlády postačit pouze národní výbor. Jediný, kdo proti tomuto ústupku vůči Francii protestoval, byl vyslanec ve Francii, Štefan Osuský, který do výboru odmítl vstoupit. Osoba Osuského byla ovšem klíčovou, jelikož bez jeho účasti nechtěla francouzská vláda Československý národní výbor uznat, ba co víc, nechtěla ani převzít oficiální oznámení o jeho vytvoření.³³ Hlavními důvody pro Osuského nevstoupení do ČSNV byly předchozí rozdílné názory Osuského a Beneše na politiku čechoslovákismu, postavení Slovenska, a především personální obsazení ČSNV. Ten byl totiž personálně obsazen osobami, které měly blízko k Benešovi (jmenovitě: Jan Šrámek, generálové Ingr a Viest, Outrata a Řipka) a Osuský si byl vědom toho, že by v této společnosti byl svými názory v menšině. V ČSNV také chyběli političtí zástupci sociální demokracie a stoupenci slovenské autonomie. Podle Osuského měl ČSNV svým složením reprezentovat ideovou a politickou různorodost jednotlivých odbojových složek. Nakonec se však, po schůzce s náměstkem francouzského ministra zahraničí de Ribes začátkem listopadu 1939, rozhodl do ČSNV vstoupit, především proto, že byl francouzskou stranou varován, že spory jednotlivých představitelů československé politické scény by mohly ohrozit naplnění dříve sjednané smlouvy o československých vojenských jednotkách. Po oficiálním uznání ČSNV se Osuský stal předsedou správy zahraničních vztahů a její strukturu stavěl především na úřednicích velvyslanectví, kteří mu byli loajální.

Rozpory mezi jednotlivými představiteli odboje ovšem nebyly zdaleka u konce. Osuský ze své pozice sice alespoň v počátcích ČSNV projevoval snahu spolupracovat s ostatními členy výboru, nicméně jeho snaha řídit kompletní zahraniční politiku výboru se přičila zejména Benešovi, který se Osuského vliv pokoušel omezit pouze na území Francie, kde navíc pro sjednávání schůzek s francouzskou politickou delegací využíval sobě nakloněné politiky namísto Osuského. Ten se navíc počátkem roku 1940 dostal do konfliktu s československým velvyslancem ve Spojených státech, Vladimírem Hurbanem, který se odmítl podříditi Osuskému jakožto předsedovi správy zahraničních vztahů a prohlásil, „*že se bude podřizovat pouze rozhodnutí Národního výboru jako celku a že bude přijímat příkazy jen od prezidia.*“³⁴ Zároveň s tímto tvrzením Hurban kritizoval Osuského za vytváření negativního postoje francouzské

---

³³ DEJMEK, Jindřich. Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata., str. 235

³⁴ KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945. str. 32.

vlády vůči Benešovi a také zmínil, že pro něj a pro Spojené státy Osuský zůstává pouze vyslancem zodpovědným za své velvyslanectví. Do dalšího sporu se Osuský dostal s Benešem v únoru 1940, kdy na Benešovu žádost zmocněnec pro Spojené státy, Ján Papánek, jednal s představiteli kanadské armády o využití československých státních příslušníků v Kanadě jako dobrovolníky pro československé vojenské útvary. Osuský byl rozezlen, že z pozice předsedy správy zahraničních vztahů nebyl o této schůzce vůbec informován a považoval to za podryvání jeho vlastní autority a přeneseně i za podryvání autority ČSNV jako celku. Beneše na osobní schůzce požádal, aby *„každý politický a zejména zahraničně-politický krok děl se s účastí a vědomím člena Výboru zodpovědného za správu zahraničních věcí.“*³⁵

Do největšího rozporu se Osuský s Benešem a ČSNV dostal při projednávání sdělení o ustavení Slovenské národní rady (SNR) a Česko-Slovenské národní rady (Č-SNR). Její zástupci, Milan Hodža a Peter Prídavok, zaslali na začátku února 1940 ČSNV své požadavky. Šlo především o doplnění ČSNV o představitele Č-SNR. Na rozdíl od ostatních členů ČSNV, kteří ve svém usnesení z 5. března 1940 jakoukoli spolupráci s Česko-Slovenskou národní radou odmítli, Osuský trval na tom, aby byly požadavky Č-SNR projednány a aby z nich byly vyvozeny konkrétní důsledky. Od rozhodnutí ČSNV se Osuský distancoval a členy Slovenského národní rady z finančních prostředků pařížského vyslanectví podporoval.

Během posledních měsíců působení ČSNV ve Francii byli Osuský a představitelé ČSNV prakticky v neustálém konfliktu. Tento konflikt se projevil zejména v jednání o půjčce pro civilní úřady Výboru. Již dříve, při ustavení československých vojenských jednotek ve Francii, souhlasila francouzská vláda s poskytnutím vojenského úvěru pro armádu a Vojenskou správu ČSNV. Francouzské ministerstvo války ovšem nechtělo, aby se z prostředků tohoto úvěru financovaly náklady na provoz civilních správ ČSNV. Úvěr pro civilní správy ČSNV Francouzi podmiňovali rozšířením ČSNV tak, aby reprezentoval všechny politické složky československého národa – členy Hodžovy Č-SNR, ale i o zástupce československých socialistů.³⁶ Jednáním o úvěru byl pověřen Osuský z pozice československého vyslance ve Francii, nicméně o úvěru jednal s francouzským ministrem zahraničních věcí, za Osuského zády, také místopředseda ČSNV Jan Šrámek. Po zjištění, že jej členové Výboru opět obcházejí,

---

³⁵ KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945. str. 33.

³⁶ KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945. str. 36.

a že o odkládací podmínce pro schválení úvěru (tedy rozšíření ČSNV o další představitele československé politické scény) byl Šrámek informován francouzským ministrem již 3. května 1940, adresoval Osuský 13. května 1940 (tedy v době začínající německé invaze do západní Evropy) Výboru dopis, kde žádal vysvětlení situace. Šrámkova odpověď dorazila po urgenci až ke konci května, kdy Osuskému tvrdil, že mu z úst francouzského ministra žádné informace o podmínce pro schválení úvěru nebyly řečeny. Toto tvrzení bylo ovšem vyvráceno přímo z francouzského ministerstva zahraničních věcí, které Osuskému 5. června 1940 (tedy v době, kdy byla Francie německými vojsky již téměř poražena) doručilo písemné vyjádření, potvrzující schůzku francouzského ministra se Šrámkem a informováním o podmínce, kterou měl ČSNV pro poskytnutí úvěru splnit. Ten samý den Osuský oznámil, „že v tomto stavu a za podobných podmínek se s okamžitou platností zřiká veškeré zodpovědnosti za vedení československých věcí ČSNV i za správu jeho zahraniční politiky.“³⁷ I přes jeho faktickou rezignaci pokračoval Osuský v polovině června 1940, spolu s členy Výboru, kteří byli nakloněni Benešovi (jmenovitě: generál Ingr, plk. Kudláček-Hutník) v jednání o evakuaci československých jednotek do Velké Británie a dozajista přispěl k tomu, že Francouzi vyčlenili pro československé občany dvě lodě. O probíhajících jednáních informoval i členy ČSNV, ze kterého pár dnů před tím odstoupil.

Jedním z dalších politických oponentů Beneše byl slovenský sociální demokrat Milan Hodža. Ten se v prvních měsících exilové činnosti stavěl ve sporu Beneše s Osuským spíše na Benešovu stranu, nicméně postupem času Hodža názorově otočil a začal podporovat Osuského názory na slovenskou problematiku a problematiku slovenského exilového zastoupení. Po vstoupení Osuského do ČSNV, jehož členem se Hodža nestal, se prohlásil za „jediného oprávněného zástupce převážné většiny slovenského národa v zahraničí“³⁸ a spolu se svým synem se spolupodílel na ustavení Slovenské národní rady. Ta se ve svém programovém prohlášení prohlásila za „jedinou oprávněnou představitelku reprezentující na půdě Spojenců politický život na Slovensku“³⁹ a své požadavky zaslala i ČSNV, vůči kterému požadovala mj. přenesení části kompetencí na své orgány, doplnění ČSNV členy Č-SNR a právo jmenovat své zástupce do vedoucích orgánů československého odboje. Nadále jeho představitele kritizovala především proto, že nebyla vytvořena a uznána československá exilová vláda. Hodža neustále

---

³⁷ KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945. str. 37.

³⁸ KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945. str. 42.

³⁹ NĚMEČEK, Jan. Slovenská národní rada 1939, Soudobé dějiny 1996, č. 1, dok. č. 2, str. 126

opakoval, že „*ČSNV nemůže být v žádném případě považován za politického reprezentanta Slovenska v zahraničním odboji.*“⁴⁰ V lednu 1940 se SNR spojila s Českou národní radou (ČNR), kterou vytvořili čeští politici a Benešovi oponenti František Schwarz, Vladimír Ležák-Borin a Karel Locher, a společně utvořili Česko-Slovenskou národní radu, jejímž předsedou se stal právě Hodža. Jejím cílem byl boj za obnovení Česko-Slovenské republiky, kdy měla být Slovensku garantována mnohem větší autonomie, než tomu bylo za první republiky. ČSNV, jak již bylo zmíněno výše, všechny požadavky adresované Č-SNR 5. března 1940 odmítl, stejně tak odmítl vznik Č-SNR samotné a zároveň prohlásil, že členové Č-SNR, s výjimkou Hodži, nikoho nerepresentují.

Edvard Beneš rozhodně nehodlal ustoupit svým politickým oponentům a nehodlal rozšířit ČSNV dle Hodžových představ. Rozhodl se tedy vytvořit další orgán, tzv. Národní radu, které měla působit jako jakýsi poradní orgán a která měla spolu s ním ve funkci prezidenta zaštitovat prozatímní státní zřízení. Doufal, že tyto kroky uspíší uznání exilových orgánů Velkou Británií. Ta ovšem, podobně jako v dřívějším sporu Beneše s Osuským o vznik exilové vlády Francie, dala najevo, že rozšíření dosavadního uznání podmiňuje „veřejným důkazem česko-slovenské jednoty ve formě veřejné dohody Beneše s Hodžou. Hodža ovšem ze svého požadavku na doplnění ČSNV členy Č-SNR neustoupil a zároveň s tím nehodlal Beneš plně přistoupit na Hodžovy požadavky. V květnu 1940 spolu tito dva jednali o vytvoření výše zmíněné Národní rady, do které Beneš plánoval jmenovat kromě Hodži, kterého hodlal jmenovat členem předsednictva NR, i další své politické odpůrce, nikoli ovšem všechny, které Hodža požadoval. Dle Kuklíka s Němečkem Hodža ovšem „*pochopil že za vytvořením Národní rady a za proklamovaným ‚sjednocením odboje‘ se skrývá především Benešova snaha prosadit svoji vůdčí roli v exilovém hnutí a uspořádat jej podle svých představ.*“⁴¹ Jednání se tak dostala do patové situace, kterou Beneš chtěl případně řešit i otevřeným konfliktem, pokud bude Hodža nadále představovat překážku uznání československé exilové vlády. Spor mezi těmito dvěma československými politiky se uklidnil až po pádu Francie a uznáním prozatímního státního řízení britskou politickou reprezentací v červenci 1940.

---

⁴⁰ KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945. str. 42.

⁴¹ KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945. str. 48.

3.4 Vznik a činnost československé exilové vlády

K uznání prozatímní československé vlády došlo v červenci 1940. Nutno podotknout, že mu velmi pomohl vojenský kolaps Francie a personální změna ve vedení britské vlády. Novým premiérem Velké Británie se stal Winston Churchill, který se již při událostech podzimu roku 1938 silně vymezil proti uzavření Mnichovské dohody, a tedy vůči politice svého předchůdce Nevilla Chamberlaina. Velká Británie tedy uznala přeměnu ČSNV na československou exilovou vládu a stejně tak uznala vytvoření systému Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci. Samotné uznání ovšem neproběhlo přesně dle Benešových představ. Velká Británie totiž prozatímní vládu uznala s výhradami ohledně konečné podoby československých státních hranic po skončení války a jurisdikcí nad československými státními příslušníky německé národnosti na britském území. Britská diplomacie totiž neuznávala teorii politické a právní kontinuity prozatímní vlády, a tak nepřiznala prozatímní vládě plné pravomoci nad občany, kteří se jí plně nepodřídili. Také zatím nebylo vyřešeno, jak bude naloženo s československými rezervami zlata, jehož hodnota byla dle tehdejšího měnového kursu přibližně 12 milionů liber. Tyto rezervy byly uloženy v Bank of England. Otázka uloženého zlata byla vyřešena smlouvou o úvěru uzavřenou mezi československým ministrem financí Eduardem Outratou a britským ministrem financí sirem Howardem Kingsleym-Woodem v prosinci 1940. Britská vláda ve smlouvě souhlasila s poskytnutím úvěru na fungování prozatímního státního zřízení ve výši 7,5 milionu liber šterlinků s tím, že se poskytnutá částka může v případě potřeby ještě zvýšit. Československá strana naopak souhlasila s poskytnutím zlata, uloženého v Bank of England, Velké Británii pro válečné potřeby s dodatkem, že si na něj po skončení světové války nebude činit žádné nároky.

I přes výše zmíněné výhrady se systém Prozatímního státního zřízení ve Velké Británii skutečně ustavil. Prozatímní státní zřízení tvořil prezident republiky, exilová vláda a Státní rada. Prezidentem Republiky Československé se prohlásil Edvard Beneš, jehož jako prezidenta uznávala Velká Británie pouze de facto. Beneš svou funkci opíral o teorii, podle které byla jeho rezignace z prezidentského úřadu v říjnu 1938 neplatná, jelikož byla vynucena pod nátlakem ze strany Německa. Beneš tudíž spojil tvrzení ohledně neplatnosti své abdikace s teorií právní kontinuity Československé republiky a s neplatností Mnichovské dohody, kdy prohlásil, že *„všechno to, co k čemu jsme byli od září 1938 přinuceni, bylo nezákonné a neústavní.“*⁴² Do

---

⁴² KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945. str. 100.

dnešní doby je tvrzení o kontinuitě Benešově působení v prezidentském úřadu předmětem sporů mezi historiky.

Jak bylo výše zmíněno, Benešovu teorii o nepřerušené kontinuitě jeho prezidentského úřadu neuznávala ani britská vláda, nicméně i přes tyto potíže a pouze omezené mezinárodní uznání dokázal Beneš posílit svou pozici mezi československými emigranty. Jako prezident Prozatímního státního zřízení jmenoval předsedu vlády a její ministry, vládu mohl kdykoli odvolat a také jmenoval předsedu, místopředsedy a členy Státní rady. Prvním předsedou exilové vlády byl Benešem jmenován Jan Šrámek, který reprezentoval kontinuitu s ČSNV. Beneš nezapomněl, že jej Šrámek podporoval při jednání s francouzskou diplomacií ohledně uznání ČSNV a na jeho loajální spolupráci v něm. Ministrem zahraničních věcí byl jmenován Jan Masaryk a jako další ministři byli jmenováni Eduard Outrata, Sergej Ingr, Juraj Slávik, František Němec, Ladislav Feierabend, Štefan Osuský a Jaromír Nečas. Členy vlády byli též tzv. státní tajemníci – generál Rudolf Viest jako tajemník ministerstva národní obrany, Ján Bečko jako tajemník ministerstva sociální péče, Hubert Ripka jako tajemník ministerstva zahraničí a Ján Paulíny-Tóth jako tajemník ministerstva financí. Tajemníci slovenských národností, jimiž byli Viest, Bečko a Paulíny-Tóth, měli představovat zastoupení Slovenska a slovenských představitelů v těch resortech, jejichž vedením byli pověřeni Češi. Nicméně Paulíny-Tóth, který měl velice blízko k dříve zmíněnému Milanu Hodžovi, nabízenou funkci odmítl, a tak se tajemníkem na místo něj stal po své emigraci do Velké Británie slovenský politik Ján Lichner.⁴³

Jedním z hlavních problémů, které muselo Prozatímní státní zřízení z počátku řešit, byla faktická nemožnost svolat Národní shromáždění ani Stálý výbor Národního shromáždění v britské emigraci, čímž byla znemožněna zákonodárná činnost dle dosavadně platných československých ústavních předpisů. Objevovaly se i návrhy z kruhu československých poslanců v emigraci ustavit tzv. exilový parlament, jenž měl být tvořen poslanci zvolenými do Národního shromáždění v posledních řádných volbách v roce 1935 a případně i ve volbách dřívějších, kteří měli být doplněni ministry předchozích vlád, nicméně takovýto orgán by, s ohledem na malé množství československých politiků, kteří stihli emigrovat do zahraničí, nebyl příliš početný, a zároveň by nebyl správně reprezentativní ani po politické stránce, jelikož by v něm nebyly zastoupeny některé politické strany, které podle daného klíče zastoupeny být

---

⁴³ KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945. str. 110

měly. Neuspěl ani návrh, aby zákonodárnou činnost vykonávala Státní rada, která byla vedle prezidenta a prozatímní vlády třetím orgánem tvořícím soustavu Prozatímního státního zřízení. Danou situaci vyřešil Edvard Beneš tím, že vyhlásil „*právní kontinuitu prozatímního zahraničního vládního zřízení s předmnichovským Československem, kterou představuje jak prezident nově uznaného Československa, tak i jím jmenovaná vláda.*“⁴⁴ Rozhodnutí o definitivní podobě utváření zákonodárné činnosti proběhlo v součinnosti s předními československými experty na počátku podzimu 1940. Tehdy tzv. Sbor právních znalců, tvořený mj. profesory Právnické fakulty Masarykovy univerzity a poslanci Národního shromáždění JUDr. Adolfem Procházkou a JUDr. Jaroslavem Stránským, doporučoval svěřit zákonodárnou moc v exilu prezidentu republiky ve spojení s exilovou vládou. Inspiraci pro toto řešení našli jednak v řešení ostatních exilových vlád, jako byla ta polská a nizozemská, a také v ústavním zákoně č. 330/1938 Sb., o zmocněních ke změnám ústavní listiny a ústavních zákonů republiky Československé a o mimořádné moci nařizovací (tzv. Zmocňovací zákon). Na tento ústavní zákon se sice s ohledem na pomnichovské dění v Československu nebylo možné přímo odvolávat, přesto však byla v něm použitá koncepce přenesena pro použití v podmínkách Prozatímního státního zřízení.

Státní rada, třetí z orgánů Prozatímního státního zřízení, měla dle Benešovy koncepce být jejím poradním sborem. Jejím cílem bylo reprezentovat jednotu zahraničního odboje tím, že do jejího fungování měly být zapojeny představitelé politické opozice vůči Benešovi, a stejně tak měla být tvořena i osobami jiných národností, které byly v Československu zastoupeny. Státní rada byla vytvořena ústavním dekretem prezidenta republiky č. 1, který byl symbolicky datován k 21. červenci 1940, tedy ke dni britského uznání Prozatímního státního zřízení. Zveřejněn v Úředním věstníku československém však byl až 15. října 1940. Dle tohoto ústavního dekretu měla mít Státní rada nejvýše 40 členů. Tito členové byli prezidentem jmenováni na dobu jednoho roku, stejně tak prezident jmenoval i jejího předsedu, místopředsedy, schvaloval její jednací řád a též svolával její zasedání. Předsedou Státní rady na její první období se stal Rudolf Bechyně, místopředsedy se stali Milan Hodža a Pavel Macháček. Státní rada tedy byla poradním sborem prezidenta republiky a pomocným kontrolním sborem, sama však mohla podávat poradní zprávy pouze k věcem, které jí předložil prezident republiky nebo vláda. Samostatná iniciativa jí byla ponechána jen pro podávání nezávazných memorand. Pravomoci Státní rady byly rozšířeny až na podzim 1942.

---

⁴⁴ KUKLÍK, Jan. Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945: právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci., str. 54

Základem normotvorné činnosti Prozatímního státního zřízení se tedy staly dekrety prezidenta republiky (prezidentské dekrety), na jejichž tvorbě se spolupodíleli prezident Beneš a exilová vláda. Právním základem pro jejich vydávání se stal ústavní dekret č. 2 Úředního věstníku československého, o prozatímním výkonu moci zákonodárné z 15. října 1940, který řešil mimořádnou ústavní situaci, se kterou autoři Ústavní listiny z roku 1920 nepočítali. Tam, kde ústavní listina z roku 1920 vyžadovala k výkonu pravomocí prezidenta republiky souhlas Národního shromáždění, ústavní dekret č. 2 stanovil, že tento souhlas bude v exilových podmínkách nahrazen souhlasem prozatímní vlády. Nadále bylo stanoveno, že zákonodárná činnost po dobu fungování prozatímního státního zřízení bude vykonávána ústavními dekrety a dekrety prezidenta republiky vydanými na návrh vlády, a spolupodepsanými prezidentem a předsedou vlády, případně ministry zodpovědnými za jejich provedení.

Poté, co byly vyřešeny rozpory mezi členy československé emigrace, se Beneš zaměřil na to, aby bylo Prozatímní řízení definitivně uznáno mezi spojeneckými státy. Prozatímní řízení bylo postupně krom vlády Velké Británie uznáno i jejími dominii v zámoří, ostatními exilovými vládami, sídlícími v Londýně, a francouzským hnutím generála Charlese de Gaulla. Vláda Spojených států amerických se k definitivnímu uznání Prozatímního řízení dlouho stavěla odmítavě, jejím oficiálním stanoviskem bylo, že „*Spojené státy pokračují v udržování styků s Československem prostřednictvím jeho zástupce ve Washingtonu.*“⁴⁵ Benešova snaha o plnohodnotné uznání všemi stranami se vystupňovala na jaře 1941, kdy využil návštěvu britského premiéra Winstona Churchilla u československých jednotek dislokovaných v Anglii, aby britskému premiérovi předal memorandum, ve kterém Velkou Británii inter alia vyzval, aby uznala neplatnost Mnichovské dohody a zároveň ji upozornila, že Benešova abdikace byla vynucena německým nátlakem. V souladu s těmito tvrzeními a s dalšími sdělenými důvody, mezi které patřily např. politické poměry v Protektorátu Čechy a Morava a ve Slovenském štátě, či angažovanost československých vojenských jednotek na bojištích 2. světové války, požadoval Beneš po Velké Británii definitivní uznání Prozatímního státního zřízení za „*pokračovatelku předmnichovských československých vlád a stejně tak se měla posuzovat i funkce prezidenta republiky.*“⁴⁶

---

⁴⁵ KUKLÍK, Jan. Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945: právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci., str. 94

⁴⁶ Tamtéž, str. 96

Postavení exilové vlády bylo ovšem oslabeno dříve zmíněnými výhradami sdělenými již při prvotním uznání exilové vlády Brity v červenci 1940 a především tím, že na území bývalého Československa existovaly státní zřízení dvou územních útvarů (Protektorátu Čechy a Morava a Slovenského Štátu), které Velká Británie de facto uznala. V britské zamítavé odpovědi na předané memorandum z května 1941 bylo za hlavní důvod nemožnosti plného uznání Prozatímního státního zřízení de iure označena „*existence prezidenta Háchy a protektorátní vlády v Praze*.“⁴⁷ Situace se pro exilové zřízení změnila až po neděli, 22. června 1941, kdy hitlerovské Německo zahájilo vojenské operace proti Sovětskému svazu, svému dosavadnímu hospodářskému i vojenskému spojenci. Sovětský svaz se do tohoto okamžiku choval k československým občanům i politikům na svém území spíše nepřátelsky, kdy jednotlivce odsuzoval k trestům odnětí svobody za nedovolené překročení státní hranice a internoval je v různých pracovních táborech. Po německé invazi do Sovětského svazu a s tím související změnou postoje Sovětského svazu ke spojeneckým státům oslovil sovětský velvyslanec v Londýně, Ivan Majskij, Edvarda Beneše se žádostí o společné jednání, kdy „*jej oslovil výslovně jako prezidenta Československé republiky a nabídl možnost uzavření mezinárodní smlouvy, která by uznala československou londýnskou vládu a prezidenta Beneše za reprezentanty československého státu a umožnila vytváření československých vojenských jednotek na území SSSR*.“⁴⁸ Britská diplomacie okamžitě poté, co se skrze Beneše dozvěděla o sovětském návrhu, zvažovala vyvážení sovětského postoje k uznání prezidenta Beneše a Prozatímního řízení, jinými slovy počala uvažovat o tom, o co se Beneš celý předchozí rok marně snažil; o plné uznání Beneše ve funkci prezidenta a uznání Prozatímního zřízení za reprezentanta československého lidu de iure. Poté, co 16. července 1941 sovětský diplomat zaslal československé straně návrh sovětsko-československé smlouvy o výše zmíněných tématech, který byli Sověti ochotni okamžitě po schválení československou stranou podepsat, byla 18. července 1941 československá exilová vláda de iure uznána vládou Velké Británie a Edvard Beneš byl uznán za československého prezidenta. Téhož dne byla také uzavřena výše zmíněná smlouva mezi Sovětským svazem a Československem, ve které Sovětský svaz uznal československou vládu, Beneše ve funkci prezidenta, oba státy si vyměnily své vyslance a zároveň se zavázaly se vzájemně podporovat ve válce s Německem. Sovětský svaz zároveň souhlasil se vznikem československých jednotek na svém území. Jedinou velmocí, která dosud

---

⁴⁷ KUKLÍK, Jan. Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945: právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci., str. 97.

⁴⁸ Tamtéž., str. 98.

neuznala Prozatímní řízení za legitimního pokračovatele Československa, zůstaly Spojené státy.

3.5 Kroky exilové vlády vedoucí k oduznání Mnichovské dohody

Pro představitele československého exilového zřízení byla též důležitá otázka Mnichovské dohody, respektive dosažení jejího „oduzání“ spojeneckými mocnostmi zodpovědnými za její uzavření. Z československého pohledu byla Mnichovská dohoda vždy považována za neplatnou od samého počátku (*ab initio*). Vždy bylo zdůrazňováno, že Československo bylo donuceno Mnichovskou dohodu přijmout z důvodů německého nátlaku, kdy bylo Československu ze strany Německa vyhrožováno zahájením vojenských akcí. Jelikož byla Mnichovská dohoda spolupodepsána představiteli západních mocností, na něž Československo v případě napadení svého území spoléhalo, nemohlo v případě, že by Mnichovskou dohodu odmítlo a rozhodlo se Německou vojensky postavit, očekávat jakoukoli podporu ze strany Velké Británie a Francie, ba co víc, v očích mezinárodního společenství by mohlo být považováno za iniciátora konfliktu. Nebyla tedy jiná možnost, než, i přes rekordně rychle zmobilizovanou armádu a odpor československé veřejnosti, podmínky stanovené Mnichovskou dohodou přijmout a postoupit Německu pohraniční oblasti.

Postoj Velké Británie k Mnichovské dohodě zůstával do napadení Sovětského svazu v červnu 1941 poměrně stálý. Již při jednání ohledně uznání československé exilové vlády byl představiteli Velké Británie několikrát vyjádřen názor, že Mnichovská dohoda byla jako mezinárodní smlouva uzavřena řádným způsobem. Neplatnost Mnichovské dohody vztahovali k okupaci zbytku československého území Německem. Pro Velkou Británii byla, jak bylo v této práci již dříve zmíněno, problematická otázka československých hranic v předmnichovské podobě, kterou nechtěla závazně uznat. Stejně tak nechtěla Velká Británie přiznat exilové vládě právo rozhodovat o občanech jiné národnosti, které se exilové vládě přímo nepodřídili. V praxi se toto omezení vztahovalo především na verbování československých občanů do vojenských jednotek utvářených na britském území. Zde byl patrný rozdílný postoj od francouzské vlády, která již při jednání o uznání Československého národního výboru uznala právo ČSNV verbovat do československých vojenských jednotek i československé občany německé a rusínské národnosti.

Klíčovým se z hlediska britského postoje k Mnichovu stal rozhlasový projev britského předsedy vlády, Winstona Churchilla ze 30. září 1940, kdy prohlásil, že „*mnichovská dohoda je mrtvá, neboť, byla zničena nečestnými muži, kteří kontrolují osud Německa*“⁴⁹ Britové zde poprvé připustili, že se necítí Mnichovskou dohodou vázáni, avšak z důvodu německého porušení mezinárodní smlouvy zábořem zbytkového československého území a nikoli proto, že byla Československu vnucena mezinárodním nátlakem. Z pohledu exilové vlády byl učiněný projev relativním zklamáním, jelikož se Britové vyhnuli pro československou exilovou vládu důležitému bodu, kterým vnucení Mnichovské dohody Československu pod mezinárodním nátlakem nepochybně byl. Samotný Edvard Beneš, dle svých pamětí⁵⁰, britskému zástupci u československé exilové vlády, siru Robertu Hamilton Bruce Lockhartovi, vysloveně sdělil požadavek, aby byla v učiněném projevu zmíněna neplatnost Mnichovské dohody z obou výše zmíněných důvodů. Pokud by Britové vyšli Benešovi vstříc a v Churchillovu projevu by skutečně zazněl fakt, že Mnichovská dohoda byla Československu vnucena mezinárodním nátlakem, připustili by tím spoluúčast Velké Británie na faktickém zničení Československa, což rozhodně nebylo v britském zájmu. V dopise navazujícím na učiněné prohlášení bylo 11. listopadu 1940 skrze Bruce Lockharta československé exilové vládě potvrzeno, že „*otázka hranic je sice stále otevřena, britská vláda by však neměla být ovlivněna žádnými změnami hranic, ke kterým v československém případě došlo – tedy ani změnami dohodnutými v Mnichově.*“⁵¹ Tento dopis mohl být československou exilovou vládou vnímán jako velký úspěch, neboť jím Britové potvrdili jednak fakt, že se Mnichovskou dohodou necítí vázáni a že stejně tak že neuznávají hranice vymezené Mnichovskou dohodou u jakéhokoli střeoevropského státu.

Jednání o britském odzúžení Mnichovské dohody se protáhla až do roku 1942, kdy začala dohoda mezi československými a britskými představiteli nabývat reálnějších obrysů. V tomto roce totiž došlo na britské politické scéně poprvé k diskusi o možném poválečném odsunu německé menšiny ze střední a východní Evropy. Ještě na počátku roku 1942 trvali Britové na zapojení sudetoněmeckých politiků do činnosti Prozatímního zřízení, konkrétně o zapojení Němců do fungování Státní rady. Jak již bylo řečeno výše, Beneš se snažil o dohodu s vůdcem sudetoněmecké exilové organizace, sociálním demokratem a bývalým

---

⁴⁹ KUKLÍK, Jan. Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945: právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci., str. 123.

⁵⁰ BENEŠ, Edvard, HAUNER, Milan, ed. Paměti. Praha: Academia, 2007., str. 157

⁵¹ KUKLÍK, Jan. Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945: právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci., str. 124.

československým poslancem Wenzelem Jakschem, již od podzimu 1939. Beneš ovšem odmítal přistoupit na Jakschův požadavek ohledně zvláštního postavení německé menšiny v Československu, navíc se proti dohodě se sudetskými Němci stavěla i většina ministrů exilové vlády a především pak domácí odboj. Ač původně Beneš Němcům nabízel místa ve Státní radě i jejím předsednictvu, po atentátu československých parašutistů na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha a německých odvetných represivních akcích vůči československému obyvatelstvu bylo jasné, že o žádné dohodě o zapojení sudetských Němců do fungování Prozatímního řízení nemohla být řeč. Ba co víc, zvěrstva, kterých se Němci na území Protektorátu dopustili, přiměla k definitivní změně postoje i britskou politickou reprezentaci.

V červenci 1942 předložili Čechoslováci britskému ministru zahraničních věcí Anthonymu Edenovi, tzv. kompromisní návrh, který od sebe oddělil body, na nichž se Čechoslováci s Brity nedokázali shodnout. Beneš žádal po Britech, aby exilové vládě přiznali stejné postavení, jako ostatním spojeneckým exilovým vládám (např. vlády Polska a Jugoslávie) a potvrzení o uznání nepřerušené kontinuity Československa od událostí z podzimu 1938. Naopak netrval na tom, aby Britové změnili svůj postoj ohledně neplatnosti Mnichovské dohody – konkrétně na tom, zda byla neplatná od samého počátku, postačila mu britská ochota se od Mnichovské dohody plně distancovat s neplatností danou německou okupací zbytkového československého území. Zapojení sudetských Němců do fungování Prozatímního řízení se mělo posoudit v pozdějším čase, až k tomu bude vhodnější okamžik. V létě 1942 již nicméně ležela na stole, z popudu britského ministra zahraničních věcí Edena, otázka poválečného odsunu německého obyvatelstva ze střední a východní Evropy. Ač byla tato otázka vyřešena až Postupimskou konferencí, které se budu věnovat v pozdější kapitole, pro československé politiky se odsun německého obyvatelstva z československého území stal hlavním způsob, jak vyřešit československý problém s německou menšinou v Československu. 5. srpna 1942 byla československému exilovému ministru zahraničí Janu Masarykovi doručena britská nota, která s konečnou a definitivní platností potvrdila britské uznání exilové vlády a Benešovy pozice prezidenta republiky, přiznala jim stejné postavení, jako ostatním exilovým vládám, sídlících na území Velké Británie a zároveň jim potvrdila, že „*pro britskou stranu nemá Mnichovská dohoda, ani nic, co se událo později, žádný vliv na budoucí poválečné uspořádání československých záležitostí, zejména hranic.*”⁵² Ač zůstával britský postoj k neplatnosti

---

⁵² KUKLÍK, Jan. Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945: právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci., str. 129.

Mnichovské dohody neměnný od postoje z roku 1940 a československá exilová vláda nedosáhla svého (tedy nepřiměla Velkou Británii, aby Mnichovskou dohodu označila za absolutně neplatnou), bylo pro ní výsledné memorandum uspokojující a až do konce války považovala tento nesoulad za vyřešený.

Oduznání Mnichovské dohody ze strany Francie proběhlo s mnohem menšími komplikacemi, čemuž napomohl především vojenský pád Francie v červnu 1940. Francouzský osvobozenecký výbor, vedený generálem a budoucím francouzským prezidentem Charlesem de Gaullem, se nacházel v obdobném postavení jako československé exilové orgány. Během podzimu 1940 navázaly exilové vlády Francie a Československa diplomatické styky a vzájemně si vyměnily diplomatické zástupce, zatímco de iure legitimní francouzská vláda se sídlem ve Vichy ukončila s Prozatímním státním zřízením své diplomatické vztahy a zároveň diplomaticky uznala Slovenský štát. Diplomatické odduznání Mnichovské dohody Francouzi potvrdili v září 1942, kdy v dopise, podepsaném de Gaullem a francouzským komisařem zahraničních věcí Mauricem Dejeanem, Francouzský osvobozenecký výbor prohlásil Mnichovskou dohodu a všechny akty, které byly učiněny jako její důsledek, za neplatné od samého počátku a nadále neexistující. Stejně tak byly Francouzským osvobozeneckým výborem odmítnuty veškeré územní změny, které se týkaly československého území a ke kterým po Mnichovské dohodě došlo a Francouzský osvobozenecký výbor se zavázal podporovat obnovu Československa v předválečných hranicích. Francouzi také Československu nabídli uzavření ekonomického, politického a vojenského spojení. Po uznání de Gaullova osvobozeneckého výboru za prozatímní francouzskou vládu bylo toto stanovisko potvrzeno společným československým a francouzským prohlášením 22. srpna 1944.⁵³

Itálie, jakožto další signatář Mnichovské dohody a pod Mussoliniho vedením věrný spojenec Německa na počátku II. světové války, uznávala platnost Mnichovské dohody do září 1944. Mussoliniho režim na území většiny území Itálie padl po invazi Spojenců na Sicílii v červenci 1943, kdy mu bylo Velkou fašistickou radou, což byl hlavní orgán Mussoliniho vlády tvořený vrchními italskými politickými představiteli, vyslovena nedůvěra. 25. července 1943 byl Mussolini na popud italského krále Viktora Emanuela III. zbaven funkce předsedy vlády a uvězněn. Novým italským premiérem se stal maršál Pietro Badoglio, na jehož popud

---

⁵³ KUKLÍK, Jan. Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945: právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci., str. 131

Itálie 3. září 1943 podepsala se Spojenci příměří, které bylo oficiálně zveřejněno 8. září 1943. Následně 13. října 1943 vyhlásila Itálie Německu válku. Badoglio stál v čele italské vlády do června 1944, kdy byl nahrazen Ivanoem Bonomim z italské Demokratické strany práce. Právě tato vláda 26. září 1944 učinila prohlášení vůči československému vyslanci v Římě, jímž byl Vlastimil Čermák, ve kterém prohlásila Mnichovskou dohodu za neplatnou od samého počátku, stejně tak prohlásila za neplatné veškeré následné akty, učiněné na jejím základě, například Vídeňskou arbitráž o úpravě hranic s Maďarskem a Polskem z listopadu 1938, kde byla Itálie v postavení mezinárodního arbitra.⁵⁴ Jediným státem, který zůstával Mnichovskou dohodou vázán, zůstalo Německo.

3.6 Role komunistických politiků v exilové politice a posilování vztahů se Sovětským svazem

Při vývoji, jaký II. světová válka nabírala, začalo být brzy jasné, že hlavní silou, která bude diktovat podmínky v poválečném uspořádání střední Evropy, bude Sovětský svaz. Na východní frontě se odehrávaly největší a nejkrvavější střetnutí 2. světové války a byli to právě Sověti, kteří připravili Němcům několik obrovských a rozhodujících porážek, které zvrátily dosavadní válečný průběh. Bylo tedy jasné, že se zástupci Komunistické strany Československa (KSČ) budou na přípravě poválečného uspořádání Československa podílet více, než by se Benešovi a celé československé emigraci v Londýně zamlouvalo.

Mimo představitele KSČ působící v Moskvě byli českoslovenští komunisté zastoupeni i v Londýně. Již během vojenské porážky Francie a v následujících měsících léta 1940 vplynuly na povrch spory a konflikty, z jejichž rozdmýchávání byli obviňováni právě komunisté. Konkrétně šlo o rozpory v armádě⁵⁵, kdy byli jedinci nařčeni z toho, že po jejich zverbování ve Francii, vojenské porážce Francie a evakuace do Velké Británie chtějí vojenské jednotky a své povinnosti opustit. Svým způsobem se dá chování komunistů v této situaci pochopit, ač jej samozřejmě nelze ospravedlnovat. V srpnu 1939 uzavřel Sovětský svaz se Třetí říší tzv. Pakt Molotov-Ribbentrop – smlouvu o vzájemném neútočení, pomoci a rozdělení sfér vlivu v Evropě. Československé komunistické vedení, které sídlilo v Moskvě, se chovalo

---

⁵⁴ KUKLÍK, Jan. Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945: právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci., str. 132

⁵⁵ např. Vzpouza v Cholmondeley, kdy se část československých vojáků v září 1940 vzbouřila proti poměrům panujícím v armádě.

v souladu s pokyny sovětské komunistické strany a nikterak se nezapojovalo do československého odboje, a to ani domácího, ani zahraničního. Válku Německa proti západním mocnostem označilo za „válku proti imperialismu“. Proti sovětsko-německému spojení vystoupili někteří členové KSČ, kteří se tím pádem dostali do rozporu s oficiální stranickou politikou. Jednalo se např. o Vladimíra Clementise⁵⁶, který byl následně z KSČ vyloučen a mimo její struktury zůstal po celou dobu 2. světové války. Až do napadení Sovětského svazu v červnu 1941 byli Beneš, jakožto vrchní představitel zahraničního odboje, a představitelé KSČ, sídlící v Moskvě, v otevřeném rozporu.

Po událostech z června 1941 se situace obrátila a KSČ s Benešem začala znovu spolupracovat. V listopadu 1941 byla Státní rada rozšířena o čtveřici komunistických politiků přítomných v londýnském exilu. Na exilové politiky velice zapůsobila přímost, s jakou komunisté prosazovali svoje návrhy, jelikož „*tato přímost nebyla obvyklá v politickém stranictví první republiky.*“⁵⁷ Stejně tak se komunisté od ostatních zástupců Prozatímního zřízení lišili i tím, že dávali najevo svou stranickou příslušnost a vystupovali jako samostatný politický subjekt. Benešovou zásadou v Prozatímním řízení bylo, aby se mezistranické rozpory omezily na minimum a všichni členové Prozatímního řízení táhli za jeden provaz. Komunisté sice, jak jim ostatně strana nakazovala, s ostatními spolupracovali, zároveň ale zůstávali ve své politice víceméně nezávislí.

Největším bodem sporu mezi komunisty a exilovou vládou v tomto období se ukázalo postavení k odporu vůči německé okupaci přímo na území Protektorátu. Komunistická strana pod vlivem své sovětské sestry a dle jejího vzoru prosazovala, aby byl vydán rozkaz k zahájení aktivního odporu proti německým okupantům, „*bez ohledu na oběti*“⁵⁸, zatímco politická scéna kolem Beneše zastávala k dění v Protektorátu opatrnější. Tento přístup komunisté pokládali za zbabělý a nedostatečný. Navrhli proto exilové vládě, aby vydala prohlášení směřované lidu v Protektorátu a vyzvala jej k zahájení ozbrojeného povstání vůči Němcům a k provádění sabotáží válečné produkce. Nadále skrze československého vyslance v Moskvě, sociálního

---

⁵⁶ JUDr. Vladimír Clementis (1902-1952) byl československý politik slovenské národnosti a advokát. V letech 1935-1938 poslanec Národního shromáždění za KSČ, během 2. světové války působil v Londýně. Po roce 1945 nejprve náměstek ministra zahraničních věcí Jana Masaryka, po komunistickém převratu v únoru 1948 ministr zahraničních věcí. V roce 1951 byl jedním z obviněných v tzv. procesu se Slánským, uznán vinným z protistátního spiknutí a v roce 1952 popraven.

⁵⁷ KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945. str. 187.

⁵⁸ Tamtéž.

demokrata Zdeňka Fierlingera, navrhovali exilové vládě přijmout zákon označující prezidenta Protektorátu Emila Háchu a členy protektorátního vládního kabinetu za velezrádce a stejně tak se měla posuzovat jakákoli spolupráce s Němci nebo protektorátním zřízením. Účast v exilové vládě komunisté odmítli, neboť považovali mandát exilové vlády omezený na válečnou dobu. Exilovou vládu považovali „*ve své politice závislou na anglických kruzích*“⁵⁹ a svým vstupem do ní by nedosáhli změny jejího složení.⁶⁰ Jeden z komunistických politiků, kteří na podzim 1942 vstoupili do Státní rady, Václav Nosek, alespoň na popud moskevského vedení KSČ přijal funkci jejího místopředsedy.

Podzim 1942 byl důležitým obdobím i pro exilového prezidenta, Edvarda Beneše. Právě v té době mu končil prezidentský mandát vzešlý z volby Národního shromáždění v roce 1935. V předchozích podkapitolách mé práce jsem několikrát zmínil, že Beneš považoval své setrvání ve funkci prezidenta republiky za právoplatné i po událostech z podzimu 1938, jelikož svou abdikaci považoval za vynucenou německým jednáním a veškeré následné dění (jmenování dr. Emila Háchy prezidentem a ustavení nové vlády) za protiústavní. V tomto názoru mu oponovali jeho političtí soupeři, jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách této diplomové práce. Mezi nejhlasitější kritiky Benešova pojetí kontinuity jeho funkce patřil především dr. Štefan Osuský, v té době státní ministr exilové vlády Jana Šrámka. Ten svá tvrzení na rozdíl od ostatních Benešových oponentů podepřel i ústavněprávní analýzou pomnichovského dění a znalostí okolností při ustavování Prozatímního státního zřízení, především pak počáteční britskou a francouzskou neochotu uznat Beneše jako právoplatného vrchního představitele československého exilu. Dle Osuského nešlo uznání prozatímní vlády a posléze definitivního uznání Prozatímního státního zřízení jako plnohodnotného zástupce Československa považovat ze uznání Beneše jako prezidenta Československa. Jako jediný zdroj Benešova postavení považoval „*uchopení moci, neboť dokud Beneš moc neměl, neuplatňoval nárok na prezidenta, jakmile ji však získal, hned se začal ,oficiálně uplatňovat‘ jako ústavní prezident republiky.*“⁶¹ Nadále argumentoval tím, že Beneš v říjnu 1938 abdikoval dobrovolně, následně blahopřál dr. Háchovi ke zvolení československým prezidentem a v následujících měsících, až do britského uznání prozatímní exilové vlády v červenci 1940 vystupoval jako soukromá osoba, nikoli jako československý prezident. Rozporoval také Benešovo tvrzení, že svou funkci a postavení

---

⁵⁹ KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945. str. 188

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ KUKLÍK, Jan. Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945: právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci., str. 101.

vrchního představitele exilové politické scény odvozoval z podpory a uznání svého postavení na území bývalého Československa, kdy zmiňoval především fakt, že na Slovensku se podpora Benešovy osoby pohybovala pouze v jednotkách procent.⁶²

Benešovi bylo jasné, že situace, kdy by byla legitimita jeho prezidentské funkce ohrožena, by byla hypoteticky nebezpečná, proto již během podzimu 1942 situaci řešil jak s přednostou prezidentské kanceláře, dr. Smutným, tak s předsedou exilové vlády Janem Šrámkem. Spolu s ním se rozhodl vydat zvláštní ústavní dekret prezidenta republiky o době trvání prezidentské funkce, který měl doplnit Ústavní listinu z roku 1920 a prodloužit Benešův prezidentský mandát až do konce války. Od formy ústavního dekretu bylo později po diskuzích mezi ministry exilové vlády a Benešem ustoupeno, a tak byla vzniklá situace vyřešena vydáním zvláštního vládního prohlášení exilové vlády, které bylo definitivně podepsáno 3. prosince 1942. V tomto prohlášení stálo, že „*prezident Beneš se sice vzdal prezidentské funkce podle § 59 ústavní listiny dne 5. 10. 1938, avšak vláda československá ve shodě se všemi věrnými občany československého státu, jakož i ve shodě s právním a politickým přesvědčením vlád Spojených národů. jež Československou republiku a její vládu postupně mezinárodně uznaly, nepokládá tuto rezignaci za platnou, neboť byla protiprávně vynucena násilím. Proto prezident republiky dr. Eduard Beneš zůstal hlavou československého státu nepřetržitě od 18. prosince 1935, i když dočasně z důvodů mezinárodněpolitických svou prezidentskou funkci vykonávat nemohl, a proto též volba nového prezidenta Dra Emila Háchy včetně výkonu jeho prezidentských funkcí jest neplatná, neboť nebylo vakace prezidentského úřadu ve smyslu § 59 ústavní listiny.*“⁶³ Jelikož nebylo možné, aby byl nový prezident zvolen ústavním postupem, prohlásila exilová vláda, že „*Beneš zůstává ve svém úřadě až do volby nového prezidenta, která bude provedena, jakmile bude možno, aby se sešla volební schůze Národního shromáždění.*“⁶⁴ Exilová vláda se na usnesení jednomyslně shodla a 4. prosince 1942 předstoupil předseda vlády Šrámek před Státní radu, kde prohlásil, že „*Beneš i po 18. prosinci prezidentem republiky zůstává, jelikož formální rezignace dr. Beneše na prezidentský úřad byla mnichovským násilím vnucena a je ústavně a právně stejně neplatná jako všechno, co německý útok podniknul proti*

---

⁶² KUKLÍK, Jan. Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945: právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci., str. 101

⁶³ KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945. str. 107-108.

⁶⁴ KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945. str. 108.

naší státní celistvosti a svrchovanosti.“⁶⁵ Daný projev našel u členů Státní rady plnou podporu a na jeho konci se za Beneše postavil i předseda Státní rady, Prokop Maxa.

V průběhu roku 1943 podnikl Beneš dvě zahraniční cesty, které se ukázaly být pro další dění a směřování Československa velice důležité. V květnu 1943 se vydal do Spojených států amerických a o šest měsíců později, v prosinci 1943, do Sovětského svazu. Pozvánku k návštěvě Spojených států Benešovi doručil v prosinci 1942 československý vyslanec ve Spojených státech, Vladimír Hurban, při jeho návštěvě Londýna a exilová vláda se ihned usnesla, aby Beneš tuto cestu vykonal.⁶⁶ Beneš do zámoří z Londýna odcestoval na počátku května 1943. Svou cestu a rozhovory, které v zámoří vykonal, považoval za „*veřejné, a řekl bych skoro demonstrativní potvrzení a zpečetění naší oficiální mezinárodněprávní pozice ve Spojených státech i v ostatním světě. Znovu se tím zdůrazňovalo, že Spojené státy, z toho co se nám stalo v letech 1938 a 1939, nic neuznávaly, že republika pro ně mezinárodně plně existuje, mnichovská hranice a vše, co s ní bylo spojeno, ať ve věci Slovenska, Maďarska, našich Němců, či kohokoli jiného, nemá vůbec mezinárodní platnosti a že otázka slovenská, otázka našich Němců, otázka karpatoruská jsou naše otázky vnitřní.*“⁶⁷ Nejdůležitějšími body jednání Beneše a Roosevelta se stalo především vyjasnění pozice Velké Británie a Spojených států vůči Sovětskému svazu. V té době rezonoval sovětsko-polský diplomatický konflikt způsobený objevením masových hrobů polských důstojníků v Katyni, za jejichž masakr byla zodpovědná sovětská tajná policie NKVD, společně se stále nevyřešenou otázkou sovětsko-polské státní hranice, kdy Sovětský svaz do budoucna požadoval posunutí hranice s Polskem dle tzv. Curzonovy linie z roku 1919. Američtí politici si nebyli jisti koho spíše v tomto sporu podpořit, i když se, dle Beneše, zdálo, že „*Spojené státy už zaujaly definitivní stanovisko, že v podstatě přijaly názor Sovětského svazu o změně dřívější východní polské hranice a že zásadně souhlasí s tím, že musí dojít k dohodě Polska se Sovětským svazem a k nějaké jejich spolupráci.*“⁶⁸ V souvislosti s tím Beneš pokračoval v diskuzi s Rooseveltem tématem československého vztahu k Sovětskému svazu. Již před svým odcestováním (během jara 1943) předložil Beneš sovětskému velvyslanci v Moskvě, Alexandru Jefremoviči Bogomolovovi otázky, v nichž po Sovětském svazu požadoval přesné určení československo-sovětského vztahu, zjištění stanoviska Sovětského svazu k řadě otázek týkajících se poválečného uspořádání Evropy a

---

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ BENEŠ, Edvard, HAUNER, Milan, ed. Paměti. Praha: Academia, 2007., str. 144.

⁶⁷ Tamtéž, str. 147.

⁶⁸ Tamtéž, str. 150

zjištění stanoviska Sovětského svazu k podstatným otázkám společné válečné politiky. Beneš dle svých pamětí tyto dotazy položil, „*aby znal před návštěvou v Americe některá zásadní hlediska Sovětského svazu stran Německa, Francie, Polska a i nás, abych mohl správně ve Washingtonu na příslušné dotazy odpovědět.*“⁶⁹ Beneš Rooseveltovi sdělil, že nehodlá dopustit opakování situace z podzimu 1938 a že po ukončení válce budou Československo a Sovětský svaz nejspíše sdílet společné hranice, tudíž bude Sovětský svaz do dění v budoucím Československu zasahovat více než v minulosti, a je tudíž nezbytné s ním uzavřít spojeneckou smlouvu. Roosevelt Benešovy argumenty zjevně přijal a stejně tak podpořil i československé řešení problematiky německé menšiny – její odsun z československého území po skončení války. Svou zámořskou cestu Beneš hodnotil pozitivně: jednak dosáhl definitivního uznání legality Prozatímního státního zřízení a dále také příslibu americké podpory ohledně otázky poválečného odsunu německé menšiny.

Druhou důležitou zahraniční cestu Beneš vykonal v prosinci 1943, kdy se vydal na návštěvu Moskvy. Zde se setkal s československým vedením komunistické strany, sovětským Politbyrem, ministrem zahraničí Molotovem a samotným Stalinem. Beneš do Moskvy přicestoval především s úmyslem definitivně dojednat a uzavřít se Sovětským svazem spojeneckou smlouvu, o které se sovětským diplomatem Bogomolovem v Londýně diskutoval v průběhu roku 1943. Beneš později vzpomínal, že „*plán na obnovení smlouvy, kterou jsme uzavřeli s Moskvou už roku 1935... jsem měl od vstupu Sovětského svazu do druhé války světové. Už v červnu roku 1941 jsem to formuloval tak, že navazujeme se Sovětským svazem tam, kde to bylo po Mnichově přerušeno. Proto také – a ovšem i proto, že jsme vždy počítali s účastí Sovětského svazu na naší straně v této válce – všechna naše jednání se státy jinými... byla vedena hned od počátku této války tak, aby pro ně nemohlo mezi námi a Sovětským svazem dojít k rozporům.*“⁷⁰ Návrh dvoustranné spojenecké smlouvy vznesl Beneš i Britům, nicméně Velká Británie se ve své politice rozhodla neuzavírat spojenecké smlouvy s malými zeměmi střední a východní Evropy. Sovětský svaz naopak na Benešovu iniciativu zareagoval pozitivně, stejně tak dal své kladné stanovisko k poválečnému odsunu sudetských Němců z Československa. Beneš měl původně v plánu do Moskvy odcestovat krátce po svém návratu ze Spojených států, nicméně byl donucen ji odložit na prosinec. Důvodem pro odklad cesty byl postoj britských a polských vlád k zamýšlenému uzavření spojenecké smlouvy se Sovětským svazem, kdy především polská exilová vláda v Londýně, dle Benešových pamětí, „*v ní viděla*

---

⁶⁹ BENEŠ, Edvard, HAUNER, Milan, ed. Paměti. Praha: Academia, 2007., str. 151.

⁷⁰ Tamtéž, str. 200.

konec svých dřívějších plánů na vybudování středoevropské federace pod vedením Polska, která měla být bariérou jak proti Německu, tak proti Sovětskému svazu.“⁷¹

Britové sice myšlenku spojenecké smlouvy Československa a Sovětského svazu spíše podporovali, na jejich ministerstvu zahraničí ale existoval názor, že se jejím uzavřením Československo více dostane do sovětské sféry vlivu a Poláci zůstanou ve střední Evropě ve svém postojí vůči Sovětskému svazu osamoceni. Mezi červnem a listopadem 1943 se Beneš třikrát sešel s britským ministrem zahraničí Anthonyem Edenem, který československo-sovětskou smlouvu podporoval, ale žádal odložení jejího definitivního stvrzení až na pozdější dobu, ideálně po skončení války, a vyřešení postavení Polska a Německa. Beneš s tímto odkladem rozhodně nesouhlasil, kdy, jak tvrdí ve svých pamětech „...*naš příklad a naše dohoda se Sověty mohla nejlépe dokázat, jaká patrně bude a mohla by býti skutečná politika Sovětského svazu po válce, že je v zájmu nás i všech ostatních ukázat celému světu na naší smlouvě se Sovětským svazem, co Sovětský svaz chce a jakou politiku míní dělat, že to naopak má a může Sovětský svaz sblížit jak s Velkou Británií, tak i se Spojenými státy a všechny ostatní spojence, pokud jde o cíle Sovětského svazu, definitivně upokojit.*“⁷² Stejně tak nesouhlasil s pozdějším datem podepsání smlouvy Sovětský svaz, který, dle Beneše „*kladl podmínku – a pevně na ní trval – že pojedou-li do Moskvy, má být smlouva při té příležitosti v každém případě podepsána.*“⁷³ Beneš byl nakonec Edenem požádán, aby návštěvu Moskvy uskutečnil po setkání ministrů zahraničí Velké Británie, Spojených Států a Sovětského svazu, které bylo plánované na říjen 1943. Na tomto setkání měli ministři těchto zemí diskutovat o vzájemné spolupráci a na Benešův popud zde byla sovětským ministrem zahraničních věcí Vjačeslavem Molotovem přednesena otázka smyšlené spojenecké smlouvy mezi Československem a Sovětským svazem. Poté, co Eden i americký ministr zahraničních věcí Cordell Hull s navrženou smlouvou po shlédnutí jejího textu souhlasili, nestálo jejímu uzavření nic v cestě a Benešova cesta se tak mohla uskutečnit v dohledné době.

Beneš se na cestu do Moskvy vedoucí přes Gibraltar, Libyi, Egypt, území dnešního Izraele, Jordánska, Iráku, Íránu a Ázerbájdžánu vydal 23. listopadu. Na letišti u Bagdádu na něj čekal dr. Zdeněk Fierlinger, československý velvyslanec v Sovětském svazu, a Alexandr Jevdokimovič Kornejčuk, první náměstek sovětského ministra zahraničních věcí Molotova.

---

⁷¹ Tamtéž, str. 205-206

⁷² BENEŠ, Edvard, HAUNER, Milan, ed. Paměti. Praha: Academia, 2007., str. 206.

⁷³ Tamtéž, str. 207.

Jelikož výpravu na místě přes týden zdržela nepřízeň počasí znemožňující cestu skrz Kavkaz a jižní Rusko, prodiskutoval Beneš, dle svých pamětí „...všecko to, co jsem chtěl projednat v Moskvě: věci války, věci míru, Německo, Maďarsko, obzvláště pak Polsko a budoucí slovanskou politiku Sovětského svazu, náš vztah k Rusům a Ukrajincům a naši příští společnou politiku se Sovětským svazem.“⁷⁴ Beneš po těchto diskuzích usuzoval, že se se sovětskými představiteli dobře a snadno dohodne, přičemž tato jeho domněnka byla potvrzena již první večer moskevské návštěvy během večere u Michaila Ivanoviče Kalinina, titulární hlavy státu Sovětského svazu. Krom Beneše zde byli z československé strany přítomni Fierlinger, generál Heliodor Píka, komunistický politik Klement Gottwald, profesor Zdeněk Nejedlý a Bohuslav Vrbenský a členové Benešova doprovodu z Londýna. Ze sovětských politiků byli na večeri kromě Kalinina přítomni Stalin, Molotov, činitelé Politbyra a spousta dalších důležitých osob sovětské politické scény. Při této příležitosti proběhly první Benešovy rozhovory se Stalinem a Molotovem a dle Beneše „...viděl hned, že se opravdu shodneme...“⁷⁵ V dalších dnech následovaly další diskuze se Stalinem a Molotovem, které potvrdily stejný postoj Beneše a Sovětského svazu v poválečném dění na evropské scéně a k budoucí československé politice. Tento shodný a přátelský postoj vyvrcholil definitivním stvrzením již několikrát zmiňované spojenecké smlouvy, či přesněji řečeno „dohodě o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci.“⁷⁶ Dohoda byla stvrzena podpisem československého velvyslance Fierlingera a sovětského ministra zahraničí Molotova 12. prosince 1943 a je považována za nejdůležitější mezinárodněprávní a politický akt druhé poloviny existence Prozatímního státního zřízení. Smluvní strany prohlásily, že touto smlouvou navazují na dřívější smlouvy z let 1935 a 1941, a zavázaly se především k jednotnému postupu ve válce vůči Německu, poskytnutí vzájemné vojenské i jiné pomoci a podpory a neuzavřít s Německem separátní mír, příměří ani mírovou smlouvu bez vzájemné dohody. Nadále se zavázaly respektovat vzájemnou nezávislost a suverenitu nezasahováním do vnitřních záležitostí obou států. Smlouva též obsahovala prohlášení a příslib budoucí poválečné spolupráce v politických, hospodářských a vojenských věcech a protokol umožňující přistoupit ke smlouvě třetí straně, což mělo být v Benešových představách Polsko. Beneš veškerá jednání považoval dle svých pamětí za „...plně úspěšná. Možno říci, že jsem sám nečekal, že věci budou postaveny tak jasně, tak rozhodně a v tak srdečné a harmonické spolupráci pro budoucnost.“⁷⁷

---

⁷⁴ BENEŠ, Edvard, HAUNER, Milan, ed. Paměti. Praha: Academia, 2007., str. 223.

⁷⁵ Tamtéž, str. 224.

⁷⁶ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945., str. 510.

⁷⁷ BENEŠ, Edvard, HAUNER, Milan, ed. Paměti. Praha: Academia, 2007., str. 226.

Při návštěvě Moskvy se Beneš několikrát setkal i se zde sídlícími zástupci Komunistické strany Československa. Diskuzím s komunistickou delegací, jejíž členové byli např. Gottwald, Jan Šverma, Rudolf Slánský, Václav Kopecký, věnoval Beneš druhý týden své zahraniční návštěvy. Beneš později vzpomínal, že „*přicházejí do Moskvy měl jsem tento plán pro jednání s naší moskevskou emigrací: Chtěl jsem jí s plnou otevřeností vylíčit naše poměry na západě, diplomatické a vojenské, jaké byly za války naše styky s domovem a jaké jsou další plány do budoucnosti. A přál jsem si znát podrobně názory a plány našich na východě.*“⁷⁸ Beneš komunistům popsal dění souvisejícím s utvářením Prozatímního státního zřízení, především spory se Štefanem Osuským a Milanem Hodžou, kdy se o obou svých politických oponentech vyjadřoval „*s velmi pohrdavým odporem*“⁷⁹ a před komunistickým politikem Vrbenským během týdne stráveného u Bagdádu prohlásil, „*že politicky dnes (Osuský a Hodža – pozn. autora práce) nic neznamenaají a že jsou hotoví.*“⁸⁰ Komunisté během těchto rozhovorů přednesli Benešovi své názory mj. na problematiku domácího odboje a dění v Protektorátu a návrhy týkající s budoucího poválečného uspořádání Československa. Za nejdůležitější požadavek patřil komunistický apel na zesílení domácího odboje, potrestání nejenom válečných zločinců, ale i domácích kolaborantů, a definitivní vyřešení státoprávního postavení Slovenska ve znamení zásady „*rovný s rovným*“. Pro bezprostředně poválečné období komunisté navrhovali vytvoření dočasných orgánů moci, které měly zajistit přechod do normálního stavu, měly potrestat válečné zločince a kolaboranty a „*pročistit*“ správní aparát a armádu, kterou měli vést „*důstojníci, kteří se osvědčili v boji proti nepříteli a ukázali důsledně demokratické smýšlení.*“⁸¹ Zároveň komunisté navrhli vydání poválečných dekretů prezidenta republiky, např. dekret o vyhlášení suverenity Československé republiky na celém předmnichovském území, dekret, kterým by se potvrdila platnost dosavadní ústavy a prohlásí za neplatné právo Protektorátu a druhé republiky a dekret o tzv. národních výborech, které měly nahradit dosavadní správní a samosprávní orgány. K tomu navíc měly národní výbory vykonávat úkoly, které jim svěří vláda v bezprostředně poválečném období. Mimo jiné komunisté souhlasili s Benešovou ideou vytvoření bloků tří politických stran za účelem zjednodušení československého politického systému. Tento blok měli tvořit komunisté,

---

⁷⁸ BENEŠ, Edvard, HAUNER, Milan, ed. Paměti. Praha: Academia, 2007., str. 234.

⁷⁹ KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945. str. 260.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945. str. 259.

sociálnědemokratická strana a národněsocialistická strana a ústřední roli v tomto bloku měli představovat komunisté, v té době, i vzhledem k válečnému vývoji a jednomu sovětskému vojenskému vítězství za druhým, zjevně nejsilnější politický hráč na scéně.

Při jednáních se Stalinem se Beneš dotkl i tématu, které mělo být brzy vzhledem k postupu sovětských vojenských jednotek na západ tématem aktuálním. Šlo o přítomnost Rudé armády na československém území a civilní správy osvobozeného území. Beneš plánoval tuto problematiku se Stalinem vyřešit co nejdříve – ideálně ještě před tím, než dojde k faktickému osvobození území Československa. Již při těchto jednáních Stalina požádal, „*aby v tom případě všude s Rudou armádou vstupovaly na naše území vždycky naše vojenské jednotky, aby při obsazování našeho území, pokud na to početně stačíme, bylo vždy počítáno s námi, aby naše vnitřní uspořádání bylo respektováno a aby území naše bylo pak hned postupně odevzdáváno do naší vlastní správy civilní.*“⁸² Dle Beneše Stalin na jeho žádost přistoupil a potvrdil mu, že „*Sovětský svaz nemá v úmyslu vzhledem k nám postupovat jinak, že příslušná opatření s našimi vojenskými oddíly budou připravena a v dané chvíli všechny vojenské a politické přípravy pro to mohou být s naší vládou a s naší vojenskou misí v Moskvě dojednány.*“⁸³ 8. května 1944 byla v Londýně podepsaná tzv. Dohoda o poměru mezi československou správou a sovětským vrchním velitelem po vstupu sovětských vojsk na československé území, která danou problematiku oficiálně řešila. Za československou stranu byla podepsána ministrem zahraničních věcí Hubertem Ripkou, za Sovětský svaz ji podepsal sovětský velvyslanec při Československé republice Viktor Lebeděv. Dohoda obsahovala devět článků a vymezila vzájemné vztahy mezi sovětským vrchním velením a československým vládním delegátem. Dohoda kupříkladu stanovovala, že po vstupu sovětských vojsk bude v pásmu vojenských operací nejvyšší rozhodovací pravomoc připadat na sovětského velitele; na území, které bude osvobozené, bude působit právě československý vládní delegát, který by měl na daném území obnovit svrchovanou československou moc; nadále že československých vojenských jednotek, přiřazených k sovětským armádám osvobozující Československo, bude ihned použito k osvobození našeho území, a že všechny osoby, patřící k sovětským vojskům, budou spadat pod jurisdikci sovětského vrchního velitele. Dohoda vstoupila v platnost ihned po podepsání 8. května 1944, nicméně byla již od počátku pronikání sovětských vojsk na území bývalého Československa porušována, což se projevilo např. deportacemi československých občanů ruského původu do internačních a pracovních táborů v Sovětském svazu.

---

⁸² BENEŠ, Edvard, HAUNER, Milan, ed. Paměti. Praha: Academia, 2007., str. 227.

⁸³ Tamtéž.

4. TŘETÍ REPUBLIKA V PRVNÍCH MĚSÍCÍCH EXISTENCE; POSTUPIMSKÁ DOHODA

4.1 Košický vládní program

4.1.1 Sjednání Košického vládního programu, vznik vlády Národní fronty

Ačkoliv, na rozdíl od První, či Druhé republiky, případně na rozdíl od Protektorátu Čechy a Morava, nemůžeme uvést přesné datum vzniku Třetí československé republiky, všeobecně se za datum vzniku Třetí československé republiky považuje 5. duben 1945, kdy byl v již osvobozených Košicích vyhlášen program Národní fronty Čechů a Slováků (dále Národní fronta). Národní frontu tvořilo více českých a slovenských politických stran, konkrétně Komunistická strana Československa (KSČ) a Komunistická strana Slovenska (KSS) - KSS se od KSČ oddělila v březnu 1939 při oddělení Slovenska od zbytku Československé republiky a až do února 1948, kdy byla sloučena s KSČ, fungovala jako samostatná politická strana, dále Československá strana národně socialistická (ČSNS), Československá strana sociálně demokratická (ČSSD), Československá strana lidová (ČSL) a slovenská Demokratická strana (DS). Všem ostatním politickým stranám fungujícím v období První republiky - např. Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (neboli též Agrární strana), Československá národní demokracie a slovenská Lidová strana – nebyla povolena obnova činnosti. Nové politické subjekty mohly vzniknout pouze v případě, že s jejich vznikem souhlasily všechny zmíněné strany Národní fronty.⁸⁴

Pro Košický národní program byl důležitý i postoj prezidenta Edvarda Beneše. Ten se klonil k tomu, aby byla v tzv. překlenovacím období po konci světové války ustavena prozatímní vláda vedena levicovým politikem, ideálně někým, kdo se podílel na činnosti protinacistického odboje z domácí, československé, půdy.⁸⁵ Mezi Benešovi kandidáty na pozici předsedy vlády patřil například národní socialista a bývalý primátor hlavního města Prahy Petr Zenkl. Beneš přednesl v únoru 1945 členům Státní rady v Londýně své úvahy o poválečném domácím vývoji⁸⁶, kde hovořil především o nutnosti sjednocení politických stran

---

⁸⁴ KUKLÍK, Jan. Dějiny československého práva 1945-1989. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9., str. 13

⁸⁵ KUKLÍK, J. Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“: dekrety prezidenta republiky 1940–1945., str. 119

⁸⁶ KUKLÍK, J. Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“: dekrety prezidenta republiky 1940–1945., str. 120

do Národní fronty, dále hovořil o převzetí pravomocí moci výkonné vládou a oslabení své pozice vybudované v době Prozatímního státního zřízení, a nakonec mluvil o restrukturalizaci státní správy, ve které měly klíčovou pozici převzít nově ustavené národní výbory.⁸⁷ Toto překlenovací období mělo dle Beneše trvat přibližně půl roku po osvobození Československa a mělo být zakončeno parlamentními volbami.

Diskuze o programovém prohlášení nové vlády probíhaly mezi tehdejšími politickými špičkami i v obou hlavních místech československého válečného odboje (tj. v Londýně a Moskvě) v posledních týdnech března 1945. Předpokládalo se, že do vlády budou zapojeny všechny povolené politické strany, rozdílný byl však jejich přístup k programu jako takovému. Pro demokratické strany (ČSNS, ČSSD, ČSL a DS) bylo prioritní především personální obsazení vlády, zatímco pro komunisty byla nejdůležitější především domluva na programu jako celku. Tento plán byl připraven v Moskvě a jeho strukturu přednesl komunistický politik a prvorepublikový poslanec Václav Kopecký: *„Předložený návrh je návrhem KSČ...Chci vysvětlit jeho úmysly a intence...Chceme, aby bylo jasno, že dohoda má být závazným programem vlády. Je to platforma, která má být určena pro publikaci, aby každému občanu bylo jasno, co vláda sleduje, a aby každý občan byl se odhodlán za tento program postavit a o něj usilovat. Vedle tohoto programu chceme připravit vládní prohlášení, které by bylo vyhlášeno až v Košicích a které by bylo trestí tohoto programu. A konečně, za třetí, deklaraci vlád o nové úpravě česko-slovenského poměru a o novém postavení slovenského národa v republice.“*⁸⁸

Oblastí, na kterou měli komunističtí politici rozdílný pohled od politiků londýnského exilu a Beneše, bylo postavení Slováků a slovenského národa. Komunisté po Benešovi požadovali, aby přestal zastávat myšlenku jednotného československého národa a uznal svébytnost slovenského národa, jeho plnou rovnoprávnost s českým národem, a zároveň také žádali o plné uznání slovenských národních orgánů.⁸⁹ Beneš se této myšlence dlouho vzdíral, teorii jednotného československého národa zastával i po Slovenském národním povstání⁹⁰,

---

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ LAŠTOVIČKA, Bohuslav. *V Londýně za války: zápasy o novou ČSR 1939-1945*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Svoboda, 1978., str. 645

⁸⁹ KLIMEŠ, Miloslav. *Československo na cestě k socialismu: dokumenty o vzniku a vývoji lidové demokracie v Československu do února 1948*. Praha: Československá akademie věd, 1965., str. 14

⁹⁰ Slovenské národní povstání probíhalo od konce srpna 1944 do konce října 1944. Spolu s Varšavským povstáním ze srpna 1944 bylo jedním z největších ozbrojených vystoupení obyvatel proti nacistickému režimu. Povstání veleli generálové bývalé československé armády Ján Golian a Rudolf Viest a skončilo po dvou měsících porážkou povstalců.

nicméně byl nucen od této myšlenky ustoupit, protože se proti němu v této věci sjednotili komunisté se Slovenskou národní radou (SNR). Slovenská národní rada, ustavená v prosinci 1943 Vánoční dohodou,⁹¹ byla tvořena komunistickými a demokratickými odbojáři proti klerofašistickému Slovenskému státu. Po vypuknutí Slovenského národního povstání se SNR 1. září 1944 v Banské Bystrici usnesla na přijetí Deklarace Slovenské národní rady. Tímto dokumentem SNR vyhlásila své založení, programové cíle a převzetí moci nad celým územím Slovenska.⁹² V této Deklaraci inter alia vyjádřili členové SNR „*vůli slovenského národa žít v nové Československé republice*“⁹³ SNR respektovala autoritu londýnského Prozatímního státního zřízení, ovšem pouze v té pozici, že londýnská vláda reprezentovala stát navenek. Dle představitelů SNR londýnská vláda nevykonávala na okupovaných území svou moc, protože se její představitelé nacházeli v zahraničí, i když zároveň uznávali, že tento stav může být pouze dočasný.⁹⁴ Proto SNR do doby, než se vláda Prozatímního státního zřízení navrátí z londýnského exilu a bude schopna převzít moc, vykonávala kromě úkolů svěřené jí místní, zemské působnosti a okruhy celostátní, příslušející londýnské vládě.⁹⁵ Členové Prozatímního státního zřízení se pokoušeli na vzniklou situaci reagovat a koncem září 1944 oznámili SNR, že na slovenské území vysílají vlastního vládního delegáta, který převezme správu osvobozeného území a zároveň, že SNR považuje pouze za Zemský národní výbor pro Slovensko.⁹⁶ Tento požadavek byl ovšem SNR jednoznačně odmítnut a bylo zopakováno její stanovisko, že londýnské vládě přísluší pouze vedení zahraničního odboje a zastupování československého státu navenek.

SNR na osvobozeném území postupovala jako suverén, považovala se za vrcholný orgán slovenského odboje a z tohoto titulu vykonávala na osvobozeném území výlučnou zákonodárnou moc. Vydala přes 40 nařízení, z nichž především okamžik přijetí prvních tří⁹⁷,

---

⁹¹ Vánoční dohoda byl dokument, na kterém se v prosinci 1943 v Bratislavě usnesli zástupci komunistické strany Slovenska, slovenské sociálně demokratické strany a představitelé slovenského demokratického odboje. Jejím podpisem vzniká orgán zvaný Slovenská národní rada.

⁹² ŠEVČÍKOVÁ, Mária. K niektorým aspektom povstaleckej SNR – SLOVENSKÁ REPUBLIKA 1939–1945 OČAMI MLADÝCH HISTORIKOV III. / Povstanie roku 1944 /., str. 380-381

⁹³ Slovenské národné povstanie. Dokumenty. (Sestavil. V. Prečan), Dok. č. 212, Bratislava: VPL 1965, s. 390–391.

⁹⁴ Slovenský národný archív (SNA), Úrad predsedníctva SNR (ÚP SNR), L-22, inv. č. 42, kartón (k.) 23, s. 496. Niektoré a ďalšie otázky, ktoré musia byť medzi Londýnom a Banskou Bystricou vyriešené.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ KLIMEŠ, Miloslav. Československo na cestě k socialismu: dokumenty o vzniku a vývoji lidové demokracie v Československu do února 1948. Praha: Československá akademie věd, 1965., str. 14

⁹⁷ Nařízení SNR č. 1/1944 Sb. n. SNR o vykonávání zákonodárné, vládní a výkonné moci na Slovensku, nařízení SNR č. 2/1944 Sb. n. SNR, kterým se upravuje vyhlásování nařízení Slovenské národní rady, nařízení SNR č. 3/1944 Sb. n. SNR o zřízení ústředních úřadů.

keré byly přijaté spolu s Deklarací SNR 1. září 1944, se považuje za „počátek vzniku slovenského právního pořádku v pravém slova smyslu.“⁹⁸ Nařízením č.1/1944 Sb. n. SNR SNR převzala veškerý výkon zákonodárné a výkonné moci na osvobozeném území Slovenska a tím de facto z ústavněprávního hlediska popřela kontinuitu s První republikou. Ve chvíli, kdy toto nařízení nabylo účinnosti, byl SNR vytvořen stav, který zamezil vzniku právního vakua a byl také položen základ pro vytvoření nového právního pořádku.

Jednání probíhající na konci března 1945 znamenala definitivní prohru politiků z londýnského exilu, kteří na tato jednání přijeli bez jakéhokoli vlastního návrhu vládního programu, a tím umožnili převzít iniciativu komunistům a socialistům z moskevského mocenského jádra. Pouze politici sociálně demokratické strany dorazili z Londýna na moskevská jednání se svým vlastním návrhem vládního programu, tzv. Akčním programem. Na Akčním programu se usnesli politici ČSSD během své konference 18. února 1945 v Londýně. Akční program inter alia říkal, že sociální demokraté považovali „... vytvoření jedné socialistické strany, soustřeďující všechny socialisticky myslící a cítící občany republiky, za nezbytný předpoklad pro úspěšný boj za konečné a trvalé vítězství socialismu v naší vlasti. Jsme přesvědčeni, že tři dosavadní socialistické strany Československa, strana sociálnědemokratická, strana komunistická a strana čs. národních socialistů musí být sloučeny ve stranu jednu.“⁹⁹ Akční program byl odmítnut předsedou ČSSD, Zdeňkem Fierlingerem, převážně proto, že program připravený komunistickými politiky byl obsahově Akčnímu programu ČSSD velmi podobný. Faktem ovšem bylo, že jednání bylo zahájeno na podnět návrhů komunistů, kteří tím utvrdili svou pozici nejsilnějšího politického subjektu na československé politické scéně. Politickou orientaci na Moskvu ovšem upřednostňoval i Beneš, což bylo důsledkem událostí z podzimu 1938 a předpokládané budoucí role Sovětského svazu v poválečné Evropě. Beneš spatřoval v Sovětském svazu garanta existence a suverenity Československa, navíc správně předpokládal, že se Sovětský svaz stane nejsilnější velmocí s rozhodujícím vlivem ve střední Evropě a československé přátelství se Sovětským svazem mu mělo pomoci při prosazování československých požadavků na mezinárodní úrovni, konkrétně v oblasti odsunu neslovanských menšin z Československa a územních sporech s Polskem a Maďarskem.

---

⁹⁸ ŠEVČÍKOVÁ, Mária. K niektorým aspektom povstaleckej SNR – SLOVENSKÁ REPUBLIKA 1939–1945 OČAMI MLADÝCH HISTORIKOV III. / Povstanie roku 1944 /., str. 383

⁹⁹ Revue Politika 6-7/2008 [online] [cit. 20.10.2021]. ISSN 1803-8468 Dostupné z: <https://www.cdk.cz/smrtici-objeti>

Po několika dnech jednání, které byly i vzhledem k odlišným požadavkům londýnského exilu a komunistů ohledně Slovenska velice napjaté, došlo koncem března 1945 k definitivní shodě na podobě vládního programu. Následovalo jednání o personálním složení vlády Národní fronty, jejímž předsedou byl jmenován předseda ČSSD Zdeněk Fierlinger. Každá ze stran Národní fronty, mimo ČSSD, měla svého náměstka předsedy vlády a relativně proporčně rozložené ministerské obsazení. Nejvíce ministrů dohromady měly komunistické strany, celkem pět, a k tomu pozici státního tajemníka v ministerstvu zahraničních věcí, tedy ministerstvu, v jehož čele stál nestraník Jan Masaryk. Demokratické strany měly ve vládě celkem osm ministrů, nestraníci stáli v čele tří resortů. K první schůzi se Fierlingerova vláda sešla v osvobozených Košicích 5. dubna 1945.

Přebírání moci nově ustavenou vládou se ovšem neobešlo bez komplikací. V českých zemích se za nositelku státní moci považovala Česká národní rada (ČNR) - orgán, který v sobě sdružoval odbojové organizace působící za území Čech a Moravy, a to konkrétně Radu tří¹⁰⁰, Ústřední radu odborů¹⁰¹ a IV. ilegální Ústřední výbor KSČ.

ČNR, oficiálně ustavená 29. dubna 1945, představovala určitou obdobu vlády na území Protektorátu Čechy a Morava. Byla tvořena předsedou, generálním tajemníkem, předsednictvem a samotným plénem, které bylo tvořeno zástupci různých odbojových skupin. Její vojenská složka připravovala závěrečné ozbrojené povstání proti okupační moci. Od původní myšlenky celonárodního vojenského povstání ovšem musela ustoupit jednak z důvodu nedostatečných materiálních i lidských zdrojů, následně i z nezájmu Sovětského svazu celonárodní vojenské povstání podpořit. ČNR proto posléze přešla k myšlence malých, lokálních povstání, která měla paralyzovat německou obranu na území Protektorátu. První z těchto povstání vypuklo 1. května 1945 v Přerově (toto povstání bylo nacistickými okupanty potlačeno ještě téhož dne), následovala povstání v Novém Bydžově, Nymburku a Poděbradech, až 5. května 1945 proti okupantům povstala i Praha. ČNR počala ihned konat, přesvědčila předsedu protektorátní vlády, Richarda Bienerta¹⁰², aby uznal její autoritu, prohlásila se za

---

¹⁰⁰ Rada tří byla česká odbojová organizace, v letech 1944-1945 největší odbojová organizace na území Protektorátu. Vznikla ze zbytků odbojových organizací Obrana národa a Petičního výboru Věrní zůstaneme.

¹⁰¹ Ústřední rada odborů (URO) byla odborovou a odbojovou organizací, která v posledních letech války převzala kontrolu v odborových centrálech.

¹⁰² JUDr. Richard Bienert (1881-1949) byl československý politik a státní úředník, mezi lety 1920 a 1939 pražským policejním prezidentem, do roku 1942 zenským policejním prezidentem, v letech 1942 až 1945 ministrem vnitra protektorátní vlády, od 19. ledna 1945 do 5. května 1945 předsedou protektorátní vlády.

zmocněnkyni Košické vlády a nadále podnikala kroky k upevnění její pozice. ČNR nadále nechala skrz pražský rozhlas odvysílat zprávu o konci Protektorátu a o převzetí veškeré moci. Následovalo zahájení jednání s představiteli německé okupační moci o odchodu německých vojsk z Prahy. Cílem ČNR bylo, aby vypuknuvší povstání bylo co nejméně krvavé a aby se předešlo výrazným materiálními škodám, které by Praha při eskalaci bojů dozajista utrpěla. Jelikož však vojska SS¹⁰³ vyhrožovala leteckými a dělostřeleckými útoky na Prahu, podařilo se dohodu o odchodu německých vojsk z Prahy vyjednat až tři dny po vypuknutí povstání, 8. května 1945. Do té doby již Praha utrpěla určité materiální škody (např. vypálení Staroměstské radnice a vypálení stadionu SK Slavia Praha na Letné) a počet lidských obětí se vyšplhal na bezmála 3 000.

Vyjednávání s Němci a členy ROA¹⁰⁴, bez jejíž vojenské pomoci by bylo Pražské povstání nejspíše utopeno v krvi, bylo ovšem velice problematickým faktorem pro československé komunisty i Sověty samotné. Sověti považovali vyjednávání s představiteli německé okupační moci za porušování podmínek stanovených Aktem bezpodmínečné kapitulace Německa¹⁰⁵. Dohoda, kterou zprostředkoval předseda ČNR, profesor Albert Pražák¹⁰⁶ s velitelem německých vojsk Rudolfem Toussaintem¹⁰⁷ byla ČNR přijata i přes odpor jejích komunistických členů. Jednání s představiteli ROA mělo závažnější důsledky, protože je Sověti považovali za zrádce vlastního národa a jakákoli spolupráce s nimi mohla popudit samotného Stalina. Již 7. května tedy ČNR, inter alia kvůli tlaku, jenž na ní byl vyvíjen jejími komunistickými členy, veškeré rozhovory s veliteli ROA ukončila a vojáci ROA se na rozkaz

---

¹⁰³ SS (německy Schützstaffel – v doslovném překladu Ochranný oddíl) byla nacistická zločinecká organizace, známa svou absolutní věrností nacistickému režimu. Členové SS a především její vojenské složky Waffen SS byli zodpovědní za největší množství německých válečných zločinů.

¹⁰⁴ ROA (Ruská osvobozená armáda), též *Vlasovci*, byla vojenská organizace tvořena ruskými válečnými zajatci, kteří bojovali na straně nacistů proti sovětské Rudé armádě. V jejím čele stál generál Andrej Vlasov. V květnu 1945 byly jednotky ROA dislokovány na území Protektorátu Čechy a Morava, kde se rozhodly podpořit Pražské povstání a bojovali proti jednotkám nacistického Německa. Po skončení války bylo se členy ROA nakládáno velmi krutým způsobem, kdy byli popravováni a posíláni do sovětských pracovních táborů, včetně těch, kteří se stihli přesunout za demarkační linii a vzdali se americké armádě. Američané členy ROA po válce předávali sovětským orgánům.

¹⁰⁵ Akt bezpodmínečné kapitulace nacistického Německa byl právní dokument, podepsaný představiteli Německa, Spojenců a Sovětského svazu 7. května 1945 ve francouzské Remeši. Podepsáním tohoto dokumentu a kapitulací německých vojsk skončila 2. světová válka v Evropě.

¹⁰⁶ Profesor Albert Pražák (1880–1956) byl český literární historik, od dubna 1945 předseda ČNR. Měl hlavní zásluhu na vyjednání dohody s Němci o vojenském vyklizení Prahy. Po nástupu komunistů k moci v únoru 1948 upadl v nemilost a zemřel o pár let později v zapomnění.

¹⁰⁷ Rudolf Toussaint (1891–1968) byl německý generál a velitel vojsk Wehrmachtu v Protektorátu Čechy a Morava během Pražského povstání. Po válce byl odsouzen na doživotí za válečné zločiny, propuštěn z vězení byl v roce 1961.

svého velitele Buňačenka¹⁰⁸ začali z Prahy stahovat směrem k demarkační linii na západ. I tak byli ale členové štábu ČNR po příjezdu generála Rudé armády Pavla Rybalka¹⁰⁹ osočeni z kolaborace se sovětským nepřítelem a pro část z nich se tato spolupráce v budoucnu stala důvodem jejich perzekuce komunistickým režimem.

Zástupci Fierlingerovy vlády dorazili do osvobozené Prahy 10. května 1945. Členy vládní delegace byli kromě Fierlingera i ministr obrany generál Ludvík Svoboda, místopředseda vlády Klement Gottwald a ministr vnitra Václav Nosek. Ten samý den vláda ocenila činnost ČNR během Pražského povstání a určila jí roli svého pomocného orgánu a následovala také schůze s členy ČNR. Při samotných jednáních si ovšem její členové, dle dobových svědectví, povšimli značně vyhýbavého postoje ze strany vládních činitelů. Následujícího dne, 11. května 1945, předala ČNR své pravomoci do rukou Fierlingerovy vlády, která obratem členy ČNR jmenovala činiteli Zemského národního výboru v Praze, jenž měl být nejvyšším orgánem státní správy a samosprávy v českých zemích. Jmenováním zástupců bývalé ČNR do nově vzniknuvšího orgánu se členové vlády vyhnuli zapojení představitelů domácího odboje do Fierlingerovy vlády, což bylo sice původně přislíbeno, nicméně od tohoto kroku bylo i z důvodu negativního postoje sovětských orgánů k ČNR upuštěno.

4.1.2 Úprava vztahů k národnostním menšinám v Košickém vládním programu

Prvořadým úkolem vlády v období bezprostředně následující po ukončení 2. světové války bylo především obnovit výkon státní moci nad celou obnovenou republikou a nadále započít s obnovu státu v ekonomické, sociální i politické sféře. Nicméně trvalo dlouhou dobu, než vláda dostala pod kontrolu jak poměry v příhraničí, tak na Slovensku. Zde zákonodárnou a výkonnou moc vykonávala SNR a ministři Fierlingerovy vlády často nemohli na Slovensku vykonávat své pravomoci.¹¹⁰ SNR si totiž skrze vlastní právní předpisy¹¹¹ stanovila, že některé dekryty prezidenta republiky, resp. ty dekryty, které neupravovaly věci celostátní povahy, nebudou na

---

¹⁰⁸ Sergej Kuzmič Buňačenko (1902-1946) byl původně důstojníkem Rudé armády, po jeho zajetí Němci se stal generálmajorem ROA. Před koncem války padl do amerického zajetí, ovšem ještě v květnu 1945 byl předán Sovětům a v srpnu 1946 byl v Moskvě popraven.

¹⁰⁹ Pavel Rybalko (1894-1948) byl sovětský generál, velitel 3. gardové tankové armády, která stála v čele sovětských vojsk, jež dopomohla osvobození Prahy od Němců.

¹¹⁰ KAPLAN, Karel. Československo v letech 1945-1948: (pomocný studijní text pro gymnázia). Praha: SPN, 1991. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04-25699-6, str. 19

¹¹¹ Vyhláška č. 30/1945 Sb. ministra vnitra o platnosti ústavního dekretu presidenta republiky č. 11/1944 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku.

Slovensku platné. Co se považovalo za věci celostátní povahy záviselo na dohodě Fierlingerovy vlády s předsednictvem SNR. První takováto politická dohoda, pro níž se v naší historii vžil název „První pražská dohoda“, vznikla po jednání mezi SNR a Fierlingerovou vládou 2. června 1945. Tato dohoda potvrdila SNR jako nositelku státní moci na Slovensku a stanovovala okruh celostátních záležitostí na záležitosti národního hospodářství, sociálně-kulturní a administrativně-politické otázky. Souhlas SNR s dekrety prezidenta republiky byl vyjadřován prostřednictvím slovenských členů Fierlingerovy vlády.¹¹²

Jednou z nejdůležitějších otázek prvních měsíců Třetí československé republiky byla otázka menšin, respektive vytvoření jednotného národnostního státu a vyřešení otázky jak naložit s menšinami, které byly považovány za zdroj nestability a nepokojů. Konkrétně se jednalo o německou a maďarskou menšinu. Jak Němci, tak Maďaři byli Košickým vládním programem prohlášeni za „*povolný nástroj dobytčácké politiky vůči Československé republice zvenčí*“. Celkový počet příslušníků těchto menšin byl odhadován na asi 2,5 milionů občanů německé národnosti a více než 600 tisíc občanů maďarské národnosti. Na československém území se tedy po konci války, v druhé polovině roku 1945, nacházelo více než 3 miliony občanů, kteří se stali pro politické kruhy nežádoucími. V Košickém vládním programu bylo v části VIII., tedy ve stejné části, kde se o německé a maďarské menšiny hovořilo jako o menšinách, které zavinily rozpad předmnichovské Československé republiky, řečeno, že represemi a odsunem nebudou postíženi ty osoby německé a maďarské národnosti, které zachovaly věrnost Československé republice a jejím ideálům. Myšlenky na uplatnění kolektivní viny vůči všem Němcům a Maďarům ovšem prostupovaly československou politickou scénou. K tomu, abychom plně pochopili motivy vedoucí k vybudování národnostního státu Čechů a Slováků a motivy vedoucí k téměř úplnému transferu německé menšiny, je nutné krátce nahlédnout do historického vývoje vztahu Čechů a Slováků s jejich německými spoluobčany.

4.2 Česko-německé vztahy v historickém kontextu

České země patřily již od dob prvních přemyslovských panovníků, tj. od konce 9. století, do sféry vlivu německé Svaté říše římské. První přemyslovská knížata odváděla německým panovníkům tzv. *tributum pacis* (poplatek za mír), kterým si zajišťovala obranu proti

---

¹¹² KUKLÍK, Jan. Dějiny československého práva 1945-1989. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9. str. 14

německým výpadům. Roku 1002 přijal tehdejší český kníže Vladivoj české země v rámci upevnění svého postavení jako léno od římskoněmeckého císaře Jindřicha II., což narušilo do té doby v podstatě suverénní postavení českých knížat a způsobilo větší připoutání českých zemí ke Svaté říši římské. V průběhu následujících dvou staletí němečtí panovníci několikrát zasáhli do politického dění v Čechách, nejvíce se tomu dělo ve druhé polovině 12. století po abdikaci druhého českého krále Vladislava II.

Čeští panovníci přijímali české země v léno od německého císaře až do roku 1212, kdy byla českému panovníkovi Přemyslu I. Otakarovi udělena tzv. Zlatá bula sicilská. Tímto dokumentem byl českému panovníkovi udělen dědičný status krále a byl osvobozen od závazků vůči Svaté říši římské s výjimkou účasti na říšských sněmech a povinnosti poskytnout římskému císaři doprovod v počtu 300 jezdců při jeho korunovační cestě do Říma. Zhruba v této době, na počátku 13. století, začínají do českých zemí na pozvání českých panovníků přicházet kolonisté z německých zemí, aby osídlili do té doby pusté příhraniční oblasti. Nově přichodící Němci dokázali v těchto oblastech zúrodnit půdu, hospodařit zde a založit svá sídla. Soužití Čechů a Němců bylo až výjimky, jakou bylo např. období husitských válek, poklidné. Obě strany ze soužití vzájemně profitovaly a během staletí se z Němců stal druhá nejpočetnější etnická skupina žijící v zemích Českého království. Během 17. století, po přijetí tzv. Obnoveného zřízení zemského, lze vyzkoušet změnu poměrů v Českém království, kdy byl inter alia tímto dokumentem německý jazyk zrovnoprávněn s jazykem českým a české země prohlášeny za dědičné území habsburské dynastie. Ačkoli Habsburkové, původně rakouská dynastie, vládli v českých zemích dědičně již od roku 1526, teprve přijetím Obnoveného zřízení zemského ztratily české země v rakouském soustátí zbytky dosavadní samostatnosti. Velké množství česky hovořící šlechty a českých vzdělanců z náboženských důvodů emigrovalo do zahraničí a jejich tuzemské vlastnictví připadlo zahraničním šlechtickým rodům, které byly Habsburkům loajální a které hovořily německým jazykem. Původní česky hovořící poddanské obyvatelstvo bylo cílem postupné germanizace, která vyvrcholila reformami císařovny Marie Terezie a především jejího syna, císaře Josefa II. ve druhé polovině 18. století.

Od počátku 19. století můžeme hovořit o probouzení české národní identity a s tím související požadavky vůči centralizované rakouské monarchii. Od roku 1848, který je v celé Evropě znám jak rok revolucí, se svými požadavky na zrovnoprávnění češtiny a uznávání státního práva vystoupili i Češi. Po zbytek 19. století se české země snažily především o výše zmíněné a také o rozšíření autonomie, kde byli čeští vlastenci povzbuzeni úspěchem Maďarů a

přetvořením centralizované habsburské monarchie v reálnou unii Rakouska-Uherska.¹¹³ České země ovšem nikdy podobného postavení jako Maďaři v monarchii nedosáhly; po zbytek 19. století zůstaly české země jako jedna ze součástí autonomního celku Předlitavsko. Určitých ústupků si čeští politici vymohli pouze v jazykové oblasti, kdy byla přijata různá jazyková nařízení zrovnoprávňující češtinu a němčinu v určitých oblastech.¹¹⁴

V prvních měsících první světové války patřila česká domácí politická scéna k nejvíce loajálním vůči rakouské politice v domnění, že její prorakouský postoj bude císařem Františkem Josefem I. náležitě oceněn a po válce císař přistoupí na splnění českých státoprávních požadavků.¹¹⁵ Nicméně již na podzim 1915 František Josef I. na popud německých nacionalistů posvětil změnu předlitavského státního znaku, který po této změně přestal vyjadřovat jednotu českých zemí, a navrhl bylo Předlitavsko, do té doby oficiálně známe jako „Království a země v Říšské radě zastoupené“, přejmenováno na Rakousko. Tyto kroky symbolizovaly vídeňskou představu o poválečném uspořádání jednotlivých zemí a bylo jasně patrné, že se samosprávou českých zemí se do budoucna nepočítalo.¹¹⁶ Poválečná germanizace českých zemí se opětovně stala reálnou hrozbou, která ale nebyla českými politiky dostatečně vnímána. V posledních letech 1. světové války vyvíjela domácí politická reprezentace vůči rakouské centrální správě nátlak na spojení Čechů a Slováků do jednoho autonomního celku. Po ustavení Československého národního výboru v červenci 1918 podpořili požadavek na vznik samostatného československého státu i ti politici, kteří se ještě v posledních měsících podíleli na výkonu rakousko-uherské státní moci.

Představitelé českého protirakouského odboje v první polovině války byli soustředěni především v okruhu kolem budoucího prvního prezidenta Československé republiky, profesora Tomáše Garrigue Masaryka. Ten původně zastával názor, že bude možné Rakousko-Uhersko postupně reformovat do federace autonomních zemí. Pod vlivem výše zmíněných okolností přehodnotil svůj postoj a začal přemýšlet o vystoupení českého národa z Rakouska-Uherska.

---

¹¹³ Reálná unie je spojení dvou a více států, které sdílejí některé státní instituce, ale nejsou přímo spojeny do jednoho celku či státu a zachovávají si svá práva suverénních států.

¹¹⁴ např. tzv. Stremayrova jazyková nařízení z roku 1880, které uznávalo rovnoprávné postavení češtiny a němčiny ve vnějším styku. Vnější stykem se rozumí komunikace každé osoby s daným úřadem. Podle těchto nařízení byl úřad povinen na podání odpovědět česky, pokud bylo česky podáno, nikoli německy, jak bylo do té doby uzákoněno.

¹¹⁵ EMMERT, František, JUDr. 2016. Češi v době I. světové války. In: Moderní-Dějiny.cz [online] 30. 5. [cit. 15. 11. 2021] Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/cesi-v-dobe-i-svetove-valky/>. Path: Homepage; výuka; historici učitelům; Počátek století a první světová válka.

¹¹⁶ Tamtéž.

Pro jeho názory na něj byl rakousko-uherskými úřady vydán příkaz k zatčení, což Masaryka přinutilo na konci roku 1914 k emigraci, kde se k němu v průběhu roku 1915 připojili i Edvard Beneš a Milan Rastislav Štefánik, slovenský letec a zastánce vytvoření samostatného česko-slovenského státu. Štefánikovy kontakty na francouzské politiky pomohly k vytvoření Československé národní rady, ve které se soustředili představitelé protirakouského zahraničního odboje, a která byla na konci první světové války světovými mocnostmi uznána jako představitelka budoucího československého státu. Zároveň okruh lidí věrný Masarykovi založil tzv. Maffii, což byl hlavní orgán domácího protirakouského odboje. Krom Beneše v něm působili Karel Kramář, Alois Rašín, Josef Scheiner a Přemysl Šámal. Tento spolek měl Masarykovi zajišťovat informace z domácí půdy a zároveň měl na základě informací z ciziny ovlivňovat tuzemské veřejné mínění. Spolek se důrazně zřekl jakéhokoli ozbrojeného odporu a veškeré jeho akce měly zůstat na úrovni zpravodajské a konspirační práce.

Kramář a Rašín, představitelé Státoprávní pokrokové strany, zároveň spatřovali určitou naději v carském Rusku, doufajíc, že ruská ofenzíva na východní frontě způsobí porážku rakousko-uherské armády. Vzhledem k ruskému svolání vůči slovanským národům Rakouska-Uherska a příslibu nezávislosti připravovali Kramář s Rašínem návrh na vytvoření českého království, jehož hlavou měl být v rámci personální unie ruský car.¹¹⁷ Porážka ruských armád na východně frontě v létě 1915 ovšem naděje na rychlé ukončení války na Východě a spojení českých zemí s Ruským carstvím znemožnila. Kramář i Rašín byli navrch zatčeni rakouskou tajnou policií a v červenci 1916 byli oba odsouzeni k trestu smrti za velezradu a vyzvědačství. Jejich trest byl zmírněn po úmrtí císaře Františka Josefa I. a nástupu posledního rakouského císaře, Karla I.

V říjnu 1918 bylo již naprosto jasné, že válka skončí porážkou Ústředních mocností (Německé císařství, Rakousko-Uhersko). 16. října 1918 v rámci jednání o míru byla americkému prezidentu Woodrowovi Wilsonovi učiněna z rakouské strany nabídka, tzv. Národní manifest, ve které rakouský císař Karel I. nabízel přetvoření rakouské části Rakouska-Uherska na federaci zemí na základě národnostního práva na sebeurčení. Tímto manifestem byla ovšem učiněna nabídka na autonomii pouze Čechům, nikoli Slovákům, a proto byla odmítnuta jak státy Dohody, tak samotnými Čechoslováky skrze tzv. Washingtonskou

---

¹¹⁷ JUDr. František Emmert, 2016. Češi v době I. světové války. In: Moderní-Dějiny.cz [online] 30. 5. [cit. 15. 11. 2021] Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/cesi-v-dobe-i-svetove-valky/>. Path: Homepage; výuka; historici učitelům; Počátek století a první světová válka.

deklaraci. Washingtonská deklarace, původním názvem Prohlášení nezávislosti československého národa jeho prozatímní vládou, byla dokumentem vyhlášením svrchovanou a nezávislou Československou republiku. Americkým prezidentem Wilsonem byla odsouhlasena 18. října a téhož dne Wilson skrze švédského velvyslance odpověděl Rakousku-Uhersku, že pouhá autonomie v rámci rakouského soustátí nemůže sloužit jako podklad pro mír. 22. října se setkali místopředseda Národního výboru československého, Václav Klobučák a rakouský císař Karel I. a během jejich setkání bylo domluveno, že vyhlášení československé nezávislosti na Rakousku-Uhersku proběhne nenásilnou formou a že pražská posádka rakousko-uherské armády nebude při nadcházejících událostech klást odpor.¹¹⁸ 27. října byla do Spojených států zaslána odpověď na americké požadavky pro mír. Zveřejnění tzv. Andrassyho nóty v českých novinách způsobilo 28. října 1918 vyhlášení československé nezávislosti na Rakousku-Uhersku.

Na rakouský Národní manifest, již řečené právo na sebeurčení národů a v reakci na připravované vyhlášení nezávislého československého státu zareagovali čeští Němci, kteří s nastalou situací nebyli spokojeni a požadovali rozdělení českých zemí dle etnického hlediska, což nebylo vítěznými mocnostmi bráno v potaz. 21. října 1918 vyhlásili němečtí poslanci z Čech odmítnutí vzniku samostatného Československa a úmysl rozdělit české země dle národnostního klíče a téhož dne bylo německými poslanci Říšské rady vyhlášeno tzv. Německé Rakousko (Deutschösterreich), oblasti rakouské části císařství s převahou německého obyvatelstva, jehož cílem bylo spojení s Německou říší. Součástí Německého Rakouska měli být i čtyři provincie v českých zemích s převahou německého obyvatelstva, a to: Německé Čechy (Deutschböhmen), Sudety (Sudetenland), Šumavská župa (Böhmerwaldgau) a Německá jižní Morava (Deutschsüdmähren). Československé orgány se těchto území odmítly vzdát, jednak z důvodu, že zmíněné provincie historicky neodmyslitelně patřily k českým zemím, především však proto, že bez těchto území nemůže samostatně existovat jinak než jako protektorát Německé říše.¹¹⁹ Aby tedy byla uhájena územní jednota Československa, bylo rozhodnuto o obsazení těchto území vojenskou silou. Nově utvořený československý stát se mohl spolehnout na bezmeznou podporu Francie, jejíž politické špičky v červnu 1918 zástupcům Československého národního výboru potvrdily, že budou při následujících vyjednáváních jednoznačně podporovat československý požadavek na vytvoření státu v jeho historických hranicích. Obsazení příhraničních území proběhlo až na výjimky vcelku poklidně,

---

¹¹⁸ PACNER, Karel. Osudové okamžiky Československa., str. 82-86.

¹¹⁹ KÁRNÍK, Zdeněk. Malé dějiny československé (1867-1939)., str. 50

největší bojové operace proběhly na jižní Moravě, která sousedila s Rakouskem a kde byli tamější Němci podporováni rakouskými jednotkami. Německá zemská vláda, sídlící v Liberci, protestovala proti vojenskému obsazení nárokovaných území československými jednotkami a přesunula se do Vídně, kde pokračovala ve své činnosti až do uzavření Saintgermainské smlouvy, což byla mírová smlouva podepsána v září 1919 státy Dohody a Rakouskem.

Vojenské obsazení příhraničních oblastí na přelomu podzimy a zimy 1918 situaci nijak zvlášť neuklidnilo. Německé obyvatelstvo Čech (které v této kapitole začnu souhrnně nazývat Sudetskými Němci, což je literaturou běžně používané pojmosloví) bylo zdrceno, jelikož nevěřilo tomu, že by území, které po staletí obývali a tvořili v nich většinu měla náležet nově vzniklému Československu. Sudetští Němci považovali obsazení čtyř německých provincií za vojenskou okupaci cizím státem. V příhraničních územích, kde mnohde Češi netvořili ani 10 % obyvatelstva, museli Sudetští Němci připustit české zástupce do obecních zastupitelstev a umožnit jim podílet se na místní samosprávě. Za jediné, avšak velmi zásadní pozitivum bylo považováno vyhnutí se hospodářským problémům nově vzniklé Rakouské republiky a především hyperinflací její měny, díky čemuž se většině lidí podařilo zachránit své úspory a majetky.¹²⁰ I tento fakt společně s tím, že rakouské a německé jednotky nemohly v českém příhraničí vojensky zasáhnout, pokud by nechtěly ohrozit čerstvě vyjednané příměří se Spojenými státy, Spojeným královstvím a Francií, přispěl k sudetoněmeckému faktickému smíření se se situací.

Na 4. březen 1919 se na výzvu německé sociální demokratické strany a odborů sešli Sudetští Němci ve několika příhraničních městech na demonstracích za své právo na sebeurčení. Demontrace měly také vyjádřit nesouhlas Sudetských Němců s nemožností zúčastnit se voleb do národního shromáždění Německého Rakouska. To se téhož dne ve Vídni sešlo k zahajovacímu zasedání, ovšem bez sudetoněmecké účasti. Mezi další požadavky Sudetských Němců také patřilo stažení československých vojsk z příhraničních oblastí. Původně nenásilné demonstrace ovšem velice rychle nabraly agresivní spád, demonstrující Němci uráželi československé vojáky a pokoušeli se je odzbrojit, taktéž docházelo k hanobení československých státních symbolů a v moravském Šternberku došlo k vyrabování četnické stanice. Nejvíce se situace vyostřila v Kadani, kde dav napadl československé vojáky hlídající

---

¹²⁰ SUPPAN, Arnold, 2006. Austrians, Czechs, and Sudeten Germans as a Community of Conflict in the Twentieth Century [online]. 2006-10 [cit. 18.11.2021] Dostupné z: <https://conservancy.umn.edu/bitstream/handle/11299/90505/1/wp061.pdf>

městskou radnici a podařilo se mu z radnice strhnout československou vlajku. Na nastalou situaci zareagovali vojáci střelbou do davu, kdy do davu protestujících střílely nejen hlídky umístěné v ulicích, ale také těžké kulometry, které byly umístěné na strategických místech. Při potlačování nepokojů zahynulo 54 osob a 84 jich bylo zraněno.¹²¹ Údaje o celkovém počtu obětí se ale liší zdroj od zdroje. Nejvíce lidí bylo zabito v Kadani, a to 25, dalších 16 lidí zahynulo ve Šternberku, z toho dva českoslovenští vojáci, a 6 v Karlových Varech.

Události z března 1919 byly na dvacet let nejsilnějším projevem německé nespokojenosti se státoprávním postavením uvnitř Československé republiky. Po celou dobu trvání První československé republiky však nebyla německá otázka v Československu uspokojivě vyřešena. Nový státní útvar vzniklý na základě Wilsonem vyhlášeném práva národů na sebeurčení během své dvacetileté existence nepřiznal občanům německé národnosti takové postavení, které by vzhledem ke své početnosti v novém státě zasluhovali. Privilegovaným byl tzv. národ československý, což byl uměle vytvořený konstrukt pro uplatnění práva států na sebeurčení. Český a slovenský národ nebyl součástí jednoho státního celku od dob Velké Moravy a obě skupiny během této doby, která činí více než jeden tisíc let, prodělaly naprosto odlišný historický vývoj. Slovenský národ se stal po tuto dobu součástí Uherské říše a až se koncem 15. století za vlády krále Vladislava II. Jagellonce staly české a slovenské země součástí jednoho státního útvaru, hovořit o Čechách a Slovácích jako o jednom národu¹²² je značně problematické. V Československé ústavě z roku 1920 se ovšem pojem „československý národ“ používá hned v preambuli¹²³, stejně tak byl přijat zákon 122/1920 Sb., o jazykových právech¹²⁴, který prohlásil za oficiální státní jazyk Československa jazyk československý.

Práva národnostních menšin upravovala Ústavní listina 1920 v hlavě šesté. Zde ústavní listina přiznávala menšinám právo volného užívání jakéhokoli jazyka v soukromých a

---

¹²¹ SUPPAN, Arnold, 2006. Austrians, Czechs, and Sudeten Germans as a Community of Conflict in the Twentieth Century [online]. 2006-10 [cit. 18.11.2021] Dostupné z: <https://conservancy.umn.edu/bitstream/handle/11299/90505/1/wp061.pdf>

¹²² Při užití definice pojmu národ jako „relativně stabilní pospolitost lidí, charakterizována jednou společnou mateřskou řečí svých příslušníků, společným, relativně uceleným a od druhých národů etnickou hranicí ohraničeným, určitou jednotou hospodářského života, společnou, relativně jednotnou, specifickou, od druhých národů v té či oné míře odlišnou kulturou, psychikou, zvláštními tradicemi, zvláštnostmi způsobu života svých příslušníků a zvláštním národním charakterem, vyplývajících ze společného, relativně vůči ostatním uzavřeného života národního společenství i z jeho zvláštních, od druhých národů odlišných historických osudů a zkušeností. Tato definice vyplývá ze sociologické encyklopedie Akademie věd ČR.

¹²³ ustanovení Preambule úst. zákona č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, ve znění pozdějších předpisů

¹²⁴ zákon 122/1920 Sb., podle § 129 ústavní listiny, jimž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé

obchodních stycích, v náboženských věcech, v tisku a publikacích a nebo na veřejných shromážděních.¹²⁵

Roku 1926 bylo vydáno vládní nařízení č. 17/1926 Sb. z a n., které bylo vydáno k provedení jazykového zákona. Nařízení bylo rozděleno na čtyři díly: díl první se týkal soudů, úřadů, ústavů, podniků a orgánů republiky a jednání před těmito orgány, díl druhý se týkal samosprávných úřadů, zastupitelských sborů a veřejných korporací, díl třetí se týkal otázky dohledu nad udržováním jazykových předpisů a pravidel, jak postupovat při sporech o užívání jazyk a čtvrtý díl obsahoval závěrečná ustanovení.¹²⁶ Němečtí zákonodárci sice mohli v parlamentu vystupovat ve svém jazyce, veškeré protokoly a dokumenty ale byly vedeny ve státním jazyce a netlumočily se ani plenární projevy.

Na úřadech státní správy mohli příslušníci menšin podávat podněty a dostávat vyřízení ve svém jazyce jen v těch oblastech (soudních okresech), kde tvořili minimálně 20 % obyvatel.

I v případě samosprávy byl zvýhodněn státní jazyk. Samospráva v něm byla povinna na celém území vyřizovat podání a musela umožnit jeho používání na schůzích. V menšinových jazycích to bylo možné jen tam, kde jejich mluvčí tvořili alespoň 20 % obyvatel.

Dvacetiprocentní hranice menšinového obyvatelstva platila i pro zavádění dvojjazyčných silničních tabulí či ukazatelů, opatření ale musely schválit obecní rady.¹²⁷

Ve 30. letech se vzájemné soužití mezi Sudetskými Němci a většinovým československým obyvatelstvem zhoršilo. Určitou roli hrál i fakt, že světová hospodářská krize, která naše země zasáhla začátkem 30. let 20. století, citelněji zasáhla právě německou menšinu, jelikož oblasti Sudet byly hospodářsky mnohem více provázány s Německem než zbytek Československa.¹²⁸ Vysoká nezaměstnanost a špatná hospodářská situace v regionu způsobila,

---

¹²⁵ § 128 odst. 3 úst. zákona č. 121/1920 Sb.

¹²⁶ Nařízení vlády č. 17/1926 Sb. z. a n. ze dne 3. února 1926 jímž se provádí ústavní zákon jazykový pro obor ministerstev vnitra, spravedlnosti, financí, průmyslu, obchodu a živností, veřejných prací a veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, pro veřejné korporace, podléhající těmto ministerstvům v republice Československé, jakož i pro úřady místní samosprávy.

¹²⁷ HOSENSEIDLOVÁ, Petra. Němci v Československu museli snést postavení menšiny. Jinde se ale měli mnohem hůř. In: <https://ct24.ceskatelevize.cz/>. [online]. 27.9.2018 [cit. 29.5.2022]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2603174-nemci-v-ceskoslovensku-museli-snest-postaveni-mensiny-jinde-se-ale-meli-mnohem-hur>. Path: Homepage; svět.

¹²⁸ PACNER, Karel. Osudové okamžiky Československa., str. 139-146.

že stále více Sudetských Němců začalo sympatizovat a podporovat silně nacionalistické hlasy Sudetoněmecké strany (SdP) Konrada Henleina, která vyzývala k odporu proti československé vládě a která byla navázána na německou nacistickou stranu NSDAP Adolfa Hitlera. V parlamentních volbách v roce 1935 získala SdP největší počet hlasů ze všech kandidujících politických stran a obsadila 44 míst v Národním shromáždění. Prezident Masaryk ovšem předsedu strany Henleina navzdory zvyklostem nepověřil sestavením vlády.¹²⁹

V roce 1938 nejprve SdP přednesla tzv. Karlovarské požadavky, které byly na pokyn Hitlera schválně formulovány tak, aby je československá vláda nemohla přijmout. Hlavním bodem těchto požadavků bylo nastolení úplné rovnoprávnosti Sudetských Němců s československým národem. Československá vláda po vyjednávání v září 1938 Karlovarské požadavky v podstatě přijala, což ovšem nebylo v Hitlerově, ani Henleinově zájmu. Na přijetí požadavků SdP zareagovala novým dokumentem s ještě přísnějšími požadavky, které Československo tentokrát odmítlo. 13. září 1938 vypuklo na pokyn ze sjezdu NSDAP z Norimberka v pohraničích povstání, vedené SdP. Sudetoněmecké bojůvky v příštích dnech přepadávaly československé úřady, celnice a policejní stanice a podnikaly cílené útoky na československé vojáky, policisty a úředníky. Československá vláda reagovala vyhlášením stanného práva v nejvíce postižených okresech a během necelých 14 dnů se jí podařilo povstání potlačit. Po potlačení povstání hrozilo republice vyhlášení války Německou říší, která již zcela otevřeně požadovala po Československu připojení oblasti Sudet. Jak všichni dobře víme, tato krize vyvrcholila tzv. Mnichovskou konferencí a podepsáním Mnichovské dohody, kdy se Sudety staly součástí Německé říše.¹³⁰

4.3 Československá cesta k Postupimské dohodě, formování požadavků

V průběhu války se mezi československými politiky objevovala otázka, jak po definitivní porážce Německa naložit s občany německé národnosti na československém území. Postoj československé politické reprezentace k této otázce prošel během celé doby nesvobody¹³¹ postupným vývojem, který pro přehlednost rozdělím na tři různé etapy.

---

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ PACNER, Karel. Osudové okamžiky Československa., str. 167-173

¹³¹ Za dobu nesvobody označuje období od odstoupení příhraničních sudetských oblastí Třetí říši do konce druhé světové války, tj. od 2. 10. 1938 do 8. 5. 1945

První etapa trvala od října 1938 do podzimu 1941. Tato etapa je charakteristická tím, že během ní českoslovenští politici v exilu, jejichž hlavním reprezentantem byl bývalý prezident Beneš, neuvažovali o kompletním odsunu německé menšiny z československého území. Bylo uvažováno nad odstoupením části území obývaném Němci, o vystěhování určité části německého obyvatelstva a vytvořením jazykově ohraničených území s určitou mírou samosprávy.¹³² Exilový ministr národní obrany, generál Sergěj Ingr, např. v únoru 1941 navrhoval zbavit se územních výběžků obývaných asi jedním milionem Němců, a za tato odstoupená území provést odsun alespoň tři čtvrtě milionů Němců ze zbytku československého území, z toho „zbavit se čtvrt milionu Němců tím, že utečou, budou vyhnáni nebo pobiti v převratové době.“¹³³ Toto konání mělo být „připraveno a podpořeno ve vhodný čas spuštěnou propagandou a teroristickými činy.“¹³⁴ Ač exiloví politici v té době neprosazovali řešení v podobě kompletního odsunu německého obyvatelstva z Československa, z prostředí domácího odboje zněly jiné hlasy.

Zkušenosti s německou okupací, s brutálním potlačováním československého domácího odboje, a k tomu stále živé trauma z Mnichovské dohody postupně utvrzovaly přesvědčení českého národa, že problém s německou menšinou se musí vyřešit jednou provždy, a to radikálně a drasticky. Jeden z představitelů československého domácího odboje, Vladimír Krajina¹³⁵, odeslal v prosinci 1940 Benešovi depeši, ve které Beneše varoval před spoluprací s německými politiky v exilu s odůvodněním, že „v lidu skutečně roste tak tak strašlivá touha po odplatě, že regulovat ji bude velmi obtížné, ne-li nemožné. Lid vidí svůj Lebensraum v historických hranicích a Němce pokládá za přivandrovalce, kteří se budou muset vystěhovat.“¹³⁶ V programu národního odboje z jara 1941 je poprvé definován princip kolektivní viny německého národa, kdy je v něm tvrzeno, že „národ jako celek nese odpovědnost, v to čítaje i lidi osobně nevinné, ale neodlišitelné od celku.“¹³⁷ I v londýnském exilu již v té době existovali zastánci násilného řešení německé otázky, např. letecký vojenský atašé v Londýně podplukovník Josef Kalla¹³⁸ ve svém memorandu z počátku roku 1940

---

¹³² KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948., str. 130

¹³³ CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost.*, str. 34

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ prof. RNDr. Vladimír Krajina (1905-1993) byl český vědec a politik, čelní představitel domácího nekomunistického odboje a generálním tajemník ČSNS. Po únorovém převratu emigroval do zámoří a následně byl v nepřítomnosti komunistickou justicí odsouzen k 25 letům vězení.

¹³⁶ CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost.*, str. 32

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ brig. gen. Josef Kalla (1895-1948) byl československý letec a voják. Od roku 1918 působil v leteckých silách československé armády, ve 20. a 30. letech 20. století získal několik ocenění v závodním letectví. Od roku 1936 byl přidělen jako letecký atašé ve Spojeném království, po 2. světové válce povýšen na brigádního generála.

zmiňoval, že „přesto potřebujeme, aby v Sudetech teklo hodně krve, a to ze dvou důvodů: a) aby si Němci po celé generace pamatovali, jaké hrozné následky měl jejich hřích, spáchaný na Československu a na Evropě zapříčiněním války. Hrůzy musí být tak veliké, aby strašily sudetské Němce po desítky let, b) aby se opravdu německá minorita zdecimovala co nejvíce.“¹³⁹ Tyto názory v prostředí exilu prozatím zůstávaly marginálními.

Druhou ze zmíněných etap můžeme časově vymezit od konce roku 1941 do konce roku 1943, resp. do data uzavření československo-sovětské smlouvy o přátelství v Moskvě, tj. do prosince 1943. Charakterizoval jí postupný přechod k myšlence hromadného odsunu německého obyvatelstva z československého území.¹⁴⁰ Samotný Beneš právě v tomto období postupně měnil svůj názor, že bude stačit vyhnat pouze sudetské Němce, kteří se provinili spoluprací s německým nacistickým režimem. V prvních letech války nepovažoval kompletní odsun německé menšiny za proveditelný, neboť, jak sám zmínil v memorandu ze srpna 1939; „Stěží si lze představit, že by Evropa beze všeho snesla v době míru jednostranné vypovězení cca 1,5, nebo dokonce 3 milionů osob pro jejich národnostní příslušnost.“¹⁴¹ S tím, jak se ovšem světová válka v příštích letech vyvíjela a jak vycházely na povrch zkažky o německých zločinech, toto jeho přesvědčení oprávněně sláblo. Na počátku roku 1942 Beneš vystoupil s memorandem nazvaným „Memorandum o otázce hranic ČSR“, ve kterém se jasně vymezil proti možnosti vybudovat nový stát jako stát Čechů, Slováků a Němců¹⁴² s odůvodněním, že „žádný československý politik se s ním k ohromné většině českého lidu všech politických směrů nemůže po této válce ani přiblížit.“¹⁴³ V dubnu 1942 Beneš poprvé veřejně promluvil s britskými médii o principu vysídlení Němců¹⁴⁴ a nadále vyvíjel tlak na zástupce spojeneckých vlád, aby vyjádřili svůj souhlas s poválečným odsunem německé menšiny.

Československému požadavku nejspíše velmi pomohl úspěšný atentát na zastupujícího říšského protektora Heydricha spáchaný československými výsadkáři v květnu 1942 v Praze a následné velice kruté represe ze strany německých okupantů vůči českému lidu. Spojenecký svět po tomto aktu choval vůči Čechům silné sympatie a 6. července 1942 přijala britská vláda na návrh britského ministra zahraničí Edena usnesení, ve kterém byl vyjádřen souhlas se

---

¹³⁹ CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost.*, str. 32

¹⁴⁰ KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948.*, str. 130

¹⁴¹ VONDROVÁ, Jitka, ed. *Češi a sudetoněmecká otázka 1939-1945: dokumenty.*, str. 21

¹⁴² VONDROVÁ, Jitka, ed. *Češi a sudetoněmecká otázka 1939-1945: dokumenty.*, str. 142-146

¹⁴³ CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost.*, str. 34

¹⁴⁴ CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost.*, str. 39

„všeobecným principem poválečného transferu německých menšin ve střední a jihovýchodní Evropě v případech, kdy se to bude jevit jako nutné a žádoucí.“¹⁴⁵ Toto usnesení, ač ho Beneš bral jako oficiální příslib britské podpory v odsunu německé menšiny z Československa, ovšem hovořilo pouze o obecném principu poválečného odsunu Němců, nikoli o konkrétním souhlasu k odsunu sudetských Němců z Československa, ba co víc, usnesení nikdy nebylo vyhotoveno v písemné formě.¹⁴⁶ Nemohlo tedy být považováno za oficiální projev vůle vlády Spojeného království, kterým souhlasí s kompletním odsunem německé menšiny z československého území. Benešovo úsilí o spojeneckém příslibu k odsunu zintenzivnilo poté, co Velká Británie v srpnu 1942 oznámila, že se již necítí být vázána Mnichovskou dohodou. Definitivní kladné vyjádření britské vlády k odsunu bylo Benešovi předáno vyslancem při exilové vládě sirem Philipem Nicholsem¹⁴⁷ v září 1942. Nichols Benešovi potvrdil, že postoj britské vlády k odsunu, pokud se ukáže, jako nezbytný, je kladný.¹⁴⁸

Většího úspěchu dosáhl Beneš při jednání s ministrem zahraničních věcí SSSR Molotovem, které proběhlo na počátku června 1942 v Londýně. Ač opět dosáhl pouze ústního příslibu, názory sovětské a československé vlády ohledně budoucího postupu vůči německé menšině byly již tehdy velmi podobné. Molotov Benešovi přislíbil pomoc s provedením poválečného odsunu Němců, kdy Beneš po SSSR požadoval pomoc s odsunem cca poloviny všech sudetských Němců. Jak sám vzpomínal; „vyložil jsem mu (Molotovovi, pozn. autora) problém našich Němců. Máme jich tři miliony, to je mnoho; jeden a půl milionu je třeba jich vyhnat. V tom nám musíte pomoci. Molotov souhlasil; vyložil jsem mu své názory na transfer obyvatelstva, kde počítáme s jejich pomocí.“¹⁴⁹ Před tím, než se Beneš na jaře 1943 vydal na zahraniční cestu za prezidentem USA Rooseveltem, žádal při rozhovoru se sovětským vyslancem při exilové vládě Viktorem Lebeděvem oficiální stanovisko sovětské vlády k plánovanému odsunu německé menšiny. Očekával okamžité kladné potvrzení příslibu, jež mu již o rok dříve udělil Molotov, nicméně Lebeděv mu toto nepotvrdil s odůvodněním, že sovětská vláda „... ještě nemá definitivního hlediska a snaží se vyzkoumat, co soudí v Londýně a Washingtonu.“¹⁵⁰ V té době sovětská vláda v Moskvě ještě neměla úplně jasno o tom, jaký

---

¹⁴⁵ CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost.*, str. 35

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ sir Philip Nichols (1894-1962) byl britský vyslanec při exilové vládě (1941-1945) a později britský velvyslanec v Praze (1945-1947). Později také velvyslanec v Nizozemsku.

¹⁴⁸ OTÁHALOVÁ, Libuše a Milada ČERVINKOVÁ. Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943: vztahy mezinárodní diplomacie k politice československé emigrace na západě 1., str.294

¹⁴⁹ CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost.*, str. 35

¹⁵⁰ OTÁHALOVÁ, Libuše a Milada ČERVINKOVÁ. Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943: vztahy mezinárodní diplomacie k politice československé emigrace na západě 1., str.330

vztah bude po ukončení války navázán s Německem a se státy střední Evropy, z čehož vyplývala i její neochota pronést nějaké finální stanovisko, ačkoliv již o rok dříve vyjádřil Molotov sympatie k Benešově vizi řešení sudetoněmecké otázky, především pak k Benešově tvrzení, že „... rozlišování na hitlerovce a Němce ostatní je prý jen propagandou.“¹⁵¹ Při vyjasňování postojů k poválečné Evropě Sověti přemýšleli také o tom, jak omezit riziko případného budoucího válečného konfliktu. Dospěli k názoru, že jedním ze způsobů, jak toto riziko eliminovat, je asimilace, případně také odsun národnostních menšin.¹⁵² Tato zjištění jistě dopomohla tomu, že během Benešovy návštěvy USA v květnu 1943 obdržel Beneš oficiální souhlas sovětské vlády k provedení odsunu.¹⁵³ Absolutní jistotu, že sovětská vláda bude československé požadavky ohledně odsunu přímo podporovat, získal Beneš během cesty do Moskvy v prosinci 1943, u příležitosti sjednání československo-sovětské smlouvy o přátelství. Obsah této smlouvy jsem podrobně rozebíral v předchozí kapitole, tudíž se mu v tomto odstavci nebudu věnovat. Pro otázku německé menšiny ovšem byla tato Benešova návštěva a sjednání mezinárodní smlouvy klíčovým mezníkem. V celé řadě jednání, která doprovázela sjednávání této mezinárodní smlouvy, došlo i na problematiku odsunu sudetských Němců, kterou Beneš řešil se sovětským ministrem zahraničí Molotovem, i se Stalinem samotným a, jak jsem zmínil v předchozí kapitole, byl sám překvapen, jak se jejich názory na toto téma shodovaly.

Během této Benešovy návštěvy v hlavním městě Sovětského svazu došlo i na Benešovu schůzku se zástupci KSČ, sídlícími v Moskvě. Tato moskevská část strany byla předem informována spolustraníky působícími v Londýně o Benešově záměru vyřešit problém německé menšiny kompletním odsunem Němců z československého území. Proto mu při společném setkání předali dopis, v němž ho vyzývali, aby bylo skrz československou exilovou vládu vydané prohlášení k sudetským Němcům o tom, že „všechna pohraniční území jsou součástí Československa a že je v osobním zájmu každého Němce, aby se v pravý čas aktivními činy a bojem proti německým okupantům a jejich henleinovským pomocníkům od nich otevřeně oddělil.“¹⁵⁴ Tento požadavek dobře ilustruje přístup KSČ k problematice odsunu. Na rozdíl od politiků z Benešova okruhu a obecně politiků působícím v londýnském exilu, neměli, alespoň do této doby, v úmyslu komunisté vůči sudetským Němcům aplikovat princip kolektivní viny a razili individualistický přístup, kdy měla být každá osoba a její nárok na budoucí

---

¹⁵¹ CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost*. 35

¹⁵² KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. str. 15-16

¹⁵³ KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. str. 15

¹⁵⁴ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947.*, str. 34-35

československé občanství posuzována samostatně, s ohledem na své antifašistické činy.¹⁵⁵ Předseda strany a budoucí první komunistický prezident Československa Klement Gottwald, v rozhovoru s Benešem k problematice občanství navrhoval, aby:

- I. československá vláda měla právo rozhodnout o přiznání občanství individuálně;
- II. aby se všem Němcům odebralo občanství při poskytnutí možnosti optovat pro ČSR nebo Německo; a
- III. aby všichni antifašisté získali občanství a naopak aby všichni Němci, kteří aktivně pomáhali nacistům a dopustili se tak velezrady, byli potrestáni, včetně vypovězení z republiky a konfiskace majetku.¹⁵⁶

Beneš vzal komunistické návrhy na vědomí a prakticky s nimi obsahově souhlasil, jelikož skrze něj vnímal příležitost dosáhnout výsledků vytyčených ve svém memorandu, tj. značného snížení počtu Němců ve státě a vybudovat nový poválečný stát jako tzv. národnostní stát Čechů, Slováků a Zakarpatských Ukrajinců.¹⁵⁷ S principem kolektivní viny aplikované na všechny občany německé národnosti vedle komunistů nesouhlasili i představitelé německého levicového socialistického odboje v Londýně, vedeném Wenzelem Jakschem. Tito odmítali být spojováni se svými nacistickými krajany a dokonce plánovali vytvořit samostatný výbor německých antifašistů v ČSR.¹⁵⁸ Předpokládali, že dostatečné vymezení vůči nacistickým spoluobčanům zajistí alespoň nějakou možnost pro velkou část sudetoněmeckého obyvatelstva, aby mohlo v nově vytvořeném poválečném Československu zůstat. Výše zmíněný antifašistický výbor měl být přizván k vytváření politického a společenského života v Sudetech a zajistit jakousi „očistu“ tamějšího obyvatelstva.¹⁵⁹ Až do Benešovy moskevské návštěvy nalézali tito sudetoněmečtí politici s československými komunisty společnou řeč, neboť ti také, jak jsem zmínil výše, odmítali kompletní vysídlení německé menšiny z Československa. Benešova schopnost přesvědčit nejvyšší sovětské politické vedení o potřebě kompletního odsunu Němců ovšem názor komunistů v Moskvě logicky změnil.

---

¹⁵⁵ STANĚK, Tomáš. Odsun Němců z Československa 1945-1947., str. 35

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ Tamtéž, str. 36

Po moskevských jednáních již nestálo Benešově vizi o kompletním odsunu sudetských Němců nic v cestě. Stalinova podpora poválečné výstavby Československa jako národnostního státu Čechů a Slováků spolu se sjednáním mezinárodní smlouvy o přátelství dala Benešovi jistotu, že minimálně Sovětský svaz nebude do poválečného dění¹⁶⁰ v Československu zasahovat. Britský příslib, jež byl Benešovi ohledně odsunu dán na podzim 1942, byl v březnu 1944 britským vyslancem znovu potvrzen, avšak s dovětkem, „... že je třeba, aby československá vláda odsun nehnala do krajnosti“¹⁶¹ z důvodu případného odporu britské veřejnosti. Pro legitimitu československých požadavků ohledně odsunu byl významný projev britského ministerského předsedy Churchilla z 22. února, ve kterém Churchill potvrdil, že se vůči Německu po jeho porážce nebude postupovat dle zásad Atlantické charty¹⁶², což dalo šanci československým požadavkům na odsun německé menšiny ve velkém rozsahu. Co se týče postoje USA k odsunu, tak ten byl v této době (přelom let 1943-1944) podobný, jako postoj Velké Británie. Z americké strany byl Benešovi, dle jeho vlastních slov, při jeho návštěvě USA z května 1943 dán Rooseveltem neoficiální souhlas k provedení poválečného odsunu německé menšiny. Neexistují žádné písemné důkazy o tom, že by Roosevelt Benešovi podporu odsunu přislíbil, a tak jsme odkázáni pouze na tehdejší Benešova vyjádření.¹⁶³

V prvních měsících roku 1944 se tedy československý postoj k odsunu definitivně ustálil. Od prvotních úvah vytyčených Benešem již počátkem německé okupace o částečném odsunu Němců, kteří podpořili či přímo spolupracovali s nacistickým režimem, došli českoslovenští politici v londýnském exilu až k nejradiálnějšímu řešení v podobě vysídlení prakticky kompletní německé menšiny z československého území. Tomuto řešení samozřejmě nebyl nakloněni sudetoněmečtí antifašističtí politici pod vedením Wenzela Jaksche, ani britští politici. Dle úvah britské vlády z podzimu 1943 mělo být z československého území odsunuto přibližně 1- 1,5 milionů osob německé národnosti¹⁶⁴, což činilo cca 40–50 % všech sudetských Němců¹⁶⁵. Exilová vláda počítala s daleko větším počtem odsunutých Němců, konkrétní počty a konkrétní způsob však tehdy ještě nebyly určeny. Během května a června 1944 Beneš znovu

---

¹⁶⁰ Zde v kontextu odsunu obyvatelstva.

¹⁶¹ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. str. 132-133

¹⁶² Atlantická charta byla prohlášení prezidenta USA F. D. Roosevelta a britského ministerského předsedy W. Churchilla, která vytyčila poválečné cíle USA a Velké Británie. Mezi jejími 8 body bylo např. stanoveno, že spolupodepsané země neusilují o územní a jiné zisky, ani o územní změny, pokud tyto nebudou vůlí národů, jichž se týkaly. Vyhlášena byla jako výsledek Atlantické konference, která proběhla v britském Newfoundlandu na počátku srpna 1941.

¹⁶³ CHURAN, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost*. str. 35

¹⁶⁴ STANĚK, Tomáš. Odsun Němců z Československa 1945-1947., str. 37

¹⁶⁵ Při posledním předválečném sčítání obyvatel v Československu v roce 1930 se k německé národnosti přihlásilo cca 3,1 milionů obyvatel ČSR.

zmínil, že sudetoněmecké antifašistické obyvatelstvo, případně ti Němci, kteří se dostatečně vymezili vůči nacistické okupaci, nebudou odsunem zasaženi.¹⁶⁶

V silném kontrastu s těmito veřejnými proklamacemi stojí dokument ředitele Studijního oddělení ministerstva zahraničních věcí v Londýně, Jaroslava Císaře¹⁶⁷, z května 1944, který se měl později stát hlavním podkladem pro studii, ze které vycházelo oficiální československé memorandum s požadavky pro příměří s Německem a Maďarskem. V tomto „Návrhu řešení menšinové otázky v ČSR“ Císař napsal, že „*menšinový problém se nemá řešit ani ponecháním menšinové ochrany, ani jejím odnětím. ... řešení je třeba hledat v odstranění problému odstraněním jeho příčiny, tj. odstraněním menšiny.*“¹⁶⁸ O pár měsíců později, v srpnu 1944, Císař ve své studii nazvané „Stanovisko československé vlády v řešení problému minorit v ČSR“ tvrdil: „... vláda se domnívá, že jí musí být ponechána volnost disponovat německou minoritou způsobem, jaký uzná za nejvhodnější a nejproveditelnější v zájmu vlastní bezpečnosti a mezinárodního míru, i kdyby shledala, že bude nutné přikročit k totálnímu transferu celé německé minority.“¹⁶⁹

Tyto Císařovy studie, volající po radikálním, ba dá se říci až totálním řešení, odrážely náladu v okupovaném Československu. Od atentátu československých parašutistů na Heydricha v létě 1942 sice německé násilí vůči obyvatelům Protektorátu nedosáhlo takové úrovně jako při vyhlášení stanného práva v letech 1941 a 1942, bylo tomu tak ovšem převážně z důvodu, že většina československých tuzemských odbojových organizací již bylo Gestapem rozbita v prvních letech války a další, nově vznikající, se dařilo Gestapu pomocí českých konfidentů poměrně snadno likvidovat. Obyvatelstvo Protektorátu sice nepodléhalo tak brutální okupaci jako lidé v jiných, hlavně východoevropských zemích, to mu ovšem na nenávisti vůči všemu německému neubíralo. Bylo evidentní, že poválečný odsun Němců bude muset proběhnout důkladně, protože takový rozsah odsunu, jaký navrhovali a představovali si západní spojenci (jmenovitě hlavně Velká Británie a USA) zkrátka nemohl být dostačující pro uspokojení pomstychtivosti národa. Budoucí soužití Němců a Čechů (a Slováků) v jednom státě se po německé okupaci zdálo nepředstavitelné, a podobně uvažovala i naše politická

---

¹⁶⁶ STANĚK, Tomáš. Odsun Němců z Československa 1945-1947., str. 38, 40

¹⁶⁷ Jaroslav Císař (1894-1983) byl český astronom, publicista a diplomat, mezi lety 1918-1919 byl osobním tajemníkem T. G. Masaryka. Z ČSR emigroval do Londýna v roce 1938, zde od roku 1940 vedl Studijní ústav ministerstva zahraničních věcí. Po roce 1948 byl z ministerstva propuštěn a znovu emigroval do Londýna-

¹⁶⁸ CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost.*, str. 33.

¹⁶⁹ Tamtéž.

reprezentace v exilu. Koneckonců, Beneš uvažoval o některé formě odsunu německého obyvatelstva z Československa již v září 1938, před sjednáním Mnichovské dohody¹⁷⁰ a v průběhu války, s čím dál tím více se prohlubující záští vůči Německu po celém světě, pouze prohluboval jeho rozsah.

V srpnu 1944 bylo československá exilová vláda Evropskou poradní komisí vyzvána, aby předložila své požadavky pro příměří s Německem a Maďarskem. Jedním z požadavků, vznesených československou stranou bylo, „*aby Německo a Maďarsko uznalo osoby německé a maďarské národnosti, které budou v Československu zbaveny státního občanství, za své občany a přijaly je na své území.*“¹⁷¹ Další podrobnosti k odsunu měly být obsaženy v navazujícím, speciálním memorandu. Toto vyjádření československé exilové vlády z 24. srpna 1944 je prvním oficiálním požadavkem naší politické reprezentace vůči některé z evropských institucí ohledně odsunu německé menšiny z Československa. Dle něj se počítalo s vysídlením přibližně 1 600 000 osob německé národnosti s tím, že v osvobozené republice zůstane přibližně 800 000 Němců a že antifašistických Němců se odsun nedotkne a budou jim zaručena jejich občanská práva.¹⁷²

Ve zmiňovaném vyjádření se ovšem neřešila otázka zbavení občanství odsunutých Němců, pouze fakt, že jim bude občanství státními orgány odňato. Problematiku, jak konkrétně bude odsun realizován a jak konkrétně bude nakládáno s občany německé národnosti podléhající odsunu, řešilo navazující memorandum exilové vlády k odsunu, které bylo skrze pověřence pro styk s Evropskou poradní komisí, Huberta Ripku, této komisi, spolu s vládami SSSR, Velké Británie a USA, odesláno 23. listopadu 1944.

Oproti memorandu ze srpna 1944 zde bylo výslovně zmíněno, že problémy s německou národnostní menšinou nemohou být řešeny úpravou československých státních hranic, ačkoli tyto úvahy připouštěl samotný Beneš v prvních úvahách o poválečném uspořádání Československa.¹⁷³ Konkretizoval se předpokládaný počet odsunutých Němců; nevycházelo se z posledního oficiálně zjištěného počtu osob německé národnosti při sčítání obyvatel z roku 1930, tj. 3 200 000 lidí, ale z celkového počtu 2 350 000 Němců¹⁷⁴. V těchto počtech zjevně

---

¹⁷⁰ CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost.*, str. 33

¹⁷¹ CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost.*, str. 39

¹⁷² STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947.*, str. 42

¹⁷³ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947.* str. 44

¹⁷⁴ CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost.* str. 40

sahrála roli kalkulace s počtem cca 800 000 Němců, kteří měli po odsunu v republice zůstat. Memorandum předpokládalo, že z tohoto počtu bude odečteno 750 000 osob (250 000 osob z řad Sudetských Němců padlých na bojišti 2. světové války; do tohoto počtu byli kromě padlých vojáků započítáni i padlí dělníci, včetně těch Sudetských Němců, kteří se již během války usadili natrvalo v Německu a 500 000 nacistů, kteří měli dle úvah exilové vlády uprchnout z československého území do Německa ještě před koncem války a z vlastního přesvědčení) a celkový počet osob, které měly podléhat odsunu, bude přibližně 1 600 000 osob německé národnosti.¹⁷⁵ Memorandum zmiňovalo, že odsunem myslí „*postupný proces přesídlování, který příslušným osobám poskytne dost příležitostí k dobrovolnému vystěhování do Německa nebo do jiných zemí, které jsou ochotné je přijmout jako vystěhovalce.*“¹⁷⁶ Odsunuté Němce bylo dle memoranda v plánu nahradit dosídlenci z české, slovenské a rusínské národnosti z jiných částí republiky a zahraničí (konkrétně z Německa a Rakouska, území Volyně a USA) a zvažovala se také možnost dosídlení osob z oblasti Lužice - země, která byla do roku 1635 součástí zemí Koruny České. Obyvatele Lužice, Lužické Srby, memorandum označovalo za Slováky, kteří i přes silnou germanizaci stále udržují své národní uvědomění, zvyky a především jazyk, který je češtině velmi podobný.¹⁷⁷ Úvahy o přesídlení Lužických Srbů na území Sudet a zvažovanou žádost rozšíření území Československa o území Lužice¹⁷⁸ byly při poválečných mírových jednáních ze strany československých vyjednavců opuštěny pro neexistující podporu této změny hranic u spojeneckých velmocí, ani u Sovětského svazu.

Memorandum nadále zmiňovalo, že odsun se nebude týkat těch osob německé národnosti, kteří se aktivně zúčastnili boje za osvobození Československé republiky. Stejně tak uvádělo, že se na území republiky nemůže trpět větší přítomnost národnostní menšiny, která se nepovažuje za československé občany, nýbrž za občany „*nepřátelského, sousedního národa a jeho státu, v němž spatřují svou pravou kulturní a politickou vlast*“¹⁷⁹ a že bez ohrožení bezpečnosti státu může po odsunu na území republiky zůstat přibližně 800 000 Němců.¹⁸⁰ Ti, kteří budou moci po odsunu na území Československa zůstat, se pak měli zavázat k tomu, že „*beze všech výhrad budou své děti vychovávat v duchu československého státního občanství a*

---

¹⁷⁵ Memorandum československé vlády o problému německé menšiny v Československu z 23.11.1944. Dostupné z: VONDROVÁ, Jitka, ed. Češi a sudetoněmecká otázka 1939-1945: dokumenty., str. 303-308

¹⁷⁶ Tamtéž.

¹⁷⁷ Tamtéž.

¹⁷⁸ Blíže k poválečným jednáním Československa v kapitole V., Diplomatické vztahy a mezinárodní smlouvy Třetí republiky.

¹⁷⁹ Memorandum československé vlády o problému německé menšiny v Československu z 23.11.1944. Dostupné z: VONDROVÁ, Jitka, ed. Češi a sudetoněmecká otázka 1939-1945: dokumenty., str. 303-308

¹⁸⁰ Tamtéž.

*nebudou podnikat nic, co by mohlo bránit postupnému splynutí jejich potomků s československým lidem v politické a kulturní jednotě.*¹⁸¹

Dále byla řešena již výše zmíněná otázka občanství odsunutých Němců. Československá vláda dle memoranda navrhovala, aby bylo všem Němcům kromě těch, kteří se aktivně účastnili boje za osvobození Československa, prezidentským dekretem nebo zákonným opatřením odebráno československé státní občanství. Za fakt, který toto odebrání značně ulehčoval, vláda považovala skutečnost, že byli všichni Němci, žijící v českých zemích, nacistickým Německem prohlášeni za německé státní občany, tudíž se budoucí odsun bude týkat německých, nikoli československých občanů.¹⁸² Tuto problematiku ovšem bylo nutné následně upravit relevantními právními předpisy. Po budoucí poválečné německé vládě se memorandumem žádalo, aby odsunuté bývalé československé občany uznala za právoplatné německé státní občany a přijala je na svém území.¹⁸³ Československá vláda si také vyhrazovala právo rozhodovat o odnětí a případném obnovení státního občanství sama, a zároveň v memorandu zmiňovala, že zákon, dle kterého bude možné sudetským Němcům odebrat československé státní občanství, bude obsahovat různé kategorie osob, mj. i kategorii těch, kterým „*pro obvinění z nepřátelství a neloajality k Československé republice nebude obnova státního občanství povolena.*“¹⁸⁴ Ostatním Němcům mělo být umožněno zažádat si o obnovu československého státního občanství, kdy na ně během čekání na vyřízení jejich žádosti neměly být kladeny speciální omezení kromě těch, která budou vyplývat z opatření pro transfer. Během této doby neměla Němcům náležet žádná politická a občanská práva.¹⁸⁵

Ačkoli celková situace dozajista spěla k odsunu větší části obyvatel německé národnosti z Československa, západní spojenecké velmoci tomuto řešení stále nebyly plně nakloněny. Prezident Beneš v lednu 1945 žádal britského vyslance Nicholse, aby přetlumočil britské vládě žádost o závaznější prohlášení ve věci odsunu¹⁸⁶, které do té doby stále nepřicházelo. V odpovědi britské vlády mu bylo řečeno, že se konkrétní rozhodnutí ve věci československé žádosti odsune na pozdější dobu, jelikož je nutné si ujasnit konkrétní postup vůči Němcům

---

¹⁸¹ Memorandum československé vlády o problému německé menšiny v Československu z 23.11.1944. Dostupné z: VONDROVÁ, Jitka, ed. Češi a sudetoněmecká otázka 1939-1945: dokumenty., str. 303-308.

¹⁸² Tamtéž.

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ STANĚK, Tomáš. Odsun Němců z Československa 1945-1947. str. 45

s představiteli USA a SSSR.¹⁸⁷ Americká odpověď byla podobného znění, v nótě doručené československé vládě 31. ledna 1945 zmiňovala pochopení pro československé požadavky, zdůrazňovala však, že definitivní rozhodnutí o plánovaném odsunu musí přijít na základě mezinárodní dohody mezi USA, Velkou Británií a SSSR. Zároveň americká strana odmítala veškeré jednostranné kroky směřující ke všeobecnému odsunu obyvatel německé národnosti, i kdyby s nimi souhlasily ostatní mocnosti.¹⁸⁸

Jediný stát z tzv. Velké trojky¹⁸⁹, který vyjádřil plnou podporu československým plánům na odsun velké části obyvatelstva německé národnosti, byl Sovětský svaz. Sovětský velvyslanec Gusev potvrdil plnou sovětskou podporu československým návrhům již při rozmluvě s Hubertem Ripkou v listopadu 1944¹⁹⁰ a při moskevských jednáních v březnu 1945 byla Benešovi bezmezná podpora československých plánů na odsun vyjádřena také sovětským ministrem zahraničních věcí Molotovem. Při diskuzích ohledně vzniku Košického vládního programu bylo národním socialistou Stránským zmíněno, že „... *cizí vlády, které dostaly naše memorandum, daly nemastné prohlášení. Tu jsme se nespolehali na pomoc Anglie a Ameriky.*“ Na to odpověděl Gottwald: „*Západní velmoci už transfer odmítly. Při jednání o příměří s Maďarskem zástupci Anglie a Ameriky odmítli, aby transfer přišel do podmínek příměří. Molotov byl pro. Hodně nám pomůže Rudá armáda. Bude ovšem záležet na tom, jak půjde vojenský postup.*“¹⁹¹ Západní mocnosti tedy musely počítat s tím, že Sověti podporují československé plány týkající se odsunu v plném rozsahu a že jejich nečinnost či případný odpor vůči jeho rozsahu prohloubí na československém území sympatie vůči Sovětskému svazu. Ani tyto argumenty nepřesvědčily vlády západních mocností ke změně svého dosud nevyhraněného názoru k odsunu, což jim na sympatiích československého obyvatelstva a politické reprezentace nepřidalo. Definitivně se tedy o rozsahu a formě rozsahu mělo rozhodnout na poválečné Postupimské konferenci, ač československá reprezentace požadovala co nejrychlejší vyřešení této otázky.

---

¹⁸⁷ STANĚK, Tomáš. Odsun Němců z Československa 1945-1947. str. 45

¹⁸⁸ Tamtéž, str. 46

¹⁸⁹ USA, Velká Británie, SSSR

¹⁹⁰ VONDROVÁ, Jitka, ed. Češi a sudetoněmecká otázka 1939-1945: dokumenty., str. 314

¹⁹¹ KLIMEŠ, Miloslav. Československo na cestě k socialismu: dokumenty o vzniku a vývoji lidové demokracie v československu do února 1948., str.418-419

4.4 Postupimská konference a sjednání Postupimské dohody

4.4.1 Přípravy na konferenci

8. května 1945 skončila po podpisu bezpodmínečné německé kapitulace na území Evropy 2. světová válka, do dnešní doby nejničivější konflikt, jaký kdy zasáhl naši planetu. Kromě osvobození států okupovaných v této šestileté době nacistickou Třetí říší přinesla německé kapitulace celou řadu problémů, se kterými se musel poválečný svět vypořádat. Mimo hospodářské a ekonomické obnovy válkou poničených států šlo o vymezení poválečných sfér vlivu, územní změny a s nimi spojené přesídlování obyvatelstva. Ač byly tyto otázky řešeny také na dřívějších konferencích „Velké trojky“ v Teheránu¹⁹² a na Jaltě¹⁹³, bylo nutné některé záležitosti související zejména s územními změnami a sférami vlivu vyřešit definitivně a v souladu s představami všech zúčastněných států „Velké trojky“.

Návrh další konference vzešel od britského premiéra Churchilla, který koncem května 1945 zaslal americkému prezidentu Trumanovi (prezident USA F. D. Roosevelt 12. dubna 1945 zemřel a ve funkci ho nahradil jeho dosavadní viceprezident) dopis s navrhovanými body jednání. Dopis byl později rozšířen o americká stanoviska k navrhovaným bodům a memorandum se samotnými body jednání¹⁹⁴. Těmi byly:

1. Polsko a předání německých území Polsku jako náhrada za Sověty připojených území východního Polska;
2. Německo a postup spojenců vůči němu, návrh obnovy místních samospráv v Německu, otázka zásobování Německa, likvidace jeho loďstva a přeprava zavlčených osob;
3. Rakousko a zřízení okupačních pasem v něm, uznání rakouské vlády a otázka zásobování;
4. Jugoslávie a zachování statutu quo na jugoslávsko-italských a jugoslávsko-rakouských hranicích do sjednání mírové dohody;

---

¹⁹² Teheránská konference, probíhající od 28. listopadu do 1. prosince 1943, bylo první setkání nejvyšších představitelů USA, Velké Británie a SSSR za 2. světové války.

¹⁹³ Jaltská konference, probíhající od 4. do 11. února 1945 na Krymu, byla druhým setkáním nejvyšších představitelů „Velké trojky“. Výsledkem tohoto setkání byla tzv. Deklarace o svobodné Evropě a dohoda o konferenci v San Franciscu, kde měla vzniknout Organizace spojených národů.

¹⁹⁴ CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost*. str. 44

5. Postup SSSR v Rumunsku, Bulharsku, Maďarsku a Albánii a vytvoření loutkových vlád v těchto balkánských státech;
6. Oboustranné stažení vojsk z území Persie;
7. Stanovení nové politiky vůči Itálii, Řecku a Turecku a uzavření mírové smlouvy s Itálií;
8. Přístup SSSR k mořím a
9. Všeobecné body, související s odmítáním SSSR dodržovat výsledky Deklarace o osvobozené Evropě z Jalty a transferem německého obyvatelstva z Polska a Československa.¹⁹⁵

Z toho, že zmínku o plánovaném odsunu německého obyvatelstva z Polska a Německa nacházíme až na posledním místě tohoto britského návrhu o průběhu jednání konference, můžeme usuzovat, že tato otázka nepředstavovala pro západní spojence prvořadý problém. A skutečně, pro západní spojence se v tuto chvíli zdála nejpálčivější především otázka samotného Německa a Polska.

Co se týče Německa, zde byla na územích okupovaných západními armádami (tj. armádami USA, Velké Británie a Francie), na rozdíl od území okupovaných Rudou armádou, zakázána jakákoli politická činnost. Jak konstatoval politický poradce amerického velitele Robert Daniel Murphy v dopise z června 1945 *„Politika, kterou toho času provádíme, je v zásadě negativní politikou potlačování vedoucí k politickému vakuu... vývoj v sovětském okupačním pásmu vede k totalitnímu systému jedné strany stejného typu, jaký již existuje ve východní Evropě a na Balkáně... politické vedení v sovětském pásmu se ocitá plně v rukou Národního komitétu Svobodné Německo, jehož činnost bude směřovat k zasahování do našeho pásma... Jestliže současný zákaz politické činnosti zrušíme až potom, budou mít komunisté eventuální výhodu významného náskoku, protože jako jediné organizované politické seskupení v Německu jsou aktivní již v celé zemi. Navrhují zrušit absolutní zákaz politické činnosti v americkém pásmu, protože jinak nevyhnutelně dojde k tomu, že všechny demokratické složky v našem pásmu budou potlačovány.“*¹⁹⁶

U otázky Polska byla pro Američany nejdůležitější otázka posunutí západních polských hranic na řeku Odru. Američané sice souhlasili s odstoupením území Východního Pruska,

¹⁹⁵ CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost*. str. 44-49

¹⁹⁶ Tamtéž, str. 50

Gdaňsku, Horního Slezska a východního Pomořanska Polsku, odmítali ovšem, aby Polsku připadl zbytek německého území na východ od Odry, a to z důvodů totální deportace německého obyvatelstva z tohoto území.¹⁹⁷ Jelikož ovšem britská vláda s odstoupením německých území na východ od Odry souhlasila a Sovětský svaz na tomto bodu bezvýhradně trval, zůstali Američané s tímto požadavkem osamoceni.¹⁹⁸

Ohledně zmiňovaného transferu obyvatel německé národnosti z území Československa a Polska se Američané připravovali na to, že tato otázka padne již na předchozí Jaltské konferenci a měli na toto téma připravené stanovisko. Během Jaltské konference ovšem toto téma nepřišlo na pořad jednání a na blížící se Postupimské konferenci neměli Američané v plánu toto téma sami přednést. Pro případ, že by se téma transferu obyvatel německé národnosti řešilo, měli Američané připravené nové stanovisko, ve kterém „vyjadřovali pochopení pro starost československé vlády kvůli jejím menšinovým problémům, odmítali však každou jednostrannou akci pro transfer těchto menšin, dokud nebude dosaženo uspokojující dohody s mocnostmi, které jsou odpovědné za udržení pořádku a vojenské bezpečnosti v Německu.“¹⁹⁹ Zároveň memorandum uvádělo potřebu „projednat tuto otázku v širší souvislosti, aby zabezpečili řádné řešení celého problému německých menšin. Kdyby nebylo dosaženo dohody, československá vláda by se snad pokusila o jednostrannou akci, protože pokračující přítomnost sudetoněmecké menšiny je nejnaléhavější a nejdůležitější politickou otázkou v Československu.“²⁰⁰

Celkový americký postoj k transferu obyvatel německé národnosti z Československa před začátkem Postupimské konference lze shrnout tak, že Američané byli pro transfer, ale pouze v minimálním rozsahu. Obávali se možných jednostranných akcí ze strany československé vlády a tuto otázku hodlali posuzovat v kontextu celkového problému menšin. Zároveň ale pokládali otázky vysídlování obyvatelstva německé národnosti za evropský problém a očekávali angažmá Britů a Sovětů v této otázce.²⁰¹

Britská politická reprezentace zastávala de facto stejné postoje, jež byly Američanům adresovány již dříve zmíněným memorandumem z konce května 1945. Memorandum bylo pouze

---

¹⁹⁷ CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost*. str. 51

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ Tamtéž, str. 53

²⁰⁰ Tamtéž, str. 54

²⁰¹ Tamtéž, str. 54-55

pozměněno, aby nepůsobilo tak konfrontačním dojmem vůči Sovětům, a některé body memoranda byly přesunuty nebo podsunuty pod jiné. To byl i případ bodu ohledně transferu německého obyvatelstva z Polska a Československa, který byl podsunut pod část, týkající se Německa, což Britové považovali za lepší zařazení.²⁰² Důležitým dokumentem, více objasňujícím britský postoj k plánovanému transferu, byl průvodní dopis pracovníka německého oddělení Úřadu pro zahraniční záležitosti G. W. Harrisona svému nadřízenému. Dopis uváděl, že u otázky transferu osob německé národnosti bude žádoucí, aby ji přednesli sami Britové, jelikož ji Američané odmítali na konferenci přednést sami. Vyjádřil přesvědčení o naléhavosti odsunu Němců z Československa a zmiňoval, že se u tohoto tématu Britové nemohou zříct odpovědnosti za současné dění. I když plánovaný odsun nejvíce zasáhne sovětské a americké okupační zóny, a proto by právě Američané a Sověti měli mít zájem na zabezpečení spořádaného a organizovaného odsunu, věděli Britové, že bude mít dopad i na území pod jejich okupační správou a zvažovali, zda je lepší při těchto okolnostech vystupovat v pozici těch, jež odsun navrhovali přednést, nebo těch, kteří se pouze spolupodíleli na jejím projednávání.²⁰³ Nadále dopis zmiňoval otázku, jak nadále ve věci odsunu jednat s československou vládou, kdy Harrison zmiňoval, že britský vyslanec v Československu Phillip Nichols obdržel od československé vlády další nótu, která obsahovala požadavek doručení stanoviska československé vlády a prezidenta Beneše ohledně odsunu britské vládě, aby byla tato otázka předmět jednání na nadcházející Postupimské konferenci. Harrison doporučoval nezávislý postup na Američanech, tedy otázku odsunu na Postupimské konferenci navrhnout, což Britům, dle jeho názoru, nemělo u Američanů uškodit a zároveň jim mohl zlepšit reputaci u Čechoslováků.²⁰⁴ Jeho dopis se dostal až do nejvyšších pater britského kabinetu, kde zaznělo přesvědčení, že otázka transferu německého obyvatelstva z Československa a Polska musí na nadcházející konferenci prodiskutována a vyřešena, aby se předešlo „vymknutí problému z rukou, možná s katastrofálními důsledky.“²⁰⁵

Součástí tohoto dopisu byla příloha, nazvaná „Transfer německého obyvatelstva z Polska, Československa a Maďarska.“ Ta uváděla současnou situaci v osvobozených zemích, kde vyzdvihovala informaci od britského vyslance v Československu Nicholse, že nenávisť vůči Němcům a všemu německému ovládá veškeré dění v Československu, že Beneš chce

---

²⁰² CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost*. str. 55

²⁰³ Tamtéž, str. 55-56

²⁰⁴ Tamtéž, str. 56

²⁰⁵ Tamtéž, str. 57

odsun obyvatel německé národnosti dohodnout se sovětskou, americkou a britskou vládou, ale v případě neuspokojivého řešení mohou Češi vzít věci do vlastních rukou.²⁰⁶ Příloha dále konstatovala, že „*pokus chránit práva menšinového obyvatelstva smluvně byl neúspěšný. Nejenže se v praxi projevilo, že je nemožné chránit práva menšinového obyvatelstva, ale zkušenost ukázala, že všechny menšiny mohou být smrtelným nebezpečím pro země, které jim poskytují útulek. Proto nepřekvapuje, že polská, československá a maďarská vláda touží vyhnat německé obyvatelstvo z jeho území.*“²⁰⁷

Výše uvedené skutečnosti se stávaly silným důvodem pro odsun Němců ze sousedních zemí do Německa, i za cenu ekonomických problémů jak v Německu, tak v zemích provádějících odsun. Britské vládě bylo doporučeno, aby na následující konferenci přijala princip odsunu menšin německé národnosti z území pod polskou a československou kontrolou (otázka Maďarska ještě nebyla dořešena) a aby každý takový odsun byl předmětem dohledu, aby byl uskutečněn, pokud možno, spořádaně a humánně.

Co se týče SSSR, tak žádné přípravné dokumenty k Postupimské konferenci nejsou známy.

Československá vláda mezitím pokračovala v tlaku na západní vlády ohledně prodiskutování tohoto bodu na nastávající konferenci. 14. července 1945 navštívil britského vyslance Nicholse zástupce státního tajemníka, Vladimíra Clementise, a sdělil mu, že „*československé vztahy k Západu utrpí vážnou škodu, pokud se ve veřejnosti rozšíří názor, že Angličané a Američané jsou proti transferu.*“²⁰⁸ Britové věděli, že otázku odsunu musí na nadcházející konferenci navrhnout, aby si zachovali alespoň nějaký vliv na politiku v Československu.

4.4.2 Postupimská konference

Postupimská konference, poslední poválečné setkání hlavních představitelů „Velké trojky“ začala v německé Postupimi 17. července 1945 odpoledne. Organizována byla stejně jako předchozí konference na Jaltě a v Teheránu. Během 16 dnů jejího trvání docházelo

---

²⁰⁶ CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost*. str. 57

²⁰⁷ Tamtéž, str. 57-58

²⁰⁸ Tamtéž, str. 59

každodenním setkáváním předsedů vlád a významných státních činitelů. Těmto schůzkám každý den předcházela setkání ministrů zahraničních věcí, kteří zároveň připravovali program jednání pro následné mítinky předsedů vlád. Velkých plenárních zasedání se konalo celkem třináct a jejich program nebyl předem nikterak určený, upřesňoval se na samotných zasedáních.²⁰⁹

Během průběhu konference došlo k jedné důležité změně osazenstva. V červenci 1945 se ve Velké Británii konaly všeobecné volby do Dolní sněmovny Parlamentu. Ke všeobecnému překvapení v nich zvítězila dosud opoziční Labouristická strana pod vedením Clementa Alteeho se ziskem 47,7 % všech hlasů. Dosavadní ministerský předseda Winston Churchill spolu s ministrem zahraničí Anthonym Edenem odcestovali po zasedání 25. července do Velké Británie a ve dnech 26. a 27. července se proto velká zasedání nekonalo. Od 28. července již britskou delegaci při jednáních vedl nový premiér Clement Altee a na místo ministra zahraničních věcí nastoupil Ernest Bevin. Tito byli konferenci účastni od samého počátku, jelikož je Churchill jmenoval členy britské delegace v Postupimi, aby byli v případě vítězství labouristické strany dostatečně informováni o dění.²¹⁰

Výsledkem mnohahodinových jednání a nespočtu schůzí byl dokument nazvaný „Protokol jednání Postupimské konference“. Jednalo se o zápis veškerých smluvených ujednáních, které byly během 16 dnů konference potvrzeny ze stran USA, Velké Británie a Sovětského svazu. Strukturována byla do 21 bodů. Pro účel této práce je zajímavý hlavně bod XII. „Spořádaný transfer německého obyvatelstva“, jehož sjednání a diskuzi s ním související zde podrobněji popíši. Pro úplnost následně uvedu i výčet ostatních bodů Postupimské dohody. Dalším důležitým dokumentem, na kterém se představitelé „Velké trojky“ usnesli, byla Postupimská deklarace, kterou tyto státy vyzývaly Japonsko ke kapitulaci a ukončení 2. světové války i mimo evropský kontinent.

---

²⁰⁹ CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost*. str. 61-62

²¹⁰ Tamtéž, str. 62

Bodové znění Protokolu jednání Postupimské konference bylo následující:

- I. Zřízení rady ministrů zahraničních věcí;
- II. Politické a hospodářské zásady nakládání s Německem v počáteční období kontroly;
- III. Německé reparace;
- IV. Předání německého válečného a obchodního loďstva;
- V. Město Královec a přilehlá oblast;
- VI. Váleční zločinci;
- VII. Rakousko;
- VIII. Polsko;
- IX. Uzavření mírových smluv a přijetí do Organizace spojených národů;
- X. Územní poručenství;
- XI. Přezkoumání postupu spojeneckých kontrolních komisí v Rumunsku, Bulharsku a Maďarsku;
- XII. Spořádaný transfer německého obyvatelstva;
- XIII. Ropné zařízení v Rumunsku;
- XIV. Írán;
- XV. Mezinárodní pásmo v Tangeru;
- XVI. Černomořské úžiny;
- XVII. Mezinárodní vnitrozemské vodní cesty;
- XVIII. Konference o vnitroeurovské dopravě;
- XIX. Směrnice pro vojenské velitele ve Spojenecké kontrolní radě pro Německo;
- XX. Použití spojeneckého majetku na reparace satelitních států nebo jako válečné kořisti;
- XXI. Vojenská jednání.²¹¹

---

²¹¹ Protokol jednání Postupimské konference. Dostupný z: CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost*. str. 113-125

Otázka odsunu německé menšiny z Československa se na velkém plenární zasedání Postupimské konference poprvé projednávala 25. července 1945 a přednesl ji britský premiér Winston Churchill. Americké i sovětské zápisy z jednání se shodují na tom, že Churchill začal svou rozmluvu zmínkou o velkém počtu Němců, které je třeba odsunout z Československa do Německa. Konkretizoval, že se jedná o 2 500 000 Sudetských Němců a 150 000 Němců, kteří se v období německé okupace přistěhovali do Německa. Podle Stalina odsun již z velké části proběhl a tito Němci odešli do sovětské okupační zóny, konkrétně do Lipska, Drážďan a Saské Kamenice.²¹² Stalin ovšem nemluvil pravdu. V průběhu prvních poválečných měsíců sice docházelo na území Československa k násilí vůči německé menšině a k případům tzv. „divokého odsunu“²¹³, i tak ale na československém území nadále zůstávala většina obyvatel německé národnosti.

Jednání o odsunu pokračovala na zasedání ministrů zahraničních věcí téhož dne. Zde bylo sovětskou delegací navrženo, aby byla tato otázka předána komisi k předběžnému projednání. Komise měla následně vypracovat návrh, který bude projednán na poradě tří ministrů zahraničí. Americká a britská delegace s tímto návrhem souhlasila.²¹⁴

Na plenárním zasedání 31. července 1945 se pracovalo s návrhem, který k otázce odsunu vypracovala výše zmíněná ustanovená komise. Stalin návrh okomentoval tak, že se obává, že nepřinese kýžené výsledky. Posléze byl ovšem americkými a britskými vyjednavací přesvědčen o jeho znění, takže s ním nakonec souhlasil.²¹⁵

---

²¹² CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost*. str. 64-65

²¹³ Jako divoký odsun označujeme neorganizované vyhánění německé menšiny z území Československa, probíhající od května do září 1945. Tento odsun nebyl nikterak organizován a docházelo při něm k násilí vůči německým civilistům. Během těchto událostí bylo za hranice Československa vyhnáno přibližně 750 000 obyvatel německé národnosti.

²¹⁴ CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost*. str. 68

²¹⁵ Tamtéž, str. 74

Ve finálním znění Protokolu Postupimské dohody byl tedy bod odsunu německého obyvatel upraven následovně:

XII. Spořádaný transfer německého obyvatelstva

Tři vlády prozkoumaly tuto otázku ze všech hledisek a uznávají, že se má do Německa uskutečnit transfer německého obyvatelstva nebo jeho složek, které zůstávají v Polsku, Československu a Maďarsku. Jsou zajedno v tom, že jakýkoli transfer musí být prováděn spořádaně a humánně.

Poněvadž příliv velkého počtu Němců do Německa by zvětšil břemeno, které již doléhá na okupační úřady, soudí, že by tento problém měla zkoumat především Kontrolní rada v Německu a přihlížet přitom zvláště k otázce spravedlivého rozdělení těchto Němců do jednotlivých okupačních pásem. Dávají proto svým zástupcům v Kontrolní radě příkaz, aby co nejdříve svým vládám oznámili, kolik takových osob již přišlo do Německa z Polska, Československa a Maďarska, a s ohledem na nynější situaci v Německu podali odhad, v jaké době a jak rychle by měly probíhat další transfery.

O tom se současně uvědomují československá vláda, polská prozatímní vláda a Kontrolní komise v Maďarsku se žádostí, aby zatím zastavily další vyhánění, dokud zúčastněné vlády neprozkoumají zprávy svých zástupců v Kontrolní radě.²¹⁶

4.4.3 Závěrem

Uznání odsunu obyvatel německé národnosti i na mezinárodní úrovni bylo pro Československo nesmírně důležitou událostí. Nyní mohlo pod mezinárodní záštitou konečně proběhnout odsunutí části obyvatelstva německé národnosti a uklidnění situace v zemi, jejíž obyvatelé na tuto příležitost čekali minimálně posledních 6 let. Právní úprava podmínek, za kterých českoslovenští občané pozbývali své státní občanství a tím se stali způsobilými pro odsun z republiky, rozebírám v následující kapitole. Události tzv. „divokého odsunu“ se po září 1945 vyskytovaly sporadicky a „spořádaný odsun“ za podmínek stanovených mezinárodním společenstvím probíhal od ledna 1946 do posledního organizovaného odsunu v listopadu 1947. Během těchto necelých dvou let bylo z československého území vysídleno přibližně 3 miliony Němců, čímž definitivně skončilo soužití dvou sousedících národů v jednom státě. Soužití to

---

²¹⁶ Protokol jednání Postupimské konference. Dostupný z: CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost*. str. 113-125

bylo jistě v mnoha směrech obohacující, vzhledem k nešťastným událostem první poloviny 20. století ovšem nešlo dle názoru autora zajistit klid a jednotu Československé republiky jinak, než transferem převážné většiny osob německé národnosti z jejího území. Tento svým způsobem krutý akt, který připravil miliony osob o domov, který obývali po staletí, přispěl ke znovuvybudování vztahů s Německem a k faktu, že dnes, po necelých 80 letech od poválečných událostí, můžeme Spolkovou republiku Německo považovat za jednu z nám nejbližších zemí. Události odsunu jsou částí německého obyvatelstva i dnes vnímány negativně a odsun Němců z pohraničí způsobil mnoho sociologických problémů, se kterými se tato území dodnes potýkají. Samotný odsun je dodnes českou společností vnímán jako kontroverzní téma a je záhodno si položit otázku, zda k němu nutně muselo dojít v podobě, v jakém k němu došlo.

4.5 Úprava státního občanství v československém právním řádu; odnětí občanství občanům německé národnosti z pohledu ústavního práva

Dle Ústavní listiny z roku 1920²¹⁷, konkrétně § 4 odst. 1 a odst. 3, bylo státní občanství v Československé republice jediné a jednotné a zároveň příslušník jiného státu zároveň nemohl být státním příslušníkem Československé republiky. Státní občanství bylo za první republiky nadále upraveno ústavním zákonem č. 236/1920 Sb. a n., o nabývání a pozbývání státního občanství a práva domovského v republice Československé²¹⁸. Zákon upravoval podmínky, za kterých se osoby staly po vyhlášení Československé republiky 28. října 1918 občany této nově vzniklé republiky. Občanství bylo přiznáno:

- I. osobám, které se narodily na území ČSR, pokud neměly jinou státní příslušnost;
- II. osobám, které nejpozději od 1. ledna 1910 měly domovské právo na území někdejšího Rakouska-Uherska, jež se stalo součástí ČSR;
- III. osobám, které příslušely domovským právem k některé obci někdejšího Rakouska-Uherska ležící mimo území ČSR, pokud se tyto osoby staly státními úředníky ČSR;

---

²¹⁷ Zákon 121/1920 Sb., kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky

²¹⁸ Zákon byl československým Národním shromážděním přijat 9. dubna 1920

- IV. státním občanům rakousko-uherským, kteří pocházeli z rodičů majících na území ČSR domovské právo nebo bydliště.²¹⁹

Otázku státního občanství německých obyvatel řešila také bilaterální mezinárodní smlouva uzavřená mezi Německou říší a Československou republikou, která byla v Sbírce zákonů a nařízení zveřejněna pod číslem 308/1922 Sb. a n. Tato smlouva, vycházející z Versailleské smlouvy,²²⁰ upravovala základní podmínky pro rozhodnutí, zda bude osobě uděleno československé, nebo německé státní občanství. Čl. 2 této smlouvy zní:

„Obě smluvní strany shodly se v tom, že za Čechoslováky příslušníky německé podle článku 85, odst. 1., věta 2. a odst. 5., mírové smlouvy pokládati jest říšskoněmecké příslušníky československé rasy a československého jazyka. Za hlavní znak bude se tu pokládati, zda ta která osoba od dětství mluvila jazykem československým jakožto jazykem mateřským. Za Čechoslováka příslušníka říšskoněmeckého nebude pokládán, kdo pochází od otce německé rasy a německého jazyka, leda že otec již zemřel nebo žije odloučeně od své rodiny.“²²¹

Z výše uvedeného je tedy zřejmé, že rozhodujícím faktorem pro určení, zda bude konkrétní osoba státním příslušníkem Československé republiky nebo Německé říše, je mateřský jazyk. Československé státní občanství měl nabýt ten, kdo od dětství hovořil „československým“ jazykem, naopak německé státní občanství měl nabýt ten, jehož otec byl německé národnosti a který hovořil německým jazykem. Výjimku měla představovat situace, kdy německý otec již zesnul, nebo se svou rodinou nežil. Zároveň smlouva stanovila, že osoby německé národnosti, které žily na území Československé republiky po nabytí účinnosti Versailleské mírové smlouvy, zůstávaly i nadále německými občany.²²²

Další úprava určování státního občanství mezi Československem, a Německou říší proběhla skrze smlouvu č. 300/1938 Sb., mezi Česko-Slovenskou republikou a Německou říší o otázkách státního občanství a opce.²²³ Dle § 1 této smlouvy nabývali německé občanství a

---

²¹⁹ § 1 ústavního zákona 236/1920 Sb., kterým se doplňují a mění dosavadní ustanovení o nabytí a pozbývání státního občanství a práva domovského v republice Československé.

²²⁰ Ve sbírce zákonů a nařízení zveřejněna pod číslem 217/1921 Sb. a n.

²²¹ Smlouva č. 308/1922 Sb. z. a n., o státním občanství mezi republikou Československou a říší Německou.

²²² Čl. 5 smlouvy č. 308/1922 Sb. z a n.

²²³ Smlouva č. 300/1938 Sb. z a n. byla vyhlášena 26. listopadu 1938.

zároveň pozbyly státní občanství Československa ti občané, kteří nebyli německé národnosti, pokud:

- a) se narodili před 1. lednem 1910 na území připojeném k Německé říši nebo
- b) pozbyli německé státní příslušnosti dnem 10. ledna 1920 nebo
- c) jsou dětmi nebo vnuky osoby, u které jsou splněny podmínky písmena a) nebo b) nebo
- d) jsou manželkami osob, u kterých jsou splněny podmínky písmena a), b) nebo c).²²⁴

Českoslovenští občané německé národnosti, kterým náleželo domovské právo v některé ze sudetoněmeckých, která byla připojena k Německé říši, taktéž dle § 1 smlouvy nabyli německé občanství a pozbyli to československé. Zároveň byla touto smlouvou stanovena doba, během které mohla československá vláda požadovat po občanech německé národnosti, kteří zůstali na území republiky, aby se ve lhůtě 3 měsíců odstěhovali do Německa, které se zavázalo tyto osoby přijmout. Těmto osobám by bylo také odňato československé státní občanství a bylo by jim následně po přijetí přiznáno občanství německé. Německá vláda měla naopak během této doby právo odsunout osobu německé národnosti, která zároveň zůstala československým občanem, na území československé území a republika měla povinnost tyto osoby přijmout.²²⁵ V následných paragrafech byla dána možnost opce pro konkrétní státní občanství a konkrétní podmínky jejího naplnění.

Výše zmíněná smlouva č. 300/1938 Sb. z. a n. již ovšem byla sjednána a smluvními stranami uzavřena v listopadu 1938, tedy v době, která byla označena dekretem prezidenty Beneše za dobu nesvobody. Po uznání československé exilové vlády v Londýně za oficiální prozatímní vládu Československa začala vláda vytvářet a uvádět v život právní normy různého obsahu a charakteru, které byly tříděny na ústavní dekrety, dekrety prezidenta republiky a nařízení vlády. Právním základem pro jejich vydávání se stal již dříve zmiňovaný ústavní dekret č. 2 z Úředního věstníku československého o prozatímním výkonu moci zákonodárné z 15. října 1940. V případech, kdy Ústavní listina 1920 vyžadovala k provedení pravomoci prezidenta republiky souhlas Národního shromáždění, které nebylo ve válečných podmínkách možné svolat, se souhlas NS nahrazoval souhlasem exilové vlády.

---

²²⁴ § 1 smlouvy č. 300/1938 Sb. z a n.

²²⁵ § 2 smlouvy č. 300/1938 Sb. z a n

Beneš tak byl tímto dekretem zplnomocněn k vydávání svých právních norem, dekretů prezidenta. Jeden z těchto dekretů, Ústavní dekret č. 11/1944 Úředního věstníku československého, o obnovení právního pořádku, řešil kolizi různých právních systémů, uplatňujících se na území Československa. Konkrétně jde o právní systém Československé republiky, na který kontinuálně Prozatímní státní zřízení navazovalo, právní systém tzv. Druhé republiky a právní systém tzv. Protektorátu Čechy a Morava, státního útvaru, který na české části bývalé republiky zřídili němečtí okupanti. Ústavní dekret č. 11 vůbec nebral v potaz vytvoření Slovenské národní rady a její normotvorbu na území tisoovského Slovenského štátu, tudíž určitá kolize mezi právními řády vznikla i na tomto místě, ačkoli mimo právní rovinu spolu oba subjekty spolupracovaly a vzájemně uznávaly svou existenci.

V článku 1 tohoto dekretu²²⁶ se stanovilo, že veškeré ústavní a jiné právní předpisy vydané do 29. září 1938 včetně byly vydány z vůle svobodného lidu a tvoří československý právní řád. Právní předpisy vydané po tomto datu, v takzvané době nesvobody, byly vydány v rozporu se svobodnou vůlí československého lidu, a proto nemohou být považovány za součást československého právního řádu. Do této doby patří i právní předpisy vydané za tzv. Druhé republiky, tudíž i výše zmíněná smlouva č. 330/1938 Sb. z. a n. Veškerá ujednání o státním občanství stanovená touto smlouvou neměla být v poválečném dění považována za právoplatná. V praxi to znamená, že plánovaný odsun zasáhl nejen ty Němce, kteří československé státní občanství nenabývali ani dle podmínek, které stanovila bilaterální mezinárodní smlouva z roku 1920, ale také ty, kteří v předmnichovské době disponovali právě československým státním občanstvím, nikoli německým.

Mohli bychom si položit otázku, zda je přípustné, aby stát nutil své vlastní občany k opuštění země. V současné době je takové jednání státu nepřipustné, což je legislativně upraveno na ústavní úrovni Listinou základních práv a svobod.²²⁷ V době, o které pojednává tato práce, žádné takové omezení státu vůči občanům v právním řádu nenalezneme. Ústavní listina 121/1920 Sb. z. a n. obsahovala úpravu státního občanství pouze v § 4, který jsem zmínil výše. Ani navazující právní úprava v podobě zákona 236/1920 Sb. z. a n. žádné takové ustanovení neobsahovala. Neexistoval ani žádný ucelený katalog práv a povinností osob tak, jak ho známe dnes v podobě Listiny základních práv a svobod. Některá základní lidská práva byla upravena přímo Ústavní listinou 1920, ustanovení o svobodě pohybu občanů obsahoval §

---

²²⁶ Ústavní dekret č. 11/1944 Úředního věstníku československého, o obnovení právního pořádku

²²⁷ § 14 odst. 4 zákona 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.

108, který v odstavci 1 stanovil, že „každý státní občan československý může se usazovati na kterémkoli místě Československé republiky, nabývatí tam nemovitostí a vykonávati výdělkovou činnost v mezích všeobecných právních ustanovení.“²²⁸ V Ústavní listině se ovšem nenacházelo žádné další ustanovení upravující zákaz nucení vlastních občanů k opuštění státu. Rozhodnutí o odsunutí vlastních státních občanů by tedy bylo dle tehdy platného právního řádu přípustné, nicméně by vytvořilo nebezpečný precedent do budoucna, o který nikdo nestál. Bylo tedy nutné blíže vymežit a specifikovat kategorie osob, kterým bylo státní občanství odňat, aby se odsun netýkal československých občanů, jak předpokládalo dříve zmíněné memorandum Evropské poradní komisi z listopadu 1944.

Finální úpravu a konkretizaci odnětí státního občanství přinesl ústavní dekret č. 33/1945 Sb., o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské.²²⁹ Tato norma vycházela z výše zmíněného dekretu o obnovení právního pořádku a předpokládal, že osobám německé a maďarské národnosti v „době nesvobody“ československé státní občanství nezaniklo, a ty ho držely nepřetržitě až do data účinnosti tohoto dekretu, což bylo 10. srpna 1945 (dekret počal být účinný dnem vyhlášení). Zároveň ovšem de facto přijalo za platnou a účinnou výše zmiňovanou bilaterální smlouvu sjednanou mezi Česko-Slovenskou Republikou a Německou říší o otázkách státního občanství a opce. Československé úřady situaci vyřešily tak, že nastalou situaci považovaly za výjimku z ustanovení dekretu 11/1945 Sb. z. a n. a v oběžníku ministerstva vnitra z 24. srpna 1945 bylo doslova zmíněno: „... podle § 1 dekretu pozbývají československého státního občanství zásadně všichni českoslovenští státní občané německé národnosti... Většina těchto osob nabyla německé... státní příslušnosti podle uspořádání okupantů samých. Toto opatření by sice bylo z hlediska československého právního řádu nicotné, avšak ústavní dekret tento akt cizí státní moci výslovně uznal a tím ex lege vyvázal všechny tyto osoby ze státního svazku československého.“²³⁰

---

²²⁸ § 108 odst. 1 úst. zákona 121/1920 Sb. z. a n.

²²⁹ Dekret byl vyhlášen 10. srpna 1945.

²³⁰ STANĚK, Tomáš. Odsun Němců z Československa 1945-1947. str. 100

Konkrétní úprava ústavního dekretu č. 11/ 1945 vypadala následovně:

§ 1

(1) Českoslovenští státní občané národnosti německé nebo maďarské, kteří podle předpisů cizí okupační moci nabyli státní příslušnosti německé nebo maďarské, pozbyli dnem nabytí takové státní příslušnosti československého státního občanství.

(2) Ostatní českoslovenští státní občané národnosti německé nebo maďarské pozbývají československého státního občanství dnem, kdy tento dekret nabývá účinnosti.

(3) Tento dekret se nevztahuje na Němce a Maďary, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky (§ 18 dekretu presidenta republiky ze dne 19. června 1945, č. 16 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech) přihlásili v úředním hlášení za Čechy nebo Slováky.

(4) Češi, Slováci a příslušníci jiných slovanských národů, kteří se v této době přihlásili za Němce nebo Maďary, jsou donuceni nátlakem nebo okolnostmi zvláštního zřetele hodnými, neposuzují se podle tohoto dekretu jako Němci nebo Maďaři, schválí-li ministerstvo vnitra osvědčení o národní spolehlivosti, které vydá příslušný okresní národní výbor (okresní správní komise) po přezkoumání uvedených skutečností.²³¹

Úprava tedy nezasáhla pouze občany německé a maďarské národnosti, ale také ty občany české a slovenské národnosti, kteří se dobrovolně během „doby nesvobody“ přihlásili o německé, případně maďarské státní občanství. Občané německé a maďarské národnosti ztratili československé státní občanství dnem nabytí občanství okupující moci, a pokud jej nenabyli, tak dnem účinnosti tohoto dekretu. V § 2 byly dále upraveny podmínky, za kterých bylo československé občanství osobám německé a maďarské národnosti zachováno. Československé státní občanství mělo být zachováno těm osobám německé a maďarské národnosti „... které prokázaly, že zůstaly věrný Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se činně zúčastnily boje za její osvobození, nebo

---

²³¹ Ústavní dekret presidenta republiky č. 34/1945 Sb. z. a n., o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské.

*trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem.*²³² Žádost o zachování státního občanství měl konkrétní žadatel podat do šesti měsíců od počátku účinnosti tohoto dekretu²³³ příslušnému okresnímu národnímu výboru. Konkrétní posouzení žádosti spadalo na ministerstvo vnitra a na Slovensku na Slovenskou národní radu.²³⁴ Osoby, kterým bylo tímto dekretem odejmuto československé státní občanství, měly též právo do šesti měsíců ode dne, který specifikovala následná vyhláška ministerstva vnitra, požádat o obnovu československého státního občanství.²³⁵ O této žádosti mělo rozhodnout ministerstvo vnitra na základě podkladů zemského národního výboru a na Slovensku opět Slovenská národní rada.²³⁶

---

²³² § 2 odst. 1 úst. dekretu č. 34/1945 Sb. z. a n.

²³³ Tedy do 10. února 1946.

²³⁴ § 2 odst. 2 úst. dekretu č. 34/1945 Sb. z. a n.

²³⁵ Vyhláška ministra vnitra č. 51/1945 Sb. z a n. o lhůtě k podávání žádostí o vrácení československého státního občanství pro manželky a děti československých státních občanů.

²³⁶ § 2 odst. 3 úst. dekretu č. 34/1945 Sb. z. a n.

5. DIPLOMATICKÉ VZTAHY A MEZINÁRODNÍ SMLOUVY TŘETÍ REPUBLIKY

5.1 Úvodem

Konec 2. světové války a porážka nacistického Německa přinesla kromě hospodářských problémů také otázky související s poválečnými změnami území. Toto téma jsem již částečně zmínil ve 3. kapitole mé práce, kde jsem v krátkosti pojednával o československých úvahách o připojení území Lužice se slovanskou hornosrbskou a dolnosrbskou menšinou, stejně tak otázky související s diskutovanou změnou hranic Polska. Tématem polských západních a východních hranic se, jako asi nejdůležitější otázkou s tímto tématem související, zabývali Spojenci a Sovětský svaz již při Postupimské konferenci, kde zástupci těchto států v bodě VIII. Protokolu Postupimské konference odsouhlasili novou úpravu západní hranice polského státu vůči Německu. Mapa Evropy dostala za šest let vlády a okupace Třetí říše několika změn, zpravidla zvýhodňující státy spolčené s německou Třetí říší, či Třetí říší samotnou. Některé z těchto změn se dotkly i území Československa, kdy mu byla nejprve Mnichovskou dohodou odňata pohraniční území s německou menšinou, vzápětí po Mnichovské dohodě anektovalo Polsko československé Záolší a nakonec přišlo Československo výsledkem První vídeňské arbitráže také o území jižního Slovenska a část Podkarpatské Rusi, které bylo odstoupeno Maďarsku. Po okupaci zbytku Československa německými vojsky v březnu 1939 a vzniku loutkového Slovenského štátu byl následně maďarskými vojsky obsazen a k Maďarsku připojen i zbytek Podkarpatské Rusi. Tehdy ještě nikdo nevěděl, že území Podkarpatské Rusi se pod československé panství již nikdy nevrátí. Po skončení války bylo nejen potřeba veškeré územní změny vycházející z vůle Třetí říše či jejích spojenců navrátit v předchozí stav, nýbrž také definitivně vyřešit problémy se státními hranicemi, které byly vesměs vytvořeny uspořádáním po konci 1. světové války. Bylo také třeba jednotlivé státy zavázat k dodržování mezinárodních dohod s tímto tématem souvisejícími.

S postupným příklonem československé zahraniční politiky od západních Spojenců k Sovětskému svazu souvisela také různá ujednání a dohody, které československá Třetí republika za tři roky své existence sjednala se SSSR. Jednalo se o různá ujednání související s hospodářskou pomocí, rozdělením poválečné kořisti a různá další obchodní ujednání. Mezinárodní smlouva byla sjednána i s Francií, ač vztahy s touto západoevropskou mocností

nebyly tolik přátelské, jako tomu bylo za dob První republiky. Nadále pokračovalo prohlubování přátelských vztahů s Jugoslávií, které byly stvrzeny mezinárodní smlouvou o přátelství v roce 1946.

Během tříletého období Třetí republiky probíhaly velice živé vztahy a jednání také se zástupci západních mocností; Francií, Velkou Británií a Spojenými státy. Ač bylo zjevné, že se československý stát stane součástí sovětského bloku, měly tyto mocnosti zájem na kladných vzájemných diplomatických vztazích. Z toho pramenila i nabídka Spojených států Československu na participaci na tzv. Marshallově plánu.

V této kapitole se budu věnovat všem výše zmíněným tématům, počínaje územními požadavky československé Třetí republiky v poválečném období vůči Německu a ostatním sousedním státům, rozeberu taktéž Pařížskou mírovou konferenci se státy, které během 2. světové války stály na straně německé Třetí říše a v neposlední řadě se též budu věnovat výše zmíněným mezinárodním smlouvám Třetí republiky se Sovětským svazem, Polskem a Jugoslávií. Dále se budu věnovat diplomatickým vztahům a mezinárodním smlouvám Třetí republiky s Velkou Británií, Francií a Spojenými státy.

5.2 Diplomatické vztahy a mezinárodní smlouvy se státy východní Evropy

5.2.1 Diplomatické vztahy a mezinárodní smlouvy se sousedními státy

5.2.1.1 Československé vztahy s Polskem a vzájemné územní spory

Československá republika byla jednou z mála vítězných zemí 2. světové války, která v některé formě uplatňovala územní nároky vůči svým poraženým sousedům, a která z poválečných jednání o nové podobě státních hranic v Evropě vyšla nejen bez územních zisků, ale dokonce s územními ztrátami v podobě odstoupení Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu, kterému jsem se věnoval v minulé kapitole mé práce. Československé územní nároky se týkaly území, která byla historicky s českými zeměmi spjata a také zdejší obyvatelstvo bylo vesměs naší republice nakloněno. Zájmy Třetí republiky byly ovšem v rozporu se zájmy mocnosti, která měla v příštích 45 letech mít na politické scéně východní Evropy rozhodující roli ve všech oblastech

– Sovětského svazu. Ten při svých jednáních s ostatními mocnostmi během 2. světové války dokázal dosáhnout celkového mezinárodního uznání anexe území, která k sobě připojil v době, kdy byl mezi ním a německou Třetí říší uzavřen pakt o neútočení – území východního Polska, Besarábie a pobaltských zemí. Aby bylo Polsko odškodněno za ztracená území, bylo rozhodnuto o posunutí jeho západních hranic na úkor poraženého Německa až k řekám Odře a Nise a území, o která československá vláda projevovala zájem, byla přisouzena jemu. Ač se Československo nevzdalo a o tato území probíhala po mnoho let s Polskem různé spory, na věci to nic nezměnilo a tato území jsou dodnes součástí Polské republiky. Před tím, než se podíváme na spory související s územími Kladska, Ratibořska a Hlubčicka a jejich vyřešení, je nutné se alespoň zmínit o území Lužice, která sice neměla být po válce darována Polsku, ani tak se ale součástí Československa nestala.

Lužice byla historickou zemí Českého království až do třicetileté války, kdy byla v rámci Pražského míru mezi císařem Ferdinandem II. a saským kurfiřtem Janem Jiřím z rodu Wettinů v roce 1635 odstoupena ve prospěch Saského kurfiřství. Od té doby až do dnes je tedy součástí Německa, ač českoslovenští politici po konci druhé světové války silně zvažovali o začlenění Lužice pod československý stát a pokud ne jako integrální součást, tak alespoň v rámci autonomního celku. Čechoslovákům nahrával také fakt, že tento nápad získával silnou odezvu i mezi představiteli lužickosrbského hnutí za autonomii. Proč se tedy po válce Lužice nenavrátila po třech staletích pod českou správu, ač by toto spojení dávalo smysl hned z více důvodů?

Zástupce Lužických Srbů a předseda Lužickosrbské lidové rady, Jan Cyž, se již na konci války v květnu 1945 obrátil na Beneše s žádostí, aby vzal lužickosrbský lid pod svou ochranu a jeho zájmy hájil při jednáních s vítěznými mocnostmi. Původně uvažovali zástupci Lužických Srbů o plné samostatnosti Lužice, tato možnost se velmi rychle ukázala jako nemožná. Mezi představiteli Lužického národního výboru, orgánu, jež se v květnu 1945 ustavil v Praze, sílily hlasy o vytvoření autonomního útvaru, jež by byl silně provázán s Československem. Tímto spojením se dalo dle jejich názoru zabránit germanizaci, jež je jinak v budoucnu úplně pohltil.²³⁷

Československo se chopilo nabízené příležitosti a již v červenci 1945 se na vládní úrovni vedly diskuse o připojení lužického území k Československu. Argumentovalo se

---

²³⁷ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě., str. 24

převážně historickým právem Československa na toto území a více než kladným stanoviskem Lužických Srbů, kteří v Československu spolu s Polskem a Jugoslávií spatřovali zastánce svých zájmů. Během léta 1945 proběhla na československém území řada manifestací požadující připojení Lužice k Československu, na kterých vystoupili i různí politici, mimo jiné i komunisté.²³⁸ Lužický národní výbor vyzval v dopisech Stalina jak k prodiskutování otázky připojení Lužice k Československu na Postupimské konferenci, tak i k obsazení Lužice československou armádou a její následné správě. Oba požadavky Stalin zamítl. Sovětský svaz neměl žádný zájem na odstoupení území ze své okupační zóny a ani na tom, aby se československá armáda spolupodílela na okupaci jakékoli části Německa.²³⁹

Postupimskou konferencí veškeré aktivní pokusy československé vlády o připojení Lužice k Československu víceméně skončily. V lednu 1946 sice ještě na vládní úrovni proběhly rozhovory o osudu Lužice, ale jejich výsledkem bylo pouhé prohlášení o podpoře lužickosrbských snah, nicméně byla odmítnuta jakákoli možnost samostatné akce, která by vedla k připojení tohoto území.²⁴⁰ Určitou roli v opuštění jakýkoli úvah z československé strany měl fakt, že na území Lužice přicházeli také odsunutí Němci z Československa, tudíž by se lužickým začleněním do Československa opět navýšil počet Němců v naší republice, na čemž rozhodně neměla československá vláda zájem.²⁴¹ Československým činitelům bylo také sovětskými diplomaty naznačováno, že jakákoli podpora Lužických Srbů by mohla u Sovětů vyvolat zdání, že Čechoslováci podporují Lužické Srby proti Sovětům, což také nebylo v československém zájmu. Ač Lužičtí Srbové ve svých snahách o alespoň určitý druh samostatnosti ještě po nějaký čas setrvali, mezi jejich politicky aktivními skupinami začalo docházet ke stále větším rozporům souvisejícími s rozdílnými představami o směřování Lužice do budoucna, které jakékoli úvahy o připojení k Československu definitivně utlumily.

Další území, o která v poválečných měsících československá vláda projevila zájem, jak jsem již zmínil v úvodu této podkapitoly, byla německá území ve Slezsku. Konkrétně o šlo o Kladsko, Hlubčicko a Ratibořsko. Území Kladska bylo integrální součástí Zemí Koruny České od 12. století, území Hlubčicka a Ratibořska od přelomu 13. a 14. století, kdy tamější knížata složila lenní přísahu českým králům. Po Vratislavském míru, který mezi sebou uzavřeli pruský

---

²³⁸ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. str. 79

²³⁹ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 25

²⁴⁰ Státní úřední archiv Praha (SÚA), f. 100/24, a. j. 1494, schůze 11. 1. 1946.

²⁴¹ KAPLAN, Karel. Československo v letech 1945-1948: (pomocný studijní text pro gymnázia), str. 13

král Fridrich II. a rakouská královna Marie Terezie v roce 1742, připadla všechna výše zmíněná území, stejně tak s většinou Slezska, Pruskému království a součástí Německé říše zůstala i po konci 1. světové války, ač již tehdy na tuto oblast vznášelo Československo nároky. Po skončení 2. světové války byla na Postupimské konferenci tato území přisouzena Polsku jako náhrada za území ztracená na východě ve prospěch Sovětského svazu. Ovšem již v průběhu 2. světové války o tato území projevil zájem také Československo. Nutno zmínit, že tento československo-polský spor souvisel také se sporem o Těšínsko, kterému se taktéž budu v této podkapitole věnovat.

Již během moskevských jednání v prosinci 1943 Beneš se Stalinem hovořil o možných československých územních ziscích, tehdy ovšem o území Kladska uvažoval pouze jako o jakési formě „zarovnání“ státních hranic (území Kladska dodnes tvoří výběžek Polské republiky do českého území).²⁴² Během května 1945 zazněl při vládních jednáních návrh na předložení územních požadavků Spojencům. Mělo jít o územní změny většího rozsahu, než o jakém původně Beneš uvažoval. Československá vláda během druhé poloviny května 1945 informovala spojenecké velmoci o plánovaném vojenském obsazení Kladska a převzetí zdejší civilní správy. Na toto zjištění zareagovaly polské orgány, které do konce května fakticky převzaly správu těchto území. Orgány polské správy začaly z těchto území vystěhovávat Němce a nahrazovat je vysídlenými Poláky. Spolu s Němci byli vysídlováni také Češi, přičemž někteří z nich žili na území Kladska po staletí. Kroky polských orgánů měly vytvořit podklad pro případné referendum o osudu těchto území, kdy byli údajně jak místní Češi, tak Němci, zastánci připojení Kladska, Hlubčicka a Ratibořska k Československu.²⁴³

Napětí mezi oběma státy ještě víc vzrostlo po tzv. ratibořském incidentu. 10. června 1945 vstoupila československá armáda na bývalé německé území u Bohumína, které Rudá armáda po osvobození předala do správy Polsku. To na zprávu o obsazení tohoto území zareagovalo shromážděním svého vojska, které se připravovalo na pochod ve směru Bohumín – Český Těšín. Nastalou situaci a hrozící konflikt mezi československými a polskými vojsky se podařilo vyřešit jednáním mezi československým podplukovníkem Vladimírem Jankem, který dal příkaz k obsazení sporného území, a sovětskými generály Jeremenkem a Mechlisem. Tito požadovali, aby se československá vojska stáhla na „předmnichovské“ státní hranice, jelikož německá území byla z vůle Stalina dána do správy Polsku a jejich status se měl vyjasnit

---

²⁴² KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. str. 67

²⁴³ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 39

při budoucích jednáních.²⁴⁴ Československá vojska se z obsazeného území stáhla zpět do výchozích pozic 14. června 1945.

O den později, 15. června, k československé vládě dorazila oficiální stížnost na počínání československých vojsk z Varšavy. Poněkud unáhlená akce československé armády, která neměla ani podporu z nejvyšších československých míst (vláda se okamžitě obrátila na předsedu vlády, Fierlingera, aby sovětskou a polskou stranu ujistil, že se z československé strany jednalo o pouhé nedorozumění), mohla mít dalekosáhlé následky v československo-polském sporu o Těšínsko.²⁴⁵ Českoslovenští zástupci se vydali na vyjednávání do Moskvy, kde byla již přítomná polská delegace a kde se měly vyřešit veškeré sporné otázky v československo-polských vztazích. Okrajově jsem se těchto jednání dotkl v předchozí podkapitole v souvislosti s tématem Podkarpatské Rusi. Zde tedy jen krátce: československá strana doufala, že vyjádření definitivního souhlasu s připojením Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu pomůže československé vyjednávací pozici ve sporu o Těšínsko. Téma Kladska, Hlubčicka a Ratibořska na těchto jednáních nebyla probrána samostatně a obě strany jej používaly pouze pro podporu svých argumentů ohledně Těšínska. Když se Fierlinger pokusil o československých územních nárocích hovořit se Stalinem, dostalo se mu odpovědi, že o věci rozhodne následná mírová konference.²⁴⁶

Československá vyjednávací pozice ohledně nárokovaní si výše zmíněných území ovšem Postupimskou konferencí značně utrpěla. Všechna sporná území zůstala rozhodnutím konference ve správě Polska, čímž se československé nároky, které již před konferencí nebyly z nejsilnějších, ještě více oslabily. Vláda se ovšem těchto nároků nehodlala vzdát a koncem srpna 1945 adresovala čtyřem velmocem nótu, ve které vyjadřovala přesvědčení, že rozhodnutí Postupimské konference je pouze prozatímní.²⁴⁷ Posledním významnějším diplomatickým pokusem o získání území Kladska, Hlubčicka a Ratibořska bylo československé memorandum o teritoriálních požadavcích, které bylo předané pařížské mírové konferenci v dubnu 1946. V tomto memorandu se argumentovalo především historickými, etnickými a hospodářskými důvody, proč by měla území být součástí Československa. Memorandum ale nedosáhlo svého účelu, ba naopak, reakce ze strany Polska byla velmi ostrá, kdy polští zástupci prohlásili, že

---

²⁴⁴ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 39

²⁴⁵ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 42

²⁴⁶ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. str. 70

²⁴⁷ Archiv ministerstva zahraničních věcí Praha (AMZV), f. Polsko 1945-1959, kr. 15, sl. 2 a 4, kr. 5, sl.7; ČSR a SSSR 1945-1948, c. d., s. 116-118.

sporná území hodlají bránit i za použití vojenské síly. I Sovětský svaz označil memorandum za velkou chybu.²⁴⁸

V následujícím období až do podpisu československo-polské smlouvy v roce 1947 sloužil tento diplomatický spor spíše jako podpůrný argument pro prosazení svých požadavků v oblasti Těšínska. Z československé strany, která v tomto stranu vyšla jako poražená, přišlo pár nót ohledně zacházení s obyvatelstvem české národnosti v Kladsku, ale na faktu, že všechna území zůstala součástí Polska, se ovšem nic nezměnilo.

Posledním z důležitých sporů, o kterém je nutno se alespoň v krátkosti zmínit, je mnou již několikrát zmíněný československo-polský spor o území Těšínska. Kořeny tohoto sporu spadají do období po konci 1. světové války, kdy si toto silně zindustriované území nárokovalo jak nově vzniklé Československo, tak nově vzniklé Polsko. O území se počátkem roku 1919 dokonce rozhořel krátký válečný konflikt, zvaný jako sedmidenní válka. Těšínsko bylo mezi Československo a Polsko rozděleno v roce 1920, za přičinění diplomatického umu budoucího československého prezidenta Beneše, jemuž se podařilo prosadit, aby byl výrok o výhodnějším rozdělení Těšínska pro Československo zahrnut v jednání o vojenské pomoci západních států Polsku v polsko-sovětské válce.²⁴⁹²⁵⁰ Poláci navrhované, pro ně nevýhodné podmínky přijali, ač na toto rozdělení nikdy nezapomněli. Československo získalo celé území ostravsko-karvinské uhelné pánve a železniční uzel v Bohumíně, zatímco Polsko získalo především okres Bialsko (český Bílsko) spolu s historickým centrem města Těšína. Toto město se stalo městem hraničním; mezistátní hranici zde dodnes tvoří řeka Olše.

Na podzim 1938, po uzavření Mnichovské dohody, využilo Polsko nastalé situace a diplomatickým ultimátem, které bylo podpořeno soustředěním několika divizí polské armády v těšínské oblasti, si vynutilo odstoupení veškerých sporných území.²⁵¹ Po okupaci Polska německou armádou byla část území Těšínska začleněna pod přímou správu Německé říše a část byla spravována Protektorátem Čechy a Morava.

---

²⁴⁸ AMZV, f. Německo 1945-1950, kr. 25, sl. 1; f. Polsko 1945-1959, kr. 15, sl. 4

²⁴⁹ DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky., str. 138

²⁵⁰ Polsko-sovětská válka byla válečným konfliktem mezi Polskem a Sovětským svazem, který probíhal v letech 1919-1921. Příčinou byly vzájemné příhraniční spory, kdy si nově vzniklá Polská republika nárokovala území celé bývalé Polsko-Litevské unie a také snaha Sovětského svazu rozšířit komunismus po celé Evropě. Válka skončila vítězstvím Polska a rozšířením jeho území na východ.

²⁵¹ DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky., str. 146

V londýnské emigraci navázaly československé a polské exilové vlády vzájemné diplomatické vztahy a obě strany uvažovaly o poválečném prohloubení spolupráce v podobě československo-polské konfederace. Problém ovšem nastal v uznání předmnichovských hranic obou států, které Poláci odmítli. Toto uznání by totiž Poláky připravilo o část Těšínska, které anektovali na podzim 1938 a o které měli ze strategických i hospodářských důvodů zájem.²⁵²

V červenci 1944 vznikl z iniciativy Sovětského svazu Polský výbor národního osvobození se sídlem v Lublinu, který se koncem roku 1944 změnil v prozatímní polskou vládu. Sovětskému svazu velmi záleželo na tom, aby byl tento výbor mezinárodně uznán jako legitimní polská vláda a aby byla dosavadní polská exilová vláda v Londýně „izolována“. Sovětský svaz předpokládal, že Československo, jakožto jeho spojenec, novou vládu bez problému uzná, což ovšem nebyla pravda; pro československou stranu bylo vyřešení otázky Těšínska natolik důležitou otázkou, že podmiňovala uznání lublinského výboru, jakožto oficiální prozatímní polskou vládu, definitivním vyřešením otázky Těšínska. I představitelé lublinského výboru ovšem Těšínsko považovali za spornou otázku a její vyřešení nechávali do budoucna.²⁵³ Pod sovětským diplomatickým tlakem československá vláda uznala lublinský výbor za oficiální polskou prozatímní vládu v lednu 1945, ač jí nebyl vysloven žádný příslib vyřešení problému se sporným územím.²⁵⁴

Již krátce po osvobození Těšínska vznikaly na tomto území různé národnostní třenice, kdy Češi perzekuovali Poláky a naopak. Poláci navíc v reakci na tzv. ratibořský incident československou stranu vyzývali k utvoření smíšené československo-polské komise pro správu těšínského území, která měla zdejší problém vyřešit v souladu s národnostními poměry a zabránit národnostní diskriminaci.²⁵⁵ Československo polský požadavek na zřízení smíšené komise pro Těšínsko odmítlo, zároveň v odpovědi na polskou nótu uvedlo, že má v plánu respektovat předmnichovské hranice. Jelikož měla československá vláda obavy, že v případě odmítnutí polské nóty mohou Poláci reagovat i vojensky, přijala nabídku sovětského diplomata Zorina na československo-polské jednání v Moskvě. Při těchto jednáních polská delegace po té československé požadovala úpravu hranic na Těšínsku ve svůj prospěch, což československá

---

²⁵² KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. str. 44

²⁵³ Tamtéž.

²⁵⁴ DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. str. 152

²⁵⁵ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 72-73

delegace nadále jednoznačně odmítala. Jelikož obě si obě strany i nadále trvaly na svém, nepřinesla tato moskevská jednání v otázce Těšínska žádný posun, ač tento výsledek považovala československá strana za pozitivní, jelikož se jí při jednáních podařilo změnit názor sovětských zástupců, že by byl v této otázce možný jistý kompromis.²⁵⁶

Různými diplomatickými přestřelkami pokračoval spor o Těšínsko do léta 1946. To do tohoto sporu zasáhl samotný Stalin, kdy memorandem vyzval Beneše a nového premiéra Gottwalda, aby v nejbližší době uzavřelo Československo s Polskem spojeneckou smlouvu, která by přispěla ke zlepšení dosavadních vztahů. Se stejným požadavkem se obrátil i na Varšavu.²⁵⁷ Beneš se Stalinovým návrhem souhlasil a smlouva se mezi Československem a Polskem počala sjednávat na Pařížské mírové konferenci v létě 1946, které se budu věnovat v následující podkapitole. Vzhledem k nedořešeným sporným otázkám se její sjednávání protáhlo až do března 1947, kdy byla při Gottwaldově návštěvě Varšavy podepsána Smlouva o přátelství a pomoci mezi ČSR a republikou Polskou.²⁵⁸ Dle Gottwalda v té době „... *Poláci již vážně nepočítali s tím, že bychom jim dali něco z Těšínska.*“²⁵⁹ Podepsáním této smlouvy se vzájemné československo-polské vztahy výrazně zlepšily, nicméně definitivně byla otázka československo-polských hranic na Těšínsku vyřešena až smlouvou o konečném vytyčení hranic mezi ČSR a Polskou lidovou republikou z června 1958. Těšínsko zůstalo mezi oba státy rozděleno tak, jak bylo stanoveno v roce 1920 a tato podoba hranic vydržela až do dnešních dní.

5.2.1.2 Vztahy s Maďarskem – Dohoda o výměně obyvatelstva a Pařížská mírová konference

Československé vztahy s Maďarskem patřily již od dob vzniku republiky k těm nejproblematictějším. Rozhodující roli hrál fakt, že území Slovenska tvořilo součást Uherského království, pravlasti všech Maďarů již od středověku, a nově vzniklý maďarský stát zákonitě nechtěl o své integrální území přijít, ač vůle obyvatelstva slovenské národnosti byla v zásadě pro vytvoření státu s Čechy. Na jaře 1919, poté, co se v Budapešti ujali vlády tamější komunisté,

---

²⁵⁶ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 75

²⁵⁷ DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. str. 154

²⁵⁸ text smlouvy např. v: Dokumenty československé zahraniční politiky 1945-1959. Praha 1960, č. 43, s. 245-247.

²⁵⁹ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 93

jednotky tzv. Maďarské republiky rad vpadly na území Slovenska a ve městě Prešově byla za její podpory vyhlášena tzv. Slovenská republika rad. Československé jednotky během následujících týdnů dobyly území zpět a podpisem mírové smlouvy s Maďarskem v Trianonu v červnu 1920 se státní hranice obou zemí ustálily na podobě, jakou tvoří hranice Slovenska a Maďarska dodnes.²⁶⁰

Maďarsko se ale nikdy se ztrátou svých historických území nesmířilo. Snahy o revizi Trianonské smlouvy provázely maďarskou politiku celé meziválečné období. Státy, které po 1. světové válce získaly na úkor Maďarska území, tedy Československo, Rumunsko a Jugoslávie, se obávaly svého politicky nestabilního souseda, a proto mezi sebou v letech 1920 a 1921 uzavřely vzájemné obranné smlouvy, známe také jako Malá dohoda. Principem těchto obranných smluv byla vzájemná ochrana v případě maďarského útoku a ochrana míru sjednaného trianonskou smlouvou.²⁶¹

Za časů První republiky se vzájemné vztahy relativně normalizovaly, ač Maďaři stále pomýšleli na obnovu tzv. Velkého Maďarska. Maďarská zahraniční politika se v té době orientovala převážně na fašistickou Itálii, která též nebyla spokojena s výsledným uspořádáním, daném mírovými smlouvami, které ukončovaly 1. světovou válku. Po nástupu nacistů v Německu navázali Maďaři úzké vztahy i s nimi, jelikož obě strany spojoval zájem na rozbití československého státu.²⁶²

Po sjednání Mnichovské dohody a odstoupení sudetských oblastí Německé říši se se svými požadavky na československé území přihlásilo i Maďarsko. Během bilaterálních jednání s česko-slovenskou vládou požadovalo téměř tři čtvrtiny slovenského území, včetně nejvýznamnějších slovenských měst. Tyto požadavky česko-slovenská vláda nemohla přijmout, a tak se obě strany obrátily na žádost o vyřešení problému na velmoci. Výsledkem byla již zmíněná První vídeňská arbitráž, na které bylo Maďarsku v listopadu 1938 přiznáno území jižního Slovenska. Na jaře 1939 poté po německém záboru zbytku českých zemí Maďaři

---

²⁶⁰ DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. str. 198

²⁶¹ Diplomatické dokumenty o spojeneckých smlouvách Republiky československé s Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců a s Královstvím rumunským. Praha 1923, č. 25, s. 59-61.

²⁶² DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. str. 203-204

okupovali též Podkarpatskou Rus a svedli krátkou válku se Slovenskem, po které k maďarskému území přičlenili další část východního Slovenska.²⁶³

Maďarsko stálo po boku Německé říše během 2. světové války prakticky až do jejího konce. Faktický vládce Maďarského království, regent Miklós Horthy, se sice na podzim 1944 pokusil vyjednat podmínky příměří se Spojenci, byl však Němci sesazen a jeho vláda nahrazena vládou hnutí tzv. Šípových křížů, která stála v čele Maďarska až do března 1945. Již během 2. světové války řešila československá exilová vláda otázku maďarské menšiny na svém území. Na již v této práci mnohokrát zmiňované návštěvě prezidenta Beneše v Moskvě v prosinci 1943 během rozhovorů se Stalinem a Molotovem Beneš naznačoval, že by se odsun obyvatel měl kromě Němců týkat také Maďarů, kterých na československém území žilo přibližně půl milionu. Dle závěrečného protokolu schůzky z 18. prosince měli Stalin i Molotov vyjádřit s plánovaným odsunem Maďarů souhlas.²⁶⁴

Na konci roku 1944, kdy v Moskvě probíhaly rozhovory s maďarskou delegací o podmínkách příměří (ačkoli Maďarsko stále oficiálně bojovalo po boku Německa), se českoslovenští zástupci pokoušeli do těchto podmínek prosadit požadavek na odsun a výměnu maďarského obyvatelstva z Československa, stejně tak jako navrácení vzájemných státních hranic k těm z předmnichovské doby. Ani Sověti, kteří tento požadavek podporovali více než západní velmoci, ovšem neviděli československý požadavek jako reálný, neboť, dle slov sovětského vyslance Zorina, patřily tyto podmínky spíše do konečné mírové smlouvy, než do podmínek příměří.²⁶⁵ Ač se Čechoslováci snažili, argumentujíc mimo jiné i tím, že očekávají živelné vyhánění osob maďarské národnosti z republiky, jejich požadavky na odsun nebyly v podmínkách příměří, které byly Sověty maďarské straně navrženy 10. ledna 1945 zohledněny. V konečných podmínkách příměří, které bylo s Maďarskem podepsáno 20. ledna 1945, byl obsažen požadavek na stažení maďarských vojsk a administrativy z území, které bylo Maďarskem anektováno v letech 1938-41, stejně tak se Československu přiznávalo právo na jisté reparace²⁶⁶

---

²⁶³ DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. str. 207-208

²⁶⁴ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. str. 86

²⁶⁵ Tamtéž, str. 87

²⁶⁶ DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. str. 210

Na jaře 1945, poté, co byla většina území Slovenska osvobozena Rudou armádou, se spory mezi Československem a Maďarskem vyostřily. Ze slovenského území byli vyháněni jak ti, kteří se přistěhovali po roce 1938, tak také ti, kteří zde žili dlouhodobě, avšak byli maďarské národnosti. Tyto události se neobešly bez vzájemných potyček na hranici a maďarská vláda si na údajnou perzekuci maďarského obyvatelstva v červnu 1945 stěžovala zástupcům velmocí. Československá vláda na tyto konflikty s Maďarskem zareagovala memorandem, které vítězným mocnostem odeslala před Postupimskou konferencí, ve kterém označila likvidaci národnostních menšin za nejlepší řešení pro bezpečnost v celé střední Evropě.²⁶⁷

Na Postupimské konferenci ovšem žádné rozhodnutí o odsunu maďarské menšiny nepadlo. Československý požadavek, aby se odsun Němců vztahoval také na Maďary, vítězné mocnosti neschválily, pouze Sovětský svaz, skrze vyslance Zorina, vyjádřil československému návrhu podporu. Odkázal ovšem československé zástupce na maršála Vorošilova, který byl předsedou kontrolní spojenecké komise v Maďarsku, a ten československý návrh nepodpořil.²⁶⁸ Československo se tedy od myšlenky odsunu maďarské menšiny postupně přeorientovalo na myšlenku vzájemné výměny obyvatel s Maďarskem, na jehož území žila slovenská menšina. Maďaři, posílení výsledkem Postupimské konference, ovšem o tato bilaterální jednání v této chvíli nejevili zájem a preferovali, aby o osudu maďarské menšiny rozhodly vítězné velmoci.²⁶⁹

Během podzimu 1945 se možnost vzájemných jednání o výměně obyvatelstva mezi Československem a Maďarskem jevila reálněji než v předchozích měsících, ač vzájemné vztahy obou států poznamenalo přesídlování Maďarů na nucené práce do Československa. Důležitým faktorem pro následující dění se staly maďarské parlamentní volby v listopadu 1945, ve kterých strany, podporované Sovětským svazem, konkrétně maďarská komunistická strana a maďarská sociálně demokratická strana, utrpěly výraznou porážku, kdy komunisté a sociální demokraté získali dohromady přibližně 35 % všech hlasů, zatímco vítězná malorolnická strana 57 % všech hlasů.²⁷⁰ Tento výsledek změnil dosavadní přístup vítězných mocností k Maďarsku, USA v tomto výsledku spatřovaly možnost vytvořit z Maďarska jakýsi „klín“ do sovětské sféry vlivu. Američané také změnili svůj postoj k plánované výměně obyvatelstva mezi Československem a Maďarskem; jakkoli v létě 1945 vyjádřili československým plánům svou

---

²⁶⁷ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 100

²⁶⁸ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. str. 101

²⁶⁹ Tamtéž.

²⁷⁰ KONTLER, László. Dějiny Maďarska., str. 396

podporu, 14 dní po maďarských volbách odeslali do Československa nótu, ve které tvrdili, že plánovaná výměna se nemůže odehrát bez souhlasu všech velmocí.²⁷¹

Sověti byli z výsledku voleb zklamáni a byl pro ně podnětem pro plnou podporu československých požadavků na jednání o výměně obyvatel. Sověti neměli jakýkoli zájem na tom, aby do sporu mezi dvěma státy ve své sféře vlivu vstupovaly západní velmoci. V listopadu 1945 potvrdil sovětský zájem na prosazení výměně obyvatelstva Gottwald, a když maďarská vláda zjistila, že pro bilaterální jednání jsou všechny mocnosti (Američané v této záležitosti nakonec odmítli více angažovat), přistoupila na bilaterální jednání s Čechoslováky.²⁷²

30. listopadu 1945 schválila československá vláda směrnice pro jednání, která začala 3. prosince 1945. Stěžejními body pro následující jednání měly být otázky ohledně reparací, restitucí a také samozřejmě výměna obyvatelstva a odsun obyvatel maďarské národnosti. Československá strana chtěla ideálně získat od Maďarů souhlas s výměnou bez stanovení konkrétního počtu obyvatelstva, které mělo být vyměněno, což sám ministr zahraničních věcí Clementis považoval za neuskutečnitelné.²⁷³ Na tomto požadavku také tato první jednání ztroskotala. Maďarský ministr zahraničních věcí János Gyöngyösi, který Maďarsko na těchto jednáních zastupoval, nesouhlasil s československým plánem na odsun obyvatelstva maďarské národnosti, které nepodléhalo vzájemné výměně. Maďaři byli připraveni na vzájemnou výměnu toho obyvatelstva, které se k výměně dobrovolně přihlásí za předpokladu, že československá vláda zruší veškerá zákonná opatření proti Maďarům (převážně tedy ústavní dekret č. 33/1945 Sb.). U ostatních Maďarů, kterých se výměna neměla týkat, nicméně požadoval jejich setrvání v Československu se zaručením veškerých menšinových práv nebo jejich odevzdání Maďarsku i s územím, na kterém se nacházeli.²⁷⁴ Takový požadavek byl pro Československo samozřejmě nepřijatelný, a jelikož ani jedna ze stran neslevila ze svých návrhů, skončilo první jednání o vzájemné výměně obyvatel v prosinci 1945 neúspěšně.²⁷⁵

V lednu 1946 přišla z maďarské strany žádost o obnovu vzájemných jednání. Jelikož se po neúspěšných jednáních minulý měsíc rozhořela mezi československou a maďarskou stranou

---

²⁷¹ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. str. 103

²⁷² KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 104

²⁷³ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. str. 104-105

²⁷⁴ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. str. 105

²⁷⁵ DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. str. 212

vzájemná tisková kampaň, byl tento návrh na jednání pro československou stranu překvapující. Dovožovali, že změna maďarského postoje přišla vzhledem k přání a nátlaku sovětské vlády, která si uzavření vzájemné dohody o výměně obyvatelstva přála. Okruh otázek, který měl být při následujících jednáních projednán, schválila vláda 15. ledna 1946. Jednat se mělo o vzájemném zarovnání hranic, o tzv. „reslovakizaci“ maďarského obyvatelstva (změny národnosti maďarského obyvatelstva na slovenskou) a majetkoprávních poměrech odsunutých osob. Jednání probíhala od 6. do 10. února 1946. Vzhledem k tomu, že maďarská delegace, vedená opět ministrem zahraničních věcí Gyöngyösim, nebyla vládou zmocněna k projednání jiných věcí, než byla dohoda o výměně obyvatelstva, československé požadavky ohledně úpravy hranic a reslovakizace obyvatelstva nebyly plně projednány. Obě delegace se nicméně shodly na znění Dohody o vzájemné výměně obyvatelstva, kterou obě strany podepsaly 27. února 1946. Československý parlament poté dohodu ratifikoval 10. května téhož roku a ve sbírce zákonů byla zveřejněna pod číslem 145/1946 Sb. z. a n.²⁷⁶

Československo na základě této dohody plánovalo vyměnit až 250 000 obyvatel maďarské národnosti za Slováky žijící v Maďarsku. Zásadní rozdíl byl ten, že Slováci žijící v Maďarsku nebyli k odchodu z Maďarska nuceni a jejich výměna probíhala na bázi dobrovolnosti. Z dohody byli též vyňati všichni Maďaři, kteří se přistěhovali na československé území, které Maďarsko anektovalo po První vídeňské arbitráži. O jejich osudu se mělo rozhodnout na nastávající Pařížské mírové konferenci s německými satelity. V důsledku uzavřené dohody bylo z Maďarska transportováno přibližně 70 000 osob, které se k výměně v Maďarsku přihlásily, z Československa bylo do Maďarska transportováno přibližně 90 000 osob maďarské národnosti.²⁷⁷

Během pobytu ministra zahraničních věcí Clementise v Budapešti u příležitosti podpisu výše zmíněné dohody, se snažil československý ministr zahraničních věcí domluvit budoucí jednání ohledně odsunu dalších obyvatel maďarské národnosti z Československa, kterých se výše zmíněná Dohoda netýkala. Maďarský ministr Gyöngyösi ovšem Clementisův návrh odmítl s odůvodněním, že by zahájení těchto rozhovorů dozajista vedlo k pádu maďarské vlády. Pokud by ale s požadavkem na odsun maďarského obyvatelstva přišla některá z velmocí na

---

²⁷⁶ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 104

²⁷⁷ VACULÍK, Jaroslav (2010), „K výměně obyvatelstva mezi Maďarskem a Československem“, in SÁPOSOVÁ, Zlatica; ŠUTAJ, Štefan, Povoynové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom., str. 95

nastávající mírové konferenci, neměli Maďaři v úmyslu se takovému požadavku vzpírat, jelikož by jej na domácí scéně byli schopni obhájit tím, že nebyl přijat z jejich vůle, ale z vůle velmocí.²⁷⁸ Československá vláda se tedy rozhodla požadavek na odsun obyvatel maďarské národnosti připravit k projednání na Pařížské mírové konferenci.

Pařížská mírová konference, poslední z velkých mezinárodních mírových konferencí, se konala od konce července 1946. Hlavním tématem této konference bylo uzavření definitivních mírových smluv mezi vítěznými velmocemi se státy, které během 2. světové války bojovaly na straně Německé říše proti Spojencům, tedy s Itálií, Maďarskem, Rumunskem, Bulharskem a Finskem. Pro československou stranu bylo nejdůležitější znění mírové smlouvy s Maďarskem, jelikož si od ní slibovali definitivní vyřešení problému s maďarským obyvatelstvem, které zůstávalo na československém území a nepodléhalo výměně v rámci Dohody o výměně obyvatelstva bez jakýchkoliv územních ústupků. Maďarsko se totiž nevzdávalo myšlenek na úpravu hranic s Československem ve svůj prospěch. Československo se spoléhalo na absolutní podporu Sovětského svazu a Francie, u Velké Británie a USA se spoléhalo na to, že ani jedna z těchto zemí nepodpoří jakékoli změny hranic v neprospěch Československa a k požadavku na odsun obyvatelstva zachovají neutrální přístup.²⁷⁹

Maďarské požadavky vůči Československu pro mírovou konferenci prošly mezi roky 1945 a 1946 pozvolným vývojem. Pro maďarskou stranu bylo důležité především zakotvení veškerých menšinových a hospodářských práv pro maďarskou menšinu, stejně tak odmítnutí jakékoli možnosti odsunu obyvatel maďarské národnosti z Československa. Vzhledem k faktu, že všechny mocnosti již před konferencí odmítly možnost jakékoli revize státních hranic, nepožadovalo Maďarsko vůči Československu v souvislosti s ochranou maďarského obyvatelstva žádné úpravy státních hranic mezi oběma státy.²⁸⁰

Československé požadavky pro mírovou konferenci nemohly být více odlišné než ty maďarské. V první řadě šlo československé vládě o již několikrát zmiňovaný odsun obyvatel maďarské národnosti, kteří nepodléhali vzájemné Dohodě o výměně obyvatelstva. Československá strana v tomto požadavku argumentovala tím, že to byla právě otázka národnostních menšin, která na podzim 1938 způsobila rozbití demokratického

---

²⁷⁸ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 120

²⁷⁹ Tamtéž, str. 123

²⁸⁰ Tamtéž, str. 124

československého státu, a že setrvání maďarské menšiny v Československu by do budoucna mohlo být problematické. Dalším požadavkem pro mírovou smlouvu bylo anulování První vídeňské arbitráže, která v listopadu 1938 přičkla Maďarsku území jižního Slovenska, a nakonec menší úprava hranic v bratislavské oblasti, kdy měly být k Československu přičleněny vesnice, rozšiřující bratislavské předmostí.²⁸¹

Československá delegace, složená z vyslanců, ministra zahraničních věcí Jana Masaryka a jeho tajemníka Vladimíra Clementise, dorazila do Paříže v červnu 1946. Během jednání před samotnou konferencí bylo československému vyslanci Hajdovi²⁸² americkými diplomaty sděleno, že americká delegace s požadavkem odsunu zásadně nesouhlasí, neboť v maďarské menšině nespatovali pro Československo ohrožení, naopak, případný odsun by dle amerického názoru zhoršil československo-maďarské vztahy a destabilizoval politickou situaci ve střední Evropě.²⁸³ I stanovisko Velké Británie k odsunu se změnilo z neutrálního na záporné, což bylo důvodem pro to, aby na poslední schůzi vlády před pařížskou mírovou konferencí zazněl ze strany zástupců ministerstva zahraničních věcí návrh na vypuštění požadavku na odsun z podmínek k mírové dohodě. Ač se o tom mezi vládními činiteli rozhořela živá diskuze, zůstal požadavek na odsun Maďarů z Československa mezi československými podmínkami pro mírovou smlouvu s Maďarskem.²⁸⁴

Během srpna 1946, během negociace mírové smlouvy s Maďarskem, se Masaryk a Clementis pokoušeli prosadit požadavek na odsun Maďarů při vyjednávání s americkými a britskými zástupci, avšak tento československý požadavek znovu kategoricky odmítli. Za daných okolností navrhoval Masaryk změnu původního československého požadavku na odsun tak, aby místo maďarského souhlasu s odsunem mírová smlouva stanovila povinnost obou vlád se v této věci dohodnout, a teprve pokud by neuspěly, mělo by Československo právo obrátit se na zástupce velmocí.²⁸⁵

---

²⁸¹ DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. str. 213

²⁸² Vavro Hajdú (1913-1977) byl československý diplomat a politik. Po únorovém převzetím moci náměstek ministra zahraničních věcí Clementise. V roce 1952 odsouzen pro údajnou špionáž k doživotnímu vězení, rehabilitován v roce 1956.

²⁸³ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 134

²⁸⁴ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. str. 112

²⁸⁵ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. str. 113

Pařížská mírová konference skončila v říjnu 1946 finálním návrhem mírové smlouvy s Maďarskem, kterou za Československo podepsali 10. února 1947 Jan Masaryk s Vladimírem Clementisem a Národní shromáždění ji ratifikovalo měsíc na to. Tato smlouva potvrzovala československo-maďarské hranice v podobě ze začátku roku 1938; změny provedené První vídeňskou arbitráží byly anulované, Československo získalo požadované vesnice v bratislavském předměstí, zároveň bylo Československu přiznáno právo požadovat po Maďarsku reparace až do výše 30 milionů dolarů (cca 1,5 miliardy československých korun) a ohledně odsunu byl reflektován návrh Jana Masaryka ze září 1946; vlády Československa a Maďarska měly tento problém vyřešit vzájemnou dohodou do 6 měsíců od účinnosti této smlouvy; pokud by se nedohodly, bylo Československo oprávněno obrátit se s žádostí o rozhodnutí na radu ministrů Sovětského svazu, Velké Británie, Francie a USA.²⁸⁶

Ač původně nebyla s výsledkem konference spokojena ani československá, ani maďarská strana, ta československá nakonec přijala fakt, že v otázce odsunu nemohla více dosáhnout a mírová konference jí dala možnost problematiku odsunu řešit dále skrze bilaterální dohody. Postoj Československa k Maďarsku se ovšem během následného dění a postupné sovětizaci Maďarska, která vyvrcholila parlamentními volbami 1947 (v těch již zvítězili maďarští komunisté)²⁸⁷ změnil z nepřátelského na přátelský, a s touto změnou souvisela i skutečnost, že plánovaný odsun obyvatel maďarské národnosti nikdy neproběhl a maďarské obyvatelstvo žije na území převážně jižního Slovenska dodnes.

5.2.2 Diplomatické vztahy a mezinárodní smlouvy s Jugoslávií

Československé vztahy s Jugoslávií byly velice přátelské již za časů První republiky. Oba státy spojovala část historie v habsburském mezinárodním soustátí (ač v případě Jugoslávie její srbská, černohorská a makedonská část do Rakouska-Uherska nepatřila), převážně slovanské obyvatelstvo a obavy z maďarského souseda. Oba státy po 1. světové válce vznikly v takových hranicích, které zasahovaly do bývalého Uherského království a jak jsem již zmínil v předchozí podkapitole, Maďarsko se v prvních letech po konci 1. světové války snažilo rozšířit své území na úkor svých sousedů, a to i za použití vojenských sil. V roce 1922 uzavřelo Československo s Jugoslávií tzv. Malou dohodu, což byla série obranných smluv mezi Československem,

---

²⁸⁶ DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. str. 213

²⁸⁷ KONTLER, László. Dějiny Maďarska., str. 401-402

Jugoslávii a Rumunskem namířená proti Maďarsku. Mimo tyto vojenské smlouvy byly mezi oběma státy uzavřeny také různé hospodářské dohody a obchodní smlouvy. V Jugoslávii byla např. postavena továrna českého podnikatele Bati, Československo dodávalo do Jugoslávie množství vojenské výzbroje a z Jugoslávie do Československa naopak proudily dodávky obilí a dalších surovin, kterých se Československu nedostávalo. Během událostí na podzim 1938 proběhly na řadě míst v Jugoslávii demonstrace na podporu Československa, které se opakovaly i po obsazení zbytku Československa německými vojsky v březnu 1939. Jugoslávie však byla ve 20. a 30. letech 20. století silně nestabilní zemí, kterou sužovaly především národnostní problémy mezi jednotlivými etniky, a tato nestabilita se měla naplno projevit v kulisách 2. světové války. Území Jugoslávie bylo německými vojsky napadeno v dubnu 1941 a monarchie oficiálně kapitulovala po necelých dvou týdnech boje. Na území Jugoslávie se ovšem během následujících čtyř let vedla nesmírně brutální partyzánská válka, která stála život velké množství tamějšího obyvatelstva. V čele odporu proti německé, italské a bulharské okupaci stála dvě různá uskupení – přívrženci jugoslávské monarchie, známí jako *Četnici*, a jugoslávští komunističtí partyzáni, pod vedením maršála Josipa Tita. Obě strany bojovaly jak proti okupantům, tak i proti sobě navzájem o to, v jaké formě se po válce Jugoslávie obnoví. Rozhodující převahu pro sebe nakonec uzmul Tito a jugoslávští komunističtí partyzáni se ihned po porážce Němců stali rozhodnou politickou silou. Své vítězství jugoslávští komunisté stvrdili vyhlášením federativní republiky v listopadu 1945.

Československé poválečné vztahy s komunistickou Jugoslávii pokračovaly ve stejném přátelském duchu, v jakém se udržovaly za časů První republiky. Oba státy v sobě navzájem spatřovaly důležitého spojence, vzájemně se podporovaly v otázkách ohledně postoje k poraženému Německu i v problematice maďarské menšiny, jelikož i na jugoslávském území se nacházela početná maďarská menšina. Českoslovenští komunisté navíc bezmezně obdivovali maršála Tita jako velkého vůdce, sjednotitele a zachránce jugoslávského národa a velkého bojovníka proti nacismu.²⁸⁸ Jugoslávci v Československu nadále spatřovali důležitého hospodářského partnera z důvodu československé průmyslové vyspělosti. Již na jaře 1945 začaly mezi československou a jugoslávskou stranou rozhovory o poválečné hospodářské spolupráci. V srpnu 1945 dorazil do Prahy jugoslávský ministr obchodu Petrović, aby s československými zástupci jednal o výměně zboží mezi oběma státy. Petrović po Čechoslovácích žádal převážně export cukru a koksů, kdy na oplátku zmiňoval možnost dodání

---

²⁸⁸ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 228

různých barevných rud. Stejně tak žádal o rychlé dodání kolejnic a mostních konstrukcí, aby bylo možné co nejrychleji opravit poškozenou infrastrukturu. Během těchto jednání se také řešila otázka vzájemného platebního styku obou zemí a zakázek, které vůči československým firmám měl chorvatský ustašovský stát²⁸⁹ za 2. světové války. Československo, v těchto jednáních zastoupeno ministrem zahraničního obchodu Hubertem Ripkou, přislíbilo co nejrychlejší vyhovění oběma žádostem.²⁹⁰

První rozhovory probíhající v srpnu 1945 byly spíše informativního charakteru a bylo domluveno, že v nejbližší době přijede do Československa jugoslávská delegace, která s Československem sjedná konkrétní obchodní dohodu.²⁹¹ Tato delegace do Československa dorazila v září 1945 a přes problémy, které vyvstaly při sjednávání této dohody, byla první hospodářská dohoda mezi Československem a Jugoslávií oběma stranami parafována 25. října 1945. Československo mělo z Jugoslávie obdržet různé druhy kůží, dřeva, barevných rud a různé druhy potravin. Československý export do Jugoslávie měl být rozdělen do dvou skupin; první měly tvořit ty výrobky, které bylo možné ihned exportovat, druhou skupinu tvořilo zboží s delší dodací lhůtou, které měla jugoslávská strana objednat do konce roku 1946, s možností případného prodloužení.²⁹²

Jugoslávská strana dále po Československu požadovala úvěr, aby byla schopna dané zboží nakoupit. Československo nebylo proti možnosti úvěru, nebylo ovšem schopno se s Jugoslávií dohodnout na jeho výši. Jugoslávie požadovala úvěr ve výši přibližně 3 miliard československých korun, kdežto Československo bylo ochotno poskytnout úvěr v maximální výši 1 miliardy československých korun. Ačkoli se na tomto bodu nebyly obě strany schopné shodnout, v podepsané dohodě se dohodly na sjednání dodatečné smlouvy o úvěru v rozmezí několika týdnů po podepsání této dohody.²⁹³

Československá vláda dohodu s Jugoslávií schválila na svém zasedání 13. listopadu 1945 a pověřila ministra zahraničního obchodu Ripku jejím podpisem. Pár dnů před odjezdem Ripky do Jugoslávie ovšem se se svými výtkami k dohodě ozvala Československá národní

---

²⁸⁹ Ustašovské Chorvatsko, neboli Nezávislý stát Chorvatsko, bylo satelitním státem nacistického Německa v letech 1941-1945. V čele státu fakticky stál Ante Pavelić.

²⁹⁰ PELIKÁN, Jan. Hospodářská spolupráce Československa s Jugoslávií v letech 1945-1949., str. 28-29

²⁹¹ Tamtéž, str. 30-31

²⁹² Tamtéž, str. 32

²⁹³ Tamtéž, str. 33-34

banka. Ta své výtky směřovala k ujednáním o úvěru, kdy argumentovala tím, že v době první schůzky československých a jugoslávských ministrů Československo předpokládalo přijetí velkého úvěru od USA. Stejně tak se počítalo s vysokými reparacemi, které mělo Československo obdržet od Německa. Tento úvěr se ovšem ukázal jako nereálný a Československá národní banka poukazovala na fakt, že Československo si tak vysoký úvěr, jaký žádali Jugoslávci, jednoduše nemůže ekonomicky dovolit. Na základě těchto námitek bylo proto rozhodnutí o výsledné půjčce Jugoslávii odsunuto na pozdější dobu, přičemž měla být maximálně zvýšena hodnota vzájemného úvěru maximálně o 150 milionu československých korun.²⁹⁴ Obchodní dohoda mezi oběma státy byla podepsána při pobytu ministra zahraničního obchodu Ripky v Bělehradě 29. listopadu 1945.

Vzájemné přátelství mezi Československem a Jugoslávií měla potvrdit spojenecká smlouva. Podnět k jejímu uzavření vzešel při Titově návštěvě Československa v březnu 1946 od samotného jugoslávského vůdce. O možnosti jejího sjednání mluvil Tito krátce poté, co dorazil do Prahy, s náměstkem ministra zahraničních věcí Clementisem, Ten sice vyloučil možnost, že by smlouva byla sjednána přímo během Titovy pražské návštěvy, ovšem o možnosti jejího sjednání ihned informoval prezidenta Beneše a předsedu vlády Fierlingera. Československá vláda jednala o možnosti sjednání spojenecké smlouvy s Jugoslávií na tajné schůzi ještě během Titovy návštěvy. Vláda se jednohlasně shodla na vůli spojeneckou smlouvu uzavřít, pouze Fierlinger měl námítky k poměrně vágnímu znění jugoslávského návrhu a považoval za důležité, aby byla spojenecká smlouva uzavřena pouze proti Německu a jeho spojenců, nikoli proti ostatním státům.²⁹⁵

Zástupce jugoslávské vlády poté 20. dubna 1946 oznámil československému velvyslanci v Bělehradě, že jeho vláda přijímá československý návrh spojenecké smlouvy. Ta byla podepsána během návštěvy československé vládní delegace v Bělehradě 7. května 1946. Obě strany se dohodly na prohlubování vzájemných přátelských vztahů, zavazovaly se k vzájemné podpoře proti případné nepřátelské politice Německa či jeho spojenců, zavazovaly se k tomu, že nevstoupí do spojenecké nebo koalice namířené proti té či oné straně a zavazovaly se prohlubovat své hospodářské, duchovní a jiné styky sjednané dle mezinárodních úmluv. Smlouva se sjednávala na minimální dobu dvaceti let, přičemž se měla automaticky o pět let

---

²⁹⁴ PELIKÁN, Jan. Hospodářská spolupráce Československa s Jugoslávií v letech 1945-1949., str. 38-39

²⁹⁵ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 229-230

prodlužovat, pokud by ji jedna ze stran nejpozději 12 měsíců před vypršením její platnosti nevyověděla.²⁹⁶

Výborné vztahy mezi Československem a Jugoslávií během období Třetí republiky lehce zkalil pouze spor o tzv. reemigraci, neboli o návrat obyvatel české a slovenské národnosti z Jugoslávie do Československa. Na území Jugoslávie žily české i slovenské menšiny, které se během 2. světové války často zapojily do jugoslávského partyzánského odboje vůči okupantům (můžeme jmenovat např. československou partyzánskou brigádu Jana Žižky z Trocnova). Po skončené válce část obyvatel českého a slovenského původu z různých důvodů zvažovala emigraci do Československa a československá vláda s touto myšlenkou vyjádřila začátkem srpna 1945 souhlas.²⁹⁷

Jednání o reemigraci českých a slovenských obyvatel Jugoslávie probíhala v říjnu 1945. Jugoslávci vyjádřili československé straně pochopení a po třech dnech jednání vyjádřili s vystěhováním Čechů a Slováků souhlas za tři podmínky:

1. odstěhování všech bude pouze dobrovolné;
2. odcházející nedostanou žádnou náhradu za nemovitý majetek a
3. podle dohody si s sebou vezmou věci movité.²⁹⁸

Právě druhá z těchto podmínek se ukázala být problematickou. Jelikož se o reemigraci zajímalo velké množství lidí české a slovenské národnosti, často schopných zemědělců žijících na jugoslávském území po staletí, jugoslávská vláda k ní začala přistupovat s čím dál větší nechtí. Ti, kteří už do Československa emigrovali, navíc po vládě požadovali reparace za nehmotný majetek, který v Jugoslávii zanechali, a jelikož se často jednalo o „*bohaté rolníky*“, nebyl zájem na jejich emigraci ani u československé vlády. Jednání o reemigrační smlouvě tedy delší dobu stagnovala a ti, kteří již do Československa emigrovali, museli často řešit různé potíže související s ubytováním, kvalifikací atd. Otázka reemigrace se znovu plně rozhořela na jaře 1947, kdy Československo obdrželo od Jugoslávie další návrh smlouvy. Ten ovšem odmítlo jako nepřijatelný, neboť se v něm vylučovala možnost náhrady za nemovitý majetek

---

²⁹⁶ smlouva č. 168/1946 Sb. z. a n., o přátelství, vzájemné pomoci a mírové spolupráci mezi Československou republikou a Federativní lidovou republikou Jugoslavií.

²⁹⁷ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 235

²⁹⁸ Tamtéž, str. 235-236

reemigrovaných.²⁹⁹ Další jednání pokračovala v dubnu 1947, při Clementisově návštěvě Bělehradu, kdy se dohodlo, že se počet reemigrujících zastropuje na počtu tří tisíc osob. Jugoslávskou vládu totiž překvapil zájem, jaký o reemigraci jugoslávští Češi a Slováci projevíli – s tak velkým množstvím lidí nepočítali. Nezávazná dohoda, kterou Clementis v dubnu 1947 v Bělehradě domluvil, se měla týkat těch osob, které podaly přihlášku k reemigraci do května 1947, a tyto osoby si s sebou mohly vzít určité movité věci. Prodej jejich nemovitostí se uznával pouze pokud byl tento prodej do 6. května 1947 evidován v pozemkových knihách. Jak zástupci jugoslávských Čechů, tak jugoslávských Slováků, na tyto zprávy reagovali negativně a po československém velvyslanci v Bělehradě žádali, aby v této otázce již s Jugoslávci nejednal. Argumentovali především tím, že nálada lidí byla pro hromadnou reemigraci, nikoli pro reemigraci pouhého počtu tří tisíc lidí. Československá vláda ale na hromadné reemigraci postupně ztrácela zájem a jednání o reemigrační smlouvě se protahovala, až byla tato smlouva uzavřena až v listopadu 1948. Celkem se z území Jugoslávie do Československa navrátilo přibližně 10 tisíc lidí.³⁰⁰ Tento spor o podobu reemigrace ovšem nemohl poškodit velice přátelské vztahy, které mezi sebou Československo s Jugoslávií udržovalo a které přechýly i citelné ochlazení vztahů mezi Jugoslávií a sovětským blokem v 50. letech 20. století.

5.3 Diplomatické vztahy a mezinárodní smlouvy se Sovětským svazem

5.3.1 Odstoupení Podkarpatské Rusi

5.3.1.1 Historie Podkarpatské Rusi do roku 1944

Podkarpatská Rus, území dnes náležející k Zakarpatské oblasti na Ukrajině, historicky nikdy nenáležela k zemím Koruny České. Toto území bylo známo svou pestrou národnostní skladbou obyvatelstva. Po staletí zde vedle sebe žili Rusíni, Maďaři, Němci, Židé a Rumuni. Během 11. století se území Podkarpatské Rusi stalo součástí Uherského království, jehož součástí setrvalo až do konce 1. světové války. V jejím průběhu podléhalo její území a obyvatelstvo represím ze strany Rakouska-Uherska, které potlačovalo veškeré snahy o sebeurčení zdejšího obyvatelstva a trestalo obyvatelstvo převážně rusínské národnosti za jejich údajnou kolaboraci s Ruským

---

²⁹⁹ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 237

³⁰⁰ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 238-239

carstvím, které území Podkarpatské Rusi v prvních měsících 1. světové války (od podzimu 1914 do května 1915) dočasně obsadilo. Představitelé rusínské emigrace v USA v posledních měsících 1. světové války aktivně vyjednávali s T. G. Masarykem o postavení Podkarpatské Rusi v poválečné Evropě. Tato jednání dospěla až k tzv. Filadelfské dohodě z 26. října 1918, která zvažovala možnost přičlenění území Podkarpatské Rusi k tvořící se Československé republice. T. G. Masaryk v této dohodě přislíbil zástupci rusínské autonomie, Grigorimu Žatkovičovi, že v případě připojení území Podkarpatské Rusi k Československu bude toto území požívat zvýšené autonomie a hranice autonomní Podkarpatské oblasti budou určeny tak, aby bylo rusínské obyvatelstvo s výsledkem spokojeno. 12. listopadu 1938 se konal sjezd Americké národní rady Uhro-Rusínů, kde byly zvažovány různé možnosti začlenění území Podkarpatské Rusi. Kromě připojení se a následné autonomie v rámci Československé republiky rada zvažovala také možnost autonomie v rámci následnického státu Uherského království, možnost připojení se k Ukrajině a nebo úplnou samostatnost této oblasti. Rada nakonec z možností zvolila připojení podkarpatského území k Československé republice a tato možnost byla také potvrzena referendem mezi rusínskými krajanskými skupinami v USA, které se konalo v prosinci 1918, a kde se více než dvě třetiny zástupců rusínských krajinských spolků vyslovilo pro připojení k Československu. Tato ujednání byla následně potvrzena na mezinárodní úrovni při Pařížské mírové konferenci a definitivně byla Podkarpatská Rus jako součást Československé republiky uznána tzv. Malou saintgermainskou smlouvou, která byla podepsána 10. září 1919.³⁰¹

Podkarpatská Rus se tedy stala součástí Československé republiky. Její právní postavení bylo upraveno § 3 Ústavní listiny 1920³⁰². Dle Ústavy tvořila Podkarpatská Rus nedělitelnou součástí Československé republiky, která bude vypravena nejširší možnou autonomií a vlastním sněmem, který měl rozhodovat o věcech, ke kterým by byl zmocněn zákony Československé republiky.³⁰³ Dále bylo stanoveno, že Podkarpatská Rus bude v Národním shromáždění Československé republiky zastoupena přiměřený počtem poslanců.³⁰⁴ Vládním nařízením č. 356/1920 Sb. bylo stanoveno, že v čele Podkarpatské Rusi stojí guvernér, kterého jmenoval prezident republiky, a který měl zejména zastupovat Podkarpatskou Rus při jednáních s vládou, řídit zasedání guberniální rady Podkarpatské Rusi a podepisovat výnosy, vydávané civilní

---

³⁰¹ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945., str. 338-339

³⁰² zákon č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky

³⁰³ § 3 odst.2 a 3 z. č. 121/1920 Sb.

³⁰⁴ § 3 odst.5 z. č. 121/1920 Sb.

správou Podkarpatské Rusi. Dále bylo nařízením upraven vznik a pravomoci guberniální rady, ta ovšem nebyla zřízena, ač její vznik zákony předpokládaly.³⁰⁵

Dílní úpravy správy a samosprávy na Podkarpatské Rusi proběhly v letech 1927 a 1937. Během těchto úprav se Podkarpatská Rus stala jednou ze zemí Československé republiky a její sněm byl nahrazen úřadem zemského zastupitelstva v čele se zemským prezidentem.³⁰⁶

19. listopadu 1938 byl Národním shromážděním přijat v 1. kapitole zmíněný ústavní zákon č. 328/1938 Sb. z. a n. o autonomii Podkarpatské Rusi. Tento zákon převzal úpravu ústavního zákon č. 299/1938 Sb. z. a n. o autonomii Slovenské země, s výjimkou ustanovení upravující soudní soustavu na území Podkarpatské Rusi, kde předpokládala vytvoření samostatných senátů u Nejvyššího soudu v Brně a Nejvyššího správního soudu v Praze.³⁰⁷ Většina odborníků zastává názor, že tento ústavní zákon nikdy nevstoupil v platnost z důvodu nepřijetí ústavně daným způsobem. Této problematice jsem se blíže věnoval v 1. kapitole své práce. Po První vídeňské arbitráži na konci listopadu 1938 bylo Československem Maďarsku odstoupena část území Podkarpatské Rusi, konkrétně jihozápadní část s největšími městy Podkarpatské Rusi – Mukačevem a Užhorodem. Zbytek Podkarpatské Rusi byl maďarskými vojsky obsazen po okupaci zbytku Československa německými vojsky a vzniku loutkového Slovenského štátu ve druhé polovině března 1939. Maďarskému obsazení předcházela výzva někdejšího předsedy autonomní vlády Podkarpatské Rusi a následnému prezidentovi tzv. Karpatské Ukrajiny³⁰⁸ Augustina Vološina Rumunsku, aby nad územím Podkarpatské Rusi ustanovilo svůj vlastní protektorát. Tato výzva ovšem nebyla vyslyšena a celé území Podkarpatské Rusi bylo během několika dnů v druhé polovině března 1939 přičleněno k Maďarskému království.

Pod maďarskou okupací byla nejprve nad územím Podkarpatské Rusi zřízena prozatímní vojenská správa, která byla v červnu 1939 po formálním připojení Podkarpatské Rusi nahrazena administrativní správou. V čele tzv. Karpatského teritoria stál komisař,

---

³⁰⁵ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. str. 339

³⁰⁶ Tamtéž, str. 340

³⁰⁷ § 1 část 10. úst. z. č. 328/1938 Sb. z. a n., o autonomii Podkarpatské Rusi

³⁰⁸ Jako Karpatskou Ukrajinu označujeme nikým neuznaný stát Rusínů, který 15. března 1939 vyhlásili představitelé autonomní vlády Podkarpatské Rusi. Během tří dnů podlehly bojůvky tohoto státu maďarské armádě a útvár se stal součástí Maďarského království.

jmenovaný regentem Maďarského království, admirálem Horthym.³⁰⁹ Na území Podkarpatské Rusi pokračovalo pronásledování Židů a tzv. sičovců³¹⁰ a po okupaci východního Polska Sovětským svazem na podzim 1939 se Podkarpatská Rus stala hraniční oblastí Maďarska se SSSR. Po okupaci Maďarska německou Třetí říší v roce 1944 se zvýšily počty deportací Židů z území Podkarpatské Rusi do koncentračních táborů.³¹¹ Podkarpatská Rus byla Rudou armádou osvobozena během tzv. Karpatsko-dukelské operace, která trvala od září do října 1944. Úspěchu sovětské ofenzívy do značné míry přispěl i turbulentní zvrát na maďarské politické scéně, kdy po rumunské kapitulaci a přechodu do tábora Spojenců v srpnu 1944 zvažoval stejný postup i admirál Horthy. Poté, co 11. října 1944 uzavřeli Maďaři dohodu o příměří se Sovětským svazem a 15. října Horthy toto příměří vyhlásil rozhlasem, provedli Němci, kteří byli v Maďarsku přítomni, státní převrat, při kterém Horthyho v čele státu nahradil vůdce fašistické strany tzv. Šípových křížů, Férenc Szálasi, který příměří odmítl a nadále plánoval pokračovat ve válce na německé straně. Rozkol na politické scéně silně demoralizoval maďarskou armádu bránící vstup na Podkarpatskou Rus, a tak proběhlo vojenské obsazení Podkarpatské Rusi Rudou armádou bez větších bojů, kdy byla správní střediska a největší města Podkarpatské Rusi, Užhorod a Mukačevo osvobozena 26., resp. 27. října 1944.³¹²

5.3.1.2 Anexe Podkarpatské Rusi Sovětským svazem

Po osvobození území Podkarpatské Rusi Rudou armádou československá exilová vláda předpokládala, že Sověti osvobodili právoplatnou součást Československé republiky a plánovala na čerstvě osvobozeném území obnovit svou správu, v souladu s československo-sovětskou dohodou o poměru mezi československou správou a sovětským vrchním velitelem po vstupu na československé území, které jsem se blíže věnoval ve 3. kapitole této práce. Na osvobozené území proto vyslala svého delegáta s delegací, jejíž členi byli i komunisté.³¹³

---

³⁰⁹ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946., str. 187

³¹⁰ za tzv. sičovce jsou označováni členi Ukrajinské národní obrany, podskupiny Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN), kteří žádali nezávislost Karpatské Ukrajiny.

³¹¹ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946., str. 191

³¹² RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946., str. 201

³¹³ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948., str. 25

Již od počátku působení československého delegáta Františka Němce na Podkarpatské Rusi se objevovaly různé problémy a konflikty se sovětským velením. Sovětská armáda totiž v rozporu s dohodou z 8. května začala vyzývat obyvatelstvo Podkarpatské Rusi, aby dobrovolně narukovalo do jejích řad a taktéž bránila mobilizaci místního obyvatelstva do československé armády.³¹⁴ Zároveň s tím vznikly problémy s tím, komu konkrétně byly podřízeny vojenské oddíly na osvobozeném území. Dle vize exilové vlády se na osvobozené území měl přesunout vrchní generální štáb, jemuž měly být podřízeny všechny československé vojenské jednotky na daném území, taktéž partyzáni a členi 1. československého sboru, působícího v rámci Rudé armády. Tato vize byla samozřejmě v rozporu s vizemi sovětských politiků a československých komunistů, kteří do budoucna s vojenským velením exilové vlády nepočítalo, naopak považovalo za základ budoucí československé armády jednotky působící v rámci 1. československého sboru.³¹⁵ Sovětské vedení neuznalo pozici vojenského velitele osvobozeného území, ani nereagovali na žádost o převedení 1. československého armádního sboru pod jeho velení.

12. listopadu 1944 proběhly na území Podkarpatské Rusi různé veřejné schůze, na kterých se hlasovalo o rezolucích požadující připojení Podkarpatské Rusi k Ukrajinské sovětské socialistické republice. Týden na to, 19. listopadu, se od Komunistické strany Československa oddělila Komunistická strana Zakarpatské Ukrajiny, která požadovala „*opětovné spojení se sovětskou Ukrajinou.*“³¹⁶ Paradoxem tohoto tvrzení je především fakt, že území Podkarpatské Rusi nikdy ve své historii netvořilo s ukrajinským územím žádný společný stát, termín „opětovné spojení“ je proto značně nepřesný. O další týden později, 26. listopadu 1944, se v Mukačevu konal sjezd národních výborů Zakarpatské Ukrajiny, kde byl zástupci výborů schválen manifest o opětovném sjednocení Zakarpatské Ukrajiny se sovětskou Ukrajinou.³¹⁷ Tento manifest byl následován kampaní, ve které měli obyvatelé Podkarpatské Rusi svým podpisem vyjádřit souhlas se sjednocením se Sovětským svazem. Do konce roku 1944 svůj podpis, byť často pod nátlakem sovětských orgánů, připojilo cca 250 000 obyvatel Podkarpatské Rusi.³¹⁸

---

³¹⁴ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946. str. 201

³¹⁵ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948., str. 27

³¹⁶ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948., str. 30

³¹⁷ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946. str. 202

³¹⁸ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948., str. 31

Během prosince 1944 Národní rada Zakarpatské Ukrajiny vyzvala československého vládního delegáta, aby opustil území Podkarpatské Rusi a když ten odmítl, obrátila se přímo na Beneše s odkazem na dříve zmíněný manifest, svým dekretem přerušila s československým vládním delegátem jakékoli styky a následně dalším nařízením zakázala verbování obyvatelstva Podkarpatské Rusi do československé armády a vyhlásila nábor pouze do Rudé armády. Výsledkem těchto požadavků byla faktická ztráta kontroly československé exilové vlády nad tímto územím.

Názor na status Podkarpatské Rusi změnili i českoslovenští komunisté, kteří byli do osvobození jejího území a v prvních týdnech po osvobození Rudou armádou zastánci československých předválečných hranic. Názorově komunisté otočili v prosinci 1944 a ihned poté počali požadovat po Benešovi a exilové vládě, aby umožnili co nejsnazší připojení Zakarpatské Ukrajiny k Sovětskému Svazu.³¹⁹ V té době byla do prostředí londýnského exilu skrze velvyslance v SSSR, Zdeňka Fierlingera, tlumočena nespokojenost Sovětského svazu se zahraniční a vojenskou politikou československé vlády a sovětská nespokojenost se týkala také československé správy Podkarpatské Rusi. Není zřejmé, že za událostmi, které následovaly po osvobození Podkarpatské Rusi, stál přímo ÚV KSSS³²⁰, spíše se lze domnívat, že za hlasy, požadujícími připojení Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu stály spíše samotné buňky komunistické strany na Podkarpatské Rusi spolu se složkami NKVD. Těmto domněnkám nahrává jednak nevědomost československých komunistů v Moskvě o připravovaném Manifestu a také samotná nerozhodnost Sovětů v prvních týdnech po vydání tohoto manifestu.³²¹ Ještě 15. prosince 1944 tlumočil sovětský diplomat Zorin Fierlingerovi, že Sovětský svaz považuje události na Podkarpatské Rusi za interní záležitost československé vlády a že SSSR, dle dohody z 8. května 1944, do těchto záležitostí nebude nikterak zasahovat.³²² Koncem 1944 na jednání Fierlingera a vládního delegáta pro Podkarpatskou Rus Františka Němce se zástupci SSSR zaznělo, že SSSR respektuje existující smlouvy a souhlasí s Benešovým přáním, aby otázka Podkarpatské Rusi zůstala otevřená do doby dalších jednání.³²³

---

³¹⁹ KLIMEŠ, Miloslav. Československo na cestě k socialismu: dokumenty o vzniku a vývoji lidové demokracie v československu do února 1948. Praha: Československá akademie věd, 1965., str. 471

³²⁰ Ústřední výbor komunistické strany Sovětského svazu

³²¹ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. str. 32

³²² KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. str. 35

³²³ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. str. 35

Beneš o změnách hranic na Podkarpatské Rusi uvažoval již během roku 1939 za předpokladu, že Sovětský svaz, jakožto vítězná poválečná mocnost, bude chtít rozšířit své hranice více do střední Evropy. Podstatou jeho myšlenek bylo to, že Podkarpatská Rus po válce nesmí připadnout Polsku nebo Maďarsku a že by měla buď zůstat součástí Československa, nebo se stát součástí Sovětského svazu. V ideálním případě by samozřejmě byl Beneš pro fakt, aby byla celá Československá republika obnovena v předmnichovských hranicích.³²⁴ Při návštěvě Moskvy v prosinci 1943 zopakoval svůj názor o obnově Československa v původních hranicích, připustil ovšem možnost připojení Podkarpatské Rusi k SSSR a na jaře 1944 se k osudu Podkarpatské Rusi vyjádřil ve svém stanovisku, ve kterém byly obsaženy tyto čtyři principy:

- I. Podkarpatská Rus musí být formálně navrácena Československu;
- II. rozhodnou-li se její obyvatelé pro připojení k SSSR, Československo nebude proti;
- III. žádalo se o dohodu SSSR a Československu o osudu Podkarpatské Rusi; a
- IV. konečné řešení musí proběhnout pouze ve spolupráci se SSSR.³²⁵

Z výše zmíněného je tedy zjevné, že Beneš počítal s možností, že Československo o území Podkarpatské Rusi přijde. Otázku jejího připojení k SSSR chtěl ovšem probrat až po konci války, za respektování dříve ujednaných smluv a dohod mezi Československem a SSSR o uznání Československa v předmnichovských hranicích. Proto Beneš během konce roku 1944 tvrdošijně odmítal návrhy československých komunistů, vládního delegáta pro Podkarpatskou Rus a zástupců Slovenské národní rady, aby uznal Manifest národních výborů Zakarpatské Ukrajiny. V lednu 1945 zaslal Benešovi dopis samotný Stalin, v němž mu sděloval, že nemůže lidu Zakarpatské Ukrajiny zakázat projevovat svou národní vůli, nicméně Sovětský svaz rozhodně nehodlá porušit smlouvu, sjednanou mezi ním a Československem v Moskvě v prosinci 1943 a že otázka Podkarpatské Rusi (Zakarpatské Ukrajiny) bude řešena mezi Sovětským svazem a Československem před skončením nebo po skončení války dohodou mezi oběma stranami.³²⁶ Beneš ve své odpovědi Stalinovi potvrdil, že o Podkarpatské Rusi se mezi

---

³²⁴ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. str. 23

³²⁵ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. str. 26

³²⁶ FIERLINGER, Zdeněk. Ve službách ČSR: paměti z druhého zahraničního odboje. V Praze: Svoboda, 1948. str. 557-558

oběma státy bude jednat, až k tomu nadejde správný čas, ideálně po válce a předpokládal, že o věci rozhodně řádně svolaný Parlament Československa.

Sovětský svaz nicméně nehodlal v této otázce čekat příliš dlouho a žádal po Benešovi, aby se k otázce Podkarpatské Rusi závazně vyjádřil již za svého pobytu v Moskvě, kam Beneš zamířil na konci března 1945, ku příležitosti participace na sjednávání Košického vládního programu. Beneš při jednání se sovětským ministrem zahraničí Molotovem zopakoval, že proti připojení Podkarpatské Rusi k SSSR nic nenamítá a žádal, aby bylo formálně provedeno po skončení války. Molotov následně Beneše požádal, aby o souhlasu anexe Podkarpatské Rusi SSSR sepsal dopis do rukou Nejvyššího sovětu SSSR, který Beneš skutečně 26. března sepsal a odeslal.³²⁷ V tomto dopisu Beneš prohlásil, že připojení Podkarpatské Rusi k SSSR považuje za samozřejmé, že věc bude řešena pouze mezi Československem a SSSR a že připojení bude provedeno po dohodě s domácí politickou reprezentací. Sověti byli s tímto výsledkem jednání spokojeni. Výsledek těchto jednání se podepsal i pod výslednou podobu Košického vládního programu, z jehož závěru zmizela část o poválečných jednání mezi Československem a Sovětským svazem o připojení Podkarpatské Rusi.

Konečné rozhodnutí o připojení Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu proběhlo na konci června 1945. Věc byla uspišena faktem, že do Sovětského svazu byli předvoláni zástupci Československa a Polska kvůli územnímu konfliktu v Těšínsku. Aby byla československá strana v Moskvě ve výhodnější pozici než Poláci, požadoval Gottwald po vládě, aby československá delegace odjížděla do Moskvy s definitivním rozhodnutím o předání Podkarpatské Rusi.³²⁸ Většina vlády Národní fronty byla pro, největším odpůrcem tohoto kroku byl místopředseda vlády Jan Šrámek, který trval na dodržení předepsaného ústavněprávního postupu, kdy o změně státních hranic dle Ústavy 1920 rozhodoval Parlament.³²⁹

29. června 1945 byla Gottwaldem svolána mimořádná schůze vlády, na které jejím členům přetlumočil zprávu moskevské delegace, která během svých jednání schválila návrh smlouvy o odstoupení Podkarpatské Rusi a který chtěla se Sověty podepsat ještě před svým odletem z Moskvy. Vláda návrh smlouvy schválila, a ještě téhož dne doručila k podepsání prezidentu Benešovi. Dle znění smlouvy se Podkarpatská Rus z vůle svého obyvatelstva

---

³²⁷ DEJMEK, Jindřich. Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata., str. 501

³²⁸ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. str. 40

³²⁹ § 3 odst. 1 zákona č. 121/1920 Sb. z. a n.

v rámci přátelské dohody mezi oběma státy sjednotila se svou vlastní – Ukrajinou a hranice, které rozdělovaly Slovensko a Podkarpatskou Rus v září 1938 se nově staly státní hranicí mezi Československem a Sovětským svazem.³³⁰

V listopadu 1945 se poté otázka ratifikace smlouvy projednávala na vládním a parlamentním zasedání. Mezi ministry vznikly drobné spory o to, kdo má vůbec smlouvu ratifikovat, zda současné Prozatímní národní shromáždění, nebo řádný Parlament po nastávajících parlamentních volbách. Po diskusi a hlasování vláda odsouhlasila, že smlouvu má ratifikovat Prozatímní národní shromáždění, které smlouvu se Sovětským svazem ratifikovalo 22. listopadu 1945. Tohoto dne přestala oficiálně Podkarpatská Rus být součástí Československé republiky.

5.3.2 Hospodářské a jiné mezinárodní smlouvy mezi Československem a Sovětským svazem

Vzhledem ke spojenecké smlouvě, uzavřené mezi Československem a Sovětským svazem v prosinci 1943 a vzhledem k faktu, že naprostou většinu území Československé republiky osvobodila od nacistů v letech 1944 a 1945 sovětská Rudá armáda, bylo jasné, že Sovětský svaz bude v poválečném československém dění hrát možná až rozhodující roli. Mezi oběma státy proto brzy po kapitulaci německých vojsk v Evropě vzájemná započala hospodářská jednání. Jejich tématem byla především poválečná spolupráce v oblasti dodávek zboží, problém tzv. válečné kořisti a otázka zavlčených československých dopravních prostředků.³³¹

Otázka hospodářské spolupráce obou států se ukázala pro Československo jako nejprínosnější a nejjednodušší, vzhledem k sovětské potřebě československého průmyslu. Praha měla naopak zájem o dodávky surovin, potřebných pro těžký průmysl, např. železné rudy. Jednání o vzájemném obchodu probíhala přes celé léto 1945 a byla završena podpisem úmluvy o vzájemném obchodu 8. září 1945 v Moskvě. Dohoda se týkala výrobků a jejich množství, které měly obě strany dodat do konce roku. Sovětský svaz započal se svými dodávkami do

---

³³⁰ smlouva č. 186/1946 Sb. z. a n., mezi Československou republikou a Svazem sovietských socialistických republik o Zakarpatskej Ukrajině.

³³¹ MOULIS, Vladislav. Podivné spojenectví: k československo-sovětským politickým a hospodářským vztahům mezi dubnem 1945 a únorem 1948. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-245-1., str. 22

Československa již během srpna 1945, kdy byly do Československa doručeny dodávky železné a manganové rudy a naftové produkty.³³²

Úmluva o vzájemném obchodu sice byla oběma stranami podepsána, nicméně československý průmysl nebyl schopen dostat daných závazků, které do konce roku 1945 nemohl splnit. Neplnění těchto závazků způsobilo, že zářijová úmluva o vzájemném obchodu nakonec nebyla ratifikována a formálně nevstoupila v platnost.³³³

Neúspěch splnění sjednané dohody se projevil při vzájemných jednáních u příležitosti sjednání nové obchodní dohody pro rok 1946. Československá i sovětská strana konstatovaly, že potíže při plnění smluvených dodávek způsobily jak poválečné obtíže, tak také špatný odhad možností a situace, zejména na československé straně. Obě strany hodnotily získané zkušenosti jako poučení pro sjednání nové dohody pro rok 1946. Ta byla po přípravách podepsána v dubnu 1946. Šlo o tři konkrétní dohody – O roční Dohodu o výměně zboží, o Dohodu o dodávce sovětského obilí Československu a o Dohodu o způsobu vyrovnání části úvěru z roku 1935. Dohody byly uzavřeny na jeden rok s klauzulí, že se automaticky každý rok prodlouží, pokud nebude jednou ze smluvních stran měsíc před uplynutím platnosti vypovězena.³³⁴

Během návštěvy vládní delegace v Moskvě v červenci 1946 navrhli sovětští představitelé sjednání nové obchodní dohody mezi Československem a Sovětským svazem, která měla nahradit starou obchodní dohodu z roku 1935. Delegace obdržela sovětský návrh smlouvy a sovětská strana vyjádřila přání, aby se o nové dohodě jednalo v Moskvě během podzimu 1946. Vzhledem k dalším obtížím, kdy se nedařilo plnit dodávky zboží do Sovětského svazu dle podepsané smlouvy a poklesu sovětského importu surovin do Československa se československá ministerstva začala radit o podobě nové obchodní dohody až v březnu 1947. Sovětským zástupcům byl československý návrh nové dohody, reflektující dva předešlé návrhy sovětské strany, předán v červenci 1947. Strany se domluvily, že dohodu uzavřou po vyřešení některých sporných bodů, mezi které patřilo např. formulace o doložce nejvyšších výhod.³³⁵

---

³³² MOULIS, Vladislav. Podivné spojení: k československo-sovětským politickým a hospodářským vztahům mezi dubnem 1945 a únorem 1948., str. 23

³³³ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 358-359

³³⁴ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 359

³³⁵ Doložka nejvyšších výhod je institut mezinárodního práva, kterým si smluvní strany dohodnou, že se na ně budou automaticky vztahovat veškeré výhody, které druhá smluvní strana poskytla nebo v budoucnu poskytne jakékoli třetí straně.

Text dohody byl projednáván v Moskvě koncem listopadu 1947. Následně byl vládou k uzavření dohody zmocněn ministr zahraničního obchodu Hubert Ripka, který se ihned vydal do Moskvy. Brzkému sjednání dohody a odstranění všech sporných bodů napomohl Gottwaldův dopis Stalinovi a následná Stalinova odpověď. Gottwald odeslal Stalinovi 25. listopadu čtyřbodový dopis, v němž se tři body týkaly projednávané obchodní dohody a ve čtvrtém bodě Stalina žádal o zvýšení dodávek obilí do Československa, z důvodu velkého sucha, které Československo v roce 1947 postihlo. Stalin odpověď Gottwaldovi poslal následující den a se všemi body souhlasil, pokud Československo poskytne mimořádný dovoz hutnických výrobků.³³⁶ Největší spor o podpis dané dohody se udál na zasedáních vlády 9. a 10. prosince 1947 ohledně již zmíněné doložky nejvyšších výhod, kdy nekomunističtí členové Gottwaldovy vlády, hlavně její místopředseda Petr Zenkl, vyjadřoval obavy, aby sovětská formulace doložky nejvyšších výhod nedávala Sovětskému svazu možnost ovlivňovat a omezovat československou obchodní politiku. Obě strany se nakonec na výkladu doložky nejvyšších výhod shodly, a tak byla 11. prosince 1947 obchodní a platební dohoda mezi Československem a Sovětským svazem Hubertem Ripkou a Anastasem Mikojanem podepsána.³³⁷

Krátce po skončení války projevíli Sověti velký zájem o uranová ložiska v Jáchymově. Sovětskému svazu se uranu, látky potřebné k sestrojení atomové bomby, nedostávalo a v krušnohorských dolech spatřoval snadnou možnost, jak si ji obstarat. Sovětské jednotky se v jáchymovských dolech objevily koncem srpna 1945 a během září 1945 zde posílily svou přítomnost. 19. září 1945 začalo v Praze jednání mezi tehdejšími předsedou vlády Fierlingerem, sovětským velvyslancem Zorinem a sovětským obchodním představitelem Bakulinem, během kterého Sověti navrhli vytvoření československo-sovětské společnosti pro těžbu uranu. Argumentovali tím, že Československo nebude moci vytěžit dostatek uranu svými vlastními prostředky. Československo tehdy sovětský návrh odmítlo s odůvodněním, že není v souladu se zájmy československého státu. Sovětský zájem o uran ovšem neutichl, naopak; měsíc na to se k otázce uranových dolů v Jáchymově vrátil sám Molotov, který v rozhovoru s československým velvyslaneckým radou tvrdil, že pro důležitost, jakou uranová ruda pro Sověty má, si sovětská strana přeje, aby se v jednáních pokračovalo. 23. listopadu 1945 byla Československem a Sovětským svazem podepsána smlouva s názvem „O těžbě uranových rud v Československu a jejich dodávkách do Sovětského svazu“. Většina vytěžené rudy, obsahující

---

³³⁶ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 361

³³⁷ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 364

radioaktivní látky se dle této smlouvy měla vyvážet do Sovětského svazu. Dále byli dle této smlouvy Sověti povinni hradit Československu náklady na těžbu plus deset procent. Smlouva obsahovala doložku o tom, že se jedná o smlouvu tajnou.³³⁸

Jako velice problematická se ukázala otázka válečné kořisti. 31. března 1945 podepsal prezident Beneš se Sovětským svazem dohodu o válečné kořisti, kdy měl Sovětskému svazu připadnout veškerý německý majetek vojenského významu, včetně podniků, vybudovaných Němci za doby okupace nebo dovezený z Německé říše.³³⁹ Vzhledem k povaze Rudé armády, která příliš nerozlišovala mezi dobytým a osvobozeným územím, se již po jejím krátkém pobytu ukázalo, že rozlišení na německý a československý majetek pro ni nehrálo příliš velkou roli. Sovětští vojáci kradli a zabavovali veškerý majetek, ke kterému přišli, množili se případy vandalismu a útoků na československé obyvatelstvo, které v přicházející Rudé armádě spatřovalo osvoboditele od nacismu. Situace byla kritická hlavně v prvních týdnech po osvobození. Od června 1945 se začala pomalu uklidňovat, nejspíš na pokyn z Moskvy. Předseda vlády Fierlinger se spolu s Gottwaldem setkal se sovětským maršálem Koněvem, který jim sdělil, že Rudá armáda pouze zajistila některé závody, aby jejich zařízení nebylo zavraženo a že československá vláda se musí ujmout veškerých hospodářských podniků v republice. Některé závody byly sice do českých rukou převedeny, ale například území Slovenska se Koněvovo nařízení vůbec nedotklo, jelikož se tam nacházely útvary Rudé armády, které Koněvovi nebyly podřízeny. Počinání Rudé armády se stalo tématem rozhovorů při Fierlingerově návštěvě Moskvy v červnu 1945. Stalin následně přikázal, aby se veškerý vývoz věcí, zabavených Rudou armádou, zastavil, pokud nedojde k dohodě s československými orgány o konkrétních případech.³⁴⁰ Ani toto nařízení nebylo sovětskými jednotkami plně respektováno.

Posun v řešení těchto problémů měla symbolizovat komise, která měla stanovit rozsah zařízení, spadajících do sovětské válečné kořisti a zároveň stanovit způsob jeho převozu do Sovětského svazu. Ač původně za sovětskou válečnou kořist označila až 565 podniků, bylo nakonec československou delegací vyjednáno snížení celkového počtu na 32 podniků s 57 závody. Toto ujednání bylo schváleno československou vládou 10. července 1945. Nicméně

---

³³⁸ MOULIS, Vladislav. Podivné spojení: k československo-sovětským politickým a hospodářským vztahům mezi dubnem 1945 a únorem 1948., str. 24-25

³³⁹ Dokumenty a materiály k dějinám československo-sovětských vztahů, IV., sv. 2. Praha, 1984, s. 390

³⁴⁰ MOULIS, Vladislav. Podivné spojení: k československo-sovětským politickým a hospodářským vztahům mezi dubnem 1945 a únorem 1948, str. 23

stroje, které byly v té době již demontovány a připraveny k převozu byly odváženy do Sovětského svazu až do konce července 1945.³⁴¹

Ačkoli bylo největší odvážení majetku z republiky zastaveno, sovětská trofejní delegace pod vedením plukovníka Starcova nebyla vzhledem k rozsahu kořisti snížené předchozí dohodou a neochotě československé strany k vydávání podniků s daným stavem spokojena. Dokonce vypočítala údajnou ztrátu způsobenou československými orgány, která měla činit až 20 tisíc strojů a za tyto ztráty požadovala kompenzace v podobě jiných závodů mimo původní dohodu, jinak hrozila, že se navrátí k plnění dohody z 31. března, tedy té nejšířejí formulované.³⁴² Na počátku září 1945 proto ministerstvo zahraničních věcí doporučilo vládě sjednat závaznou mezinárodní smlouvu o rozsahu válečné kořisti, která by vylučovala další možné sovětské požadavky. V druhé polovině září 1945, po rozhovoru československého velvyslance v Moskvě Jaroslava Hnízda s nadřízeným plukovníka Starcova, trofejní delegace postupně ukončila svůj vývoz z Československa a toto ukončení bylo podnětem pro vytvoření československo-sovětské komise pro realizaci dohody o válečné kořisti z 31. března 1945.³⁴³

Zbývalo vyřešit otázku různých finančních ústavů a bank, které Sověti po osvobození také zabrali. Vzhledem k nečinnosti Moskvy v této záležitosti se ministerstvo zahraničních věcí obrátilo v lednu 1946 na sovětské velvyslanectví s žádostí o uvolnění části majetku patřící československým občanům nebo Židům ze zapečetěných trezorů Národní banky československé a dalších velkých finančních ústavů. Sovětská strana zareagovala skrze aide-mémoire, ve kterém navrhovala kompromis, kdy za svou válečnou kořist považovala 417 kg zlata, uloženého v trezorech Národní banky československé, veškeré zabezpečené kufry v pražských bankách mimo Národní banku československou a veškeré německé a maďarské peníze. Ostatní majetek se uvolnila Československu vydat. Přes protesty Národní banky československé proti začlenění výše zmíněného do válečné kořisti byl tento akt proveden 5. dubna 1946.³⁴⁴ Konečné vyřešení otázky válečné kořisti přinesly rozhovory československé a sovětské vládní delegace v červenci 1946, kdy se obě strany shodly na ukončení vzájemných nároků, na úhradě Sověty odvezeného majetku a řešení problémů bank a jejich majetků.

---

³⁴¹ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 307-308

³⁴² Tamtéž, str. 309

³⁴³ Tamtéž, str. 310

³⁴⁴ MOULIS, Vladislav. Podivné spojenectví: k československo-sovětským politickým a hospodářským vztahům mezi dubnem 1945 a únorem 1948., str. 34

S pobytem Rudé armády v Československu po osvobození je spojena také otázka jejího odchodu ze země. Je zde souvislost s americkou armádou, která se podílela na osvobození západní části Čech. Jelikož odchod obou armád z Československa proběhl ve stejný čas, po dohodě amerického prezidenta Trumana se Stalinem, budu se této problematice věnovat v této podkapitole a v kapitole o diplomatických vztazích s USA ji zmíním jen okrajově.

První útvary Rudé armády vstoupily na československé území v září 1944. Obyvatelstvo v sovětské armádě vidělo osvoboditele od nacistického útlaku, proto byly první reakce na příchod sovětských vojáků velice pozitivní a vztahy mezi československým obyvatelstvem a vojáky Rudé armády více než srdečné. S přibývajícím časem, který sovětská armáda na území Československa trávila se ovšem ukazovala její pravá povaha. Vojáci Rudé armády svévolně zabavovali byty a domy, ve kterých pak žili, přivlastňovali si prostředky pro své zásobování a to zcela bez náhrady. Vojáci Rudé armády se častokrát dopouštěli i násilných trestných činů proti československému obyvatelstvu, ať už šlo o krádeže, loupeže, hromadné znásilňování a občasně vraždy. Situace v Čechách, které osvobozovala a poté zde převážně působila armáda pod vedením maršála Koněva, byla o něco lepší než na Slovensku, kde působila sovětská armáda pod vedením maršála Malinovského. Chování sovětských vojáků mělo své důsledky i do budoucna; podpora komunistů na Slovensku za třetí republiky nikdy nedosahovala takového rozměru, jako v Čechách.³⁴⁵

První kroky k jednáním o odchodu Rudé armády ze země podnikl prezident Beneš, který v září 1945 pověřil generála Svobodu a náměstka ministra zahraničních věcí Clementise, aby se ve Vídni setkali s maršálem Koněvem a přednesli mu stížnost na chování sovětských vojsk v zemi. Ve stížnosti bylo zmíněno i využívání československých nemocnic sovětskou armádou bez dohody, svévolné přesuny sovětských jednotek z Německa a Rakouska do Československa a připomenutí Stalinova slibu, že po červenci 1945 na území Československa setrvá maximálně 8 divizí (jedna sovětská divize měla dle tabulkových stavů přibližně 10–15 tisíc vojáků), nicméně Sověti požadovali zásobování pro více než 300 000 mužů. Zároveň s tím pověřil Beneš i československého chargé d'affaires v Moskvě, aby tyto stížnosti přednesl přímo Stalinovi, což pomohlo. Koněv vyhověl československým stížnostem ve všech bodech, s výjimkou zásobování.³⁴⁶

---

³⁴⁵ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 343

³⁴⁶ MOULIS, Vladislav. Podivné spojenectví: k československo-sovětským politickým a hospodářským vztahům mezi dubnem 1945 a únorem 1948., str. 26

Za této situace požádal Beneš britské a americké velvyslance o pomoc v záležitosti odchodu sovětských i amerických vojsk. Byl přesvědčen, že pobyt vojáků Rudé armády má pomoci komunistům k vítězství v nadcházejících volbách. 14. září byla skrze amerického velvyslance v Československu, Laurence Steinhardta, předána do Washingtonu depeše, která žádala o současné stažení amerických a sovětských vojsk ze země. Američané depeši přijali a začali připravovat podklady pro dopis, ve kterém se měl americký prezident Truman obrátit na Stalina a navrhnout mu současné stažení amerických a sovětských vojsk z Československa. Jelikož se situace se sovětskými vojsky na československém území v říjnu 1945 nelepšila, zvažoval Beneš, že osobně požádá zástupce všech čtyř velmocí o odchod jejich vojsk z Československa. Americký prezident Truman ale 2. listopadu 1945 odeslal Stalinovi své osobní poselství, ve kterém vyjádřil svůj záměr nařídít odchod amerických vojsk z Československa k 1. prosinci 1945 a po Stalinovi žádal, aby učinil totéž. Stalin Trumanovi odpověděl pozitivně a během prvních listopadových dní bylo Sověty československým vojenským kruhům oznámeno, že pobyt vojsk Rudé armády v Československu skončí do konce listopadu 1945, což se také skutečně stalo. Československo se tak stalo jedinou zemí ve střední Evropě, ve které se koncem roku 1945 nenacházela žádná cizí vojska. Výjimkou byla přítomnost sovětských vojsk v jáchymovských uranových dolech.³⁴⁷

5.3.3 Vliv Sovětského svazu na československou poválečnou politiku a postupná „sovětizace“ země

Jak již bylo několikrát v této práci zmíněno, Sovětský svaz se po konci 2. světové války stal největším spojencem a partnerem nově vzniklé třetí Československé republiky. Rudá armáda osvobodila největší část československého území, sovětská vláda podporovala prakticky všechny československé poválečné požadavky, mezi oběma státy se rozvíjely silné hospodářské vztahy. V prosinci 1943 mezi sebou Československo a Sovětský svaz uzavřeli Smlouvu o přátelství a vzájemné pomoci, na kterou v květnu 1944 navázala Dohoda o poměru mezi československou správou a sovětským velitelem na osvobozeném území. Popularita komunistů v Československu, vzhledem k vojenským úspěchům Rudé armády a nedůvěře v západní spojence stoupala. Sovětský svaz československou poválečnou politiku ovlivňoval prakticky již od jejího vzniku, naplno se sovětské úmysly o tzv. „sovětizaci“ Československa a jeho

---

³⁴⁷ DEJMEK, Jindřich. Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata. str. 542-543

plného zařazení do svého mocenského bloku projevily po volbách v roce 1946. Vzhledem ke geografické poloze a vnitřním poměrům v Československu se jeho „sovětizace“ podařila během necelých tří let od konce 2. světové války.

První náznaky o úzkých vazbách mezi Československem a Sovětským svazem obsahoval Košický vládní program, který v úvodní části zmiňoval, že návrat prezidenta a vytvoření nové vlády bylo možné díky velkému spojení, Sovětskému svazu a Rudé armádě, která osvobodila první části Československé republiky.³⁴⁸ Vyzdvihování úlohy Rudé armády prostupuje celým textem Košického vládního programu a prakticky celá čtvrtá část Košického vládního programu je věnována opěvování Sovětského svazu. Vláda zde prohlašovala, že hodlá se Sovětským svazem udržovat nejtěsnější vazby a že československo-sovětská spojenecká smlouva z prosince 1943 bude určovat veškerou zahraniční politiku Československa. Vláda se zavazovala k veškeré součinnosti se Sovětským svazem ve všech sférách; hospodářské, vojenské, politické i kulturní.³⁴⁹

Krátce po konci války začal Sovětský svaz zasahovat do československých vnitřních poměrů. Sovětská tajná služba NKVD měla k dispozici seznamy československých občanů ruské národnosti, kteří po bolševickém převratu v roce 1917 emigrovali do Československa. Tito občané byli, často s vědomím československých úřadů, sovětskými útvary zatýkáni a odvezeni do Sovětského svazu, kde končili v trestních koloniích. Takový osud potkal například generála československé armády a účastníka protinacistického odboje, Sergeje Vojtechovského. Československé úřady o tyto osoby neprojevovaly prakticky žádný zájem a nechaly Sovětům volnou ruku.³⁵⁰

Výraznější zásahy do československé poválečné politiky nastaly po československých volbách v květnu 1946, po kterých se, teď již fakticky, nejsilnějším politickým subjektem v Československu stali komunisté. Již v předcházejících měsících pracovali Sověti na ovládnutí československých bezpečnostních a armádních složek, ať už přímo nebo skrze KSČ a jejich útvarů.³⁵¹

---

³⁴⁸ text Košického vládního programu. [online]. [cit. 28.5.2022] Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/kosicky-vladni-program-5-4-1945/>

³⁴⁹ Tamtéž.

³⁵⁰ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě, str. 344

³⁵¹ DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. str. 109

Prvním případem sovětského vměšování do československé politiky po volbách byl sovětský nátlak vyvíjený na co nejrychlejší uzavření spojenecké smlouvy mezi Československem a Polskem. Jak již bylo v této práci v předchozí podkapitole zmíněno, poválečné vztahy těchto dvou sousedních států měly k přátelským daleko. Vzájemné územní nároky a neschopnost se jakkoli domluvit znervózňovala i Sověty, vzhledem k tomu, že oba státy ležely v jejich zájmové sféře. V létě 1946 vyzval Stalin skrz memorandum Beneše i Gottwalda, aby spojeneckou smlouvu s Polskem uzavřeli co nejdříve. Po Stalinově vyzvání skutečně vzájemná jednání mezi Československem a Polskem pokročila, obě strany se vzdaly vzájemných územních požadavků a v březnu 1947 podepsaly spojeneckou smlouvu.³⁵²

Sovětský vliv na československou zahraniční politiku se projevil i při rokování o spojenecké smlouvě s Francií. Československo mělo v poválečném období zájem na sjednání spojenecké smlouvy s Francií, pro případ nové agrese Německa a jeho případných spojenců. Sjednávání smlouvy se ale neobešlo bez potíží, jelikož Francouzi měli o obsahu spojenecké smlouvy jiné představy, než Čechoslováci. Francouzi se nechtěli zavázat k vojenské pomoci proti případným německým spojencům, a i v případě napadení Československa Německem měla být další vojenská pomoc předmětem další diskuze mezi velmocemi. Sovětský svaz rád vyslyšel námitky k francouzskému návrhu smlouvy, se kterými se na něj Československo obrátilo a československé stanovisko plně podpořil. Po odchodu komunistických ministrů z francouzské vlády na jaře 1947 komunisté apelovali na odsun jednání o spojenecké smlouvě, aby její případné sjednání nepřineslo politické body nové, pravivější, francouzské vládě. Během Masarykovy a Gottwaldovy návštěvy Moskvy v červenci 1947 se sovětský vůdce vyjádřil pro uzavření této spojenecké smlouvy, doporučoval však Čechoslovákům, aby trvali na svém návrhu, zahrnující i německé spojence, jelikož podepsání návrhu francouzského by mohlo poškodit i sovětské zájmy.³⁵³

Rok 1947 přinesl zásadní ochlazení vzájemných vztahů mezi sovětským mocenským blokem na východě a západním demokratickým blokem. Různé spory, které se mezi oběma stranami rozhořely, vyvrcholily konferencí k Marshallovu plánu, což byl americký plán hospodářské obnovy evropských států. Československá vláda vyjádřila zájem se zúčastnit

---

³⁵² Tamtéž.

³⁵³ DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. str. 284

přípravné konference i přes odmítavý postoj sovětské vlády k Marshallovu plánu. Své stanovisko nezměnila ani po doručení direktivu ÚV KSSS. 9. července 1947 odlétla do Moskvy československá vládní delegace ve složení Gottwald, Masaryk a Drtina, aby přímo se Stalinem projednala československou účast na Marshallově plánu. Československá delegace zde byla podrobena tvrdému nátlaku ze strany sovětských politiků, aby svůj postoj k účasti na Marshallově plánu přehodnotila. Stalin se dokonce vyjádřil v tom smyslu, že „otázka československé účasti je natolik zásadní, že na ní závisí československé přátelství se Sovětským svazem.“³⁵⁴ Československá účast by dle Stalina mohla být považována za úspěch zásadních velmocí a také za fakt, že se Československo nechalo zneužít jako nástroj proti Sovětskému svazu, což by on, ani sovětská vláda nesnesli. Stalin doporučil československé vládě, aby hned následující den, 10. července 1947, odeslala do Paříže své záporné stanovisko k účasti na Marshallově plánu, a československá vláda tak učinila. Splnění tohoto požadavku znamenalo konec jakékoli samostatné politiky Československa a upevnění jeho postavení jako satelitního státu Sovětského svazu.

5.4 Diplomatické vztahy se Spojenými státy americkými

5.4.1 Československo-americké vztahy v poválečném období

Československé vztahy se Spojenými státy se v prvních poválečných týdnech a měsících dají hodnotit jako příznivé. Československo dostávalo od Spojených států přednostní dodávky hospodářské pomoci, američtí vojáci, kteří osvobodili část západních Čech, se k místnímu obyvatelstvu chovali poměrně přívětivě a československá spolupráce s americkými okupačními orgány při provádění odsunu obyvatel německé národnosti taktéž fungovala. Přítomnost americké armády v Čechách však zůstávala trnem v oku především komunistům, kteří potřebovali co nejrychlejší odchod amerických vojsk ze země, aby mohli začít naplno uskutečňovat své mocenské záměry.³⁵⁵ Klement Gottwald proto už 14. května 1945, 6 dnů po kapitulaci německých vojsk, vyzval vládu, aby zvážila začátek jednání o odchodu amerických vojsk z Československa.

---

³⁵⁴ KRÁTKÝ, Karel. Marshallův plán: příspěvek ke vzniku studené války., str. 373

³⁵⁵ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 80

Komunistům hrály do karet občasné konflikty, které vznikaly z americké vojenské přítomnosti v zemi. Ač se americká armáda při zpětném hodnocení jejího pobytu v Československu chovala lépe než Rudá armáda, její pobyt nebyl úplně bezproblémový. Během prvních poválečných týdnů se Američané nevyznali v komplikovaných národnostních poměrech v pohraničí, a tak se párkrát stalo, že např. jmenovali do funkce starosty původního starostu obce německé národnosti, namísto českého, umožňovali volný pohyb Němců v uniformách Wehrmachtu a SS, případně se podíleli na černém obchodu nebo se dostali do vyhrocených sporů s českým obyvatelstvem. Za nejzávažnější konflikt můžeme považovat situaci z 24. června 1945, kdy americká hlídka nevybíravým způsobem zastavila vozidlo s československým náměstkem předsedy vlády, Viliamem Širokým. Všechny tyto situace vyhovovaly komunistům, kteří je používali jako argument pro co nejrychlejší odchod amerických vojsk z Československa.³⁵⁶

Situace se zlepšila v červenci 1945, kdy velitelství amerických vojsk vydalo instrukční dopis, jak jednat s československou správou a místními Němci. Československo v tomto dopise označovalo za osvobozenou, spojeneckou zemi, s jejímiž orgány je nutno spolupracovat, a naopak německou správu považovalo za nežádoucí. Američané měli československým orgánům pomáhat a to i v případech směřujících k útlaku Němců.³⁵⁷

23. července 1945 jednal předseda vlády Fierlinger s americkým velvyslancem v Československu, Laurencem Steinhardtem. Jedním z témat jejich rozhovoru byl i odchod amerických vojsk z Československa. Fierlinger Steinhardtovi tvrdil, že do konce července 1945 zůstane na území Československa pouze osm až devět divizí sovětské armády na hranicích s Německem a žádal ho, aby se americká vojska také stáhla na hranici. Steinhard sice jeho zprávu slíbil přetlumočit do Washingtonu, nicméně se vyjádřil v tom smyslu, že americká armáda neprovede žádný přesun do doby než si sama ověří, že Rudá armáda skutečně Československo opouští.³⁵⁸

Na konci srpna 1945 bylo americkým generálem Eisenhowerem navrženo, aby se v rámci demobilizace americká vojska stáhla z území Československa. Úplné stažení všech

---

³⁵⁶ Tamtéž, str. 82-83

³⁵⁷ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 281

³⁵⁸ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 96

americký vojsk mělo proběhnout do 1. listopadu 1945. Steinhardt ve své depeši do Washingtonu 4. září 1945 žádal, aby na území Československa zůstala alespoň jedna divize americké armády, střežící demarkační čáru do doby, než se z Československa stáhne Rudá armáda. Argumentoval tím, že prezident Beneš si přeje stažení obou armád zároveň, a že předčasné stažení americké armády by akorát napomohlo komunistům před parlamentními volbami. Americká odpověď z 11. září 1945 potvrdila, že se vrchní velení rozhodlo v Československu ponechat dvě divize do té doby, než se z Československa stáhne armáda Sovětského svazu.³⁵⁹

Jak již bylo zmíněno v dřívější podkapitole této práce, 14. září 1945 byla Steinhardtem do Washingtonu odeslána depeše, žádající dohodu mezi Spojenými státy a Sovětským svazem o společném stažení vojsk z Československa. Američané jí akceptovali a začali připravovat podklady pro prezidenta Trumana, který začátkem listopadu 1945 vyzval v osobním poselství Stalina, aby stažení sovětských a amerických vojsk z Československa proběhlo ve stejný čas. Stalin s tímto souhlasil a americká i sovětská armáda opustily území Československa do 1. prosince 1945.

Koncem července 1945 se v německé Postupimi konala Postupimská konference, o níž tato práce pojednává ve 4. kapitole. Americký postoj k československému požadavku na odsun německého obyvatelstva byl spíše pozitivní, nicméně podporovali odsun pouze v malém rozsahu. V této problematice se angažovali méně, než Britové nebo Sověti, nicméně s odsunem Němců z Československa nakonec souhlasili.

Počátkem září 1945 požádala československá vláda Američany o půjčku ve výši 300 milionů dolarů a o další úvěry na nákup amerického zboží, zvláště bavlny. Vzhledem k faktu, že se ústavní dekrety o znárodnění majetku³⁶⁰ vztahovaly i na americké majetky, nebyli Američané ochotni poskytnout úvěr ve výši, jakou žádala československá vláda, ale pouze na maximální částku 50 milionů dolarů.³⁶¹ Jednání o poskytnutí půjčky byla v září 1946 americkou stranou ukončena, z důvodu možné československé dezinterpretace cílů a politiky Spojených států při poskytování úvěru.³⁶²

---

³⁵⁹ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 97-98

³⁶⁰ úst. dekret prezidenta republiky č. 100/1945 Sb., 101/1945 Sb., 102/1945 Sb. a 103/1945 Sb. z. a n.

³⁶¹ DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. str. 315

³⁶² KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 283

V únoru 1946 narušil československo-americké vztahy tzv. štěchovický incident, kdy skupina amerických vojáků z německé okupační zóny bez vědomí československých úřadů vykopala ve Štěchovicích archiv, který zde byl ukrytý Němci. Československo proti tomuto narušení suverenity protestovalo u amerického velvyslance Steinhardta. Američané se následně československé straně omluvili a vykopaný archiv navrátili prezidentu Benešovi.³⁶³

Vzájemné vztahy mezi Československem a Spojenými státy narušil také americký postoj k plánovanému odsunu obyvatelstva maďarské národnosti, který se měl probírat během Pařížské mírové konference s poraženými spojenci Německa. Jak již bylo zmíněno v předchozí podkapitole této práce, československý požadavek na odsun maďarského obyvatelstva z velmocí podpořil pouze Sovětský svaz a v menší míře také Francie. Velká Británie zaujala k československému požadavku z počátku neutrální postoj. Spojené státy ovšem československý požadavek důrazně odmítly s odůvodněním, že by podle nich způsobil politickou nestabilitu ve střední Evropě a ještě více zhoršil špatné československo-maďarské vztahy. Svůj původně neutrální postoj k věci následně, dle amerického vzoru, změnila i britská delegace.³⁶⁴

V červnu 1945 navrhly Spojené státy Československu novou obchodní dohodu mezi oběma státy. Československá strana s návrhem souhlasila s výjimkou několika bodů, na jejichž změnu ovšem Američané nepřistoupili. Jednání pokračovala v září 1946; během nich se probíraly i otázky znárodněného amerického majetku a náhrad za něj. V listopadu 1946 zástupci obou států podepsali tzv. Deklaraci Spojených států a Československa o společné obchodní politice. Součástí této deklarace byla dohoda o náhradách za znárodněný majetek a rozhodnutí o přípravě podrobné smlouvy o přátelství a obchodu. Sjednávání této smlouvy se ale vleklo a do komunistického převratu v únoru 1948 nebyla uzavřena.³⁶⁵

Definitivní zhoršení vzájemných vztahů mezi Československem a Spojenými státy přineslo československé odmítnutí účasti na hospodářském projektu obnovy Evropy, tzv. Marshallova plánu. Problematiku Marshallova plánu autor této práce podrobně rozebírá

---

³⁶³ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě., str. 282

³⁶⁴ Tamtéž, str. 134

³⁶⁵ DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. str. 315

v následující podkapitole, zde tedy bude zmíněna pouze v krátkosti. Ač Československo projevílo o účast v Marshallově plánu zájem, po sovětském nátlaku ho ale nakonec odmítlo. Toto odmítnutí utvrdilo západní státy, a především USA v tom, že Československo je již pevnou částí sovětského bloku a dle toho je třeba s ním jednat v politických, i hospodářských otázkách. Do únorového komunistického převratu poté pokračovalo americké omezování hospodářských kontaktů s Československem.³⁶⁶

5.4.2 Hospodářská pomoc Spojených států Československu – UNRRA a Marshallův plán

5.4.2.1 UNRRA

Mezinárodní organizace UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration – v českém překladu Správa Spojených národů pro hospodářskou pomoc a obnovu) vznikla z podnětu amerického prezidenta F. D. Roosevelta v listopadu 1943. Tehdy Roosevelt, vědom si toho, že válkou zdecimovaná Evropa bude po ukončení války potřebovat dodávky spotřebního zboží, zejména potravin a že bude nutné obnovit infrastrukturu, průmysl a zemědělství, pozval do Bílého domu zástupce 44 zemí Spojených národů, aby prodiskutovali formu a rozsah hospodářské pomoci postiženým národům v Evropě a na Dálném východě. Jednání dopadla úspěšně a 9. listopadu 1943 byla na konferenci v Atlantic City podepsána charta UNRRA. Československo bylo jedním z jejích signatářů, na konferenci bylo zastoupeno Janem Masarykem a Františkem Němcem, který se následně stal československým delegátem v UNRRA.³⁶⁷

Smyslem a posláním organizace bylo poskytování pomoci osvobozeným územím, která pro válečné ztráty a nedostatečné podmínky nemohla obnovit chod národního hospodářství bez cizí pomoci. UNRRA pomáhala členským státům Spojených národů, kdy vláda konkrétního státu o pomoc požádala a hospodářská komise Spojených národů tuto pomoc doporučila. Těm zemím, které byly válkou postiženy natolik, že nebyly schopné za dovážené zboží platit v cizích valutách, poskytovala UNRRA pomoc zdarma. Pomoc se týkala především zdravotnického materiálu, ošacení, zemědělské obnovy a průmyslového obnovení země.³⁶⁸

---

³⁶⁶ DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky., str. 316-317

³⁶⁷ SOMMER, Karel. UNRRA a Československo., str. 9-10

³⁶⁸ Tamtéž, str. 10

Z celkových 48 členů UNRRA bylo 31 zemí tzv. přispívajícími členy, které financovaly dodávky UNRRA 1 % svého hrubého národního důchodu. 17 členů UNRRA byli tzv. členi přijímající pomoc, byly to ty země, které vzhledem ke své hospodářské situaci výše uvedenou částku do rozpočtu UNRRA nemuseli přispívat. Mezi těmito 17 zeměmi bylo i Československo.³⁶⁹ Celkem UNRRA poskytla pomoc ve výši přibližně 3,7 miliardy dolarů. Na této částce se největší měrou podílely Spojené státy americké a to přibližně 73 % celkové částky.³⁷⁰

Na ustavujícím zasedání Rady UNRRA byly okupované členské země vyzvány, aby do poloviny roku 1944 předložily své požadavky na výši příspěvku po osvobození země. Československo odhadovalo potřebnou pomoc na přibližně 500 milionů dolarů, ze kterých mu nakonec byly poskytnuty dodávky v celkové výši 261 milionů dolarů.³⁷¹

Celkovou činnost UNRRA lze hodnotit velmi kladně, jelikož to byla jedna z mála mezinárodních akcí, která byla od počátku schvalována všemi zúčastněnými stranami. Úspěch projektu UNRRA svým způsobem přispěl i ke vzniku Organizace spojených národů v listopadu 1945.

Československu UNRRA pomohla především dodávkami chlebového obilí a dalších důležitých potravin, které se především na Moravě a na Slovensku krátce po osvobození nedostávaly. Vzhledem k tomu, že ustupující německá armáda častokrát zapalovala sklady potravin a to, co na území zůstalo, zrekvírovala Rudá armáda, hrozilo vypuknutí hladomoru. Především situace na východním Slovensku byla špatná, kromě hladomoru zde hrozilo vypuknutí epidemie svrabu, o čemž se zástupci UNRRA přesvědčili na vlastní oči při své návštěvě Košic a blízkého okolí v lednu 1946. V rámci programu UNRRA následně proběhla masivní asanační akce, odvšivení, odsvrabení a poskytnutí ošacení především dětem. Nejpotřebnější obyvatelé dostali zdarma potravinové zásoby; masové konzervy, mouku, zavařeniny a margaríny. Zemědělcům na východním Slovensku UNRRA dodala přes 1 000

---

³⁶⁹ KRÁTKÝ, Karel. Marshallův plán: příspěvek ke vzniku studené války., str. 87

³⁷⁰ Tamtéž, str. 99

³⁷¹ Tamtéž, str. 89

kusů hospodářských zvířat, hospodářské stroje, hnojiva a nářadí. Celková částka pomoci poskytnutá UNRRA na východním Slovensku v roce 1946 činila přibližně 55 milionů korun.³⁷²

Díky dodávkám UNRRA se povedlo překonat krizovou situaci i na Ostravsku. Zde UNRRA zajistila potraviny pro deset tisíc dětí ve školním věku, které byly zařazeny do jejího programu. Na Brněnsko a jižní Moravu UNRRA dodala potraviny a léčiva, např. každý občan města Brna obdržel od UNRRA v červnu 1945 150 gramů zrnkové kávy, půl kilogramu sušených švestek a kuřáci dokonce 100 kusů cigaret. Dodávky do Brna trvaly až do konce roku 1946.³⁷³

O tom, že dodávky UNRRA Československu velice pomohly svědčí také fakt, že jejich přínos vyzdvihovali českoslovenští politici napříč celým politickým spektrem. Slova uznání si projekt UNRRA vysloužil od prezidenta Beneše při setkání se zástupci UNRRA v roce 1946, od ministra zahraničních věcí Jana Masaryka v roce 1947 a dokonce i od Klementa Gottwalda, který se k projektu UNRRA pochvalně vyjádřil u příležitosti ukončení působení UNRRA v Praze v červnu 1947.³⁷⁴ UNRRA Československu samozřejmě nepomohla jen s potravinami a lékařskými věcmi, ale také např. s obnovou dopravní sítě a obnovením průmyslové výroby.

5.4.2.2 Marshallův plán

Marshallův je širokou společností uznávané pojmenování tzv. Evropského plánu hospodářské obnovy. Je nazýván podle amerického generála G. C. Marshalla, který se lednu 1947 stal státním tajemníkem USA. Marshall ve svém projevu na Harvardské univerzitě 5. června 1947 vyhlásil americký plán hospodářské pomoci pro Evropu. Poukázal na rozpad obchodní struktury v Evropě, kde země trpí nedostatkem potravin a valut, kvůli čemuž se jim nedostává prostředků pro nákup amerického zboží. Dále tvrdil, že Spojené státy musí učinit vše, co je v jejich silách, aby pomohly k obnovení světového hospodářství, protože bez jeho obnovy nebude možné na světě zajistit politickou stabilitu ani mír. Výslovně zmínil, že americká politika nesměruje proti žádné zemi ani doktríně, ale proti hladu, chudobě; jejím cílem bylo oživit světovou ekonomiku, která vytvoří politické i sociální podmínky pro existenci svobodných institucí. Vyzval evropské státy, aby vyslovily své požadavky na americkou pomoc

---

³⁷² SOMMER, Karel. UNRRA a Československo., str. 42

³⁷³ Tamtéž, str. 44

³⁷⁴ KRÁTKÝ, Karel. Marshallův plán: příspěvek ke vzniku studené války., str. 104-105

a teprve poté mohli Američané evropským státům poskytnout pomoc při vypracování i uskutečnění programu hospodářské obnovy.³⁷⁵

Marshallův červnový projev vzbudil ve světě pozornost, největší pozornost ovšem logicky vzbudil hlavně v Evropě. Velká Británie a Francie po konzultacích se Spojenými státy zahájily první kroky pro realizaci nabízené hospodářské pomoci.³⁷⁶ Spojené státy počítaly s tím, že jejich programu hospodářské obnovy se zúčastní i východoevropské státy, tedy i Československo, které tím plánovaly odklonit od stále více blízkých vztahů se Sovětským svazem. Ministr zahraničí Jan Masaryk se 19. června 1947 k československé účasti na dotaz Moskvy vyjádřil v tom smyslu, že bude záležet hlavně na postoji československých spojenců a na tom, zda bude Marshallův plán veden jako hospodářský nebo politický projekt.³⁷⁷

24. června 1947 se na schůzi vlády posuzovaly doposud získané poznatky o podmínkách americké pomoci. Dle Clementise sdělila sovětská vláda k plánované americké pomoci své stanovisko, dle kterého se jednání o americké nabídce pomoci měly zúčastnit pouze státy, které v Evropě bojovali proti Německu a které se zúčastnily Pařížské mírové konference se spojenci Německa v druhé polovině roku 1946. Sovětský svaz se také vyslovil proti účasti států neutrálních a vyzval Československo, aby připravilo návrh, jak si americkou pomoc představuje, podobně jako Nizozemsko a Belgie.³⁷⁸ Na závěr schůze byla ustavena komise pro sledování dalšího vývoje, jejímiž členy byli zástupci všech vládních stran. Ta 1. července 1947 vydala oficiální zprávu o ustavujícím zasedání, kde konstatovala, že americký plán hospodářské pomoci Evropě vítá a doporučila vládě, aby zmocnila ministra zahraničních věcí Masaryka k jednání se sovětskou, britskou a francouzskou vládou na spolupráci k vytvoření předpokladů pro poskytnutí americké pomoci a k předložení československých návrhů.³⁷⁹

Na rozpravě zahraničního výboru Národního shromáždění 4. července 1947 Masaryk tvrdil, že má Československo velký zájem o ekonomickou spolupráci se západem. Ministr školství Jan Stránský z ČSNS konstatoval, že vláda má za úkol udržet republiku politicky po boku Sovětského svazu a zároveň se snažit, aby se hospodářsky neodřízla od Západu. Ve věci

---

³⁷⁵ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 181

³⁷⁶ KRÁTKÝ, Karel. Marshallův plán: příspěvek ke vzniku studené války., str. 355

³⁷⁷ Tamtéž.

³⁷⁸ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948, str. 185

³⁷⁹ KRÁTKÝ, Karel. Marshallův plán: příspěvek ke vzniku studené války., str. 358

Marshallův plán musí politicky podporovat Sovětský svaz, ale československé ekonomické zájmy ji nutí přinejmenším k zájmu o západní hospodářství. Masaryk dále konstatoval, že podle jeho názoru se Československo jednání o americkém návrhu nějakým způsobem zúčastní, ale musí vyčkat na oficiální pozvání a stanovisko svých spojenců – Sovětského svazu, Polska a Jugoslávie. Československo podle něj nemělo podniknout žádné kroky, které by se mohly vykládat jako očividná neshoda s politikou Moskvy.³⁸⁰

Téhož dne odpoledne se konalo i zasedání československé vlády, kde vláda předběžně vyslovila souhlas s přijetím nabídky britské a francouzské strany na účast na pařížské konferenci o Marshallově plánu. Také zde bylo domluveno, že 8. července navštíví československá vládní delegace Moskvu, aby probrala otázky současné mezinárodní politiky, tedy především spojeneckou smlouvu s Francií a další postup v otázce Marshallova plánu.³⁸¹

Mezi 27. červnem a 2. červencem 1947 probíhala v Paříži jednání ministrů zahraničních věcí Francie, Velké Británie a Sovětského svazu o Marshallově plánu. Zde předložil francouzský ministr zahraničních věcí návrh, aby se Marshallův plán zúčastnili všechny evropské státy a že v čele hospodářské pomoci má stát řídicí výbor složený z představitelů Francie, Velké Británie, Sovětského svazu a dalších čtyř zemí. Tento výbor měl shromáždit podklady o potřebách a zdrojích všech zájemců o hospodářskou pomoc. Proti tomuto francouzskému plánu se ostře vymezil sovětský ministr zahraničních věcí Molotov, který ve francouzském návrhu spatřoval zásahy do svrchovanosti jednotlivých zemí, které si měly samostatně stanovit své požadavky a odděleně požádat Američany o pomoc. Také prosazoval sovětský návrh, aby se plán týkal pouze států, které s Německem bojovali a nikoli Německa samotného. Francouzský ministr Bidault Molotova varoval, že sovětské stanovisko může mít za následek rozdělení Evropy na dvě skupiny velmocí a že za toto odmítá Francie nést odpovědnost. Molotov zareagoval tak, že západní návrhy jsou pro Sovětský svaz nepřijatelné a ten se proto Marshallův plán nezúčastní. Toto sovětské odmítnutí účasti mělo dramatický následek i pro Československo.³⁸²

---

³⁸⁰ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 186

³⁸¹ KRÁTKÝ, Karel. Marshallův plán: příspěvek ke vzniku studené války., str. 359-360

³⁸² PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 187-188

Důsledky neshody ministra Molotova s kolegy ze západních zemí a odmítnutí participace Sovětského svazu na Marshallova plánu se ukázaly v prvním červencovém týdnu 1947 při několika příležitostech. 5. července rozeslal ÚV KSSS instrukce předsedům všech komunistických stran k postupu na pařížské konferenci. Moskva oznámila, že se konference nezúčastní, nicméně ostatním komunistickým zemím nařizovala, aby se konference zúčastnili, vyslovili se na ní proti přijetí plánu a tím znemožnili jednomyslné přijetí.³⁸³

6. července 1947 se u Masaryka ohlásil sovětský chargé d'affaires Bodrov s nótou sovětské vlády, ve které Masaryka informoval o neúspěšných jednání sovětské, francouzské a britské delegace v Paříži, neboť Sověti spatřovali v západním hospodářském programu hrozící možnost zásahů do vnitřních záležitostí evropských států a učinil by jejich hospodářství závislé na Spojených státech. Dodal, že účast na konferenci pro Československo není vyloučena, ovšem za předpokladu, že jejím cílem nebude vměšování se do vnitřních záležitostí zúčastněných zemí.³⁸⁴

7. července se konala schůze předsednictva vlády, kde se Masarykovo setkání se sovětským chargé d'affaires stalo předmětem velkých diskuzí. Hlavním cílem zasedání byly úkoly týkající se upřesnění schválené účasti Československa na pařížské konferenci. Fierlinger a Clementis prosazovali, aby se rozhodnutí o účasti na pařížské konferenci odložilo po jednáních se Sověty v Moskvě, v té době plánované na 8. července. Odůvodňovali to tím, že plán je zjevně zaměřen proti Sovětskému svazu i proti Spojeným národům a Clementis přitom vyslovil názor, že očekávat od Marshallova plánu efektivní pomoc by bylo iluzí.³⁸⁵ Masaryk se zástupci demokratických stran naopak prosazoval, aby se rozhodnutí o československé účasti odeslalo ještě před odjezdem delegace do Moskvy. Masaryk argumentoval tím, že by dle jeho názoru bylo chybou pozvání do Paříže nepřijmout, protože zaručuje Československu hospodářskou pomoc i za cenu částečné ekonomické závislosti. Pokud by se měla hospodářská pomoc dotknout československých zájmů, měl by k ní samozřejmě výhrady. Ministr techniky z Lidové strany, Jan Kopecký, prohlásil, že dle jeho informací nebude Moskva československé účasti na konferenci bránit a doporučoval, aby Československo přijalo pozvání ihned, ještě před

---

³⁸³ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 188-189

³⁸⁴ KRÁTKÝ, Karel. Marshallův plán: příspěvek ke vzniku studené války., str. 361

³⁸⁵ Tamtéž, str. 362

odjezdem delegace do Moskvy. Předsednictvo vlády nakonec pozvání na pařížskou konferenci přijalo a pověřilo velvyslance ve Francii Noska, aby se jí zúčastnil.³⁸⁶

Vládní delegace odletěla do Moskvy 9. července 1947. Zde Stalin přijal nejprve Gottwalda, kterému vyčínil, že KSČ jako nejsilnější politická strana nezabránila účasti na pařížské konferenci. Gottwald se snažil vysvětlit, že komunisté postupovali podle sovětské nóty ze 6. července, že nemá ve vládě absolutní většinu a že demokratičtí ministři v čele s Masarykem prosazovali přijetí pozvánky na konferenci. Stalin opáčil, že československá vláda jako jediná neprokonzultovala svůj souhlas s účastí s Moskvou a že příčinou vrtkavé zahraniční politiky Československa je přítomnost demokratických ministrů ve vládě. Celou delegaci si k sobě pozval na pozdně večerní hodiny. Masaryk byl vzniklou situací zaskočen a prohlásil, že je přesvědčen, že se Gottwald na soukromé schůzce se Stalinem již dohodl.³⁸⁷

Jednání vládní delegace se sovětskou delegací se konalo v noci z 9. na 10. července 1947. Stalin zde prohlásil, že sovětská vláda zpočátku zastávala názor, že je správné se konference zúčastnit a opustit ji v případě, že by to bylo nutné. Nyní je však toho názoru, že úvěry, nabízené Marshallovým plánem, jsou nejisté a západní velmoci se jimi snaží vytvořit západní blok a Sovětský svaz izolovat. Stalin dále prohlásil, že hospodářská situace států západní Evropy je špatná a zdůraznil, že hlavním věřitelem budou Spojené státy. Sovětský svaz pokládal tuto otázku za zásadní, na které záviselo přátelství obou zemí a československá účast na pařížské konferenci by znamenala participaci na izolaci Sovětského svazu. Sovětská vláda tedy soudila, že by měla ta československá své stanovisko o účasti změnit, jako všechny ostatní slovanské státy.³⁸⁸

Masaryk poukazoval na to, že rozhodnutí o účasti na pařížské konferenci vyplývalo z československé závislosti na západních surovinách. Nicméně i on prohlásil, že všechny československé vládní strany jsou za jedno v tom, že se nesmí podniknout nic, co by bylo proti zájmům Sovětského svazu. Toto potvrdil i ministr spravedlnosti Prokop Drtina, který prosil Stalina s Molotovem, aby zvážili jinou hospodářskou situaci Československa ve srovnání s ostatními slovanskými státy, především jeho závislost na zahraničním obchodě, který je ze

---

³⁸⁶ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948, str. 190-191

³⁸⁷ KRÁTKÝ, Karel. Marshallův plán: příspěvek ke vzniku studené války, str. 372

³⁸⁸ Tamtéž., str. 372-373

60–80 % spojen se Západem. Zpřetrhání hospodářských styků se Západem by způsobilo silné československé hospodářské obtíže. Sověti opáčili, že jsou připraveni od Československa odebrat výrobky těžkého i lehkého průmyslu a též Československu dodají potřebné obilí. Na závěr se Gottwald Stalina zeptal, jak má československá vláda svůj odchod z konference zdůvodnit a ten odpověděl, že vláda může svou formulaci postavit na faktu, že by se její účast dala vykládat jako úder proti Moskvě a na argumentu, že žádný jiný slovanský ani východoevropský stát se jí nezúčastní. Čím dříve měla Praha svou účast odříct, tím lépe.³⁸⁹

Členové vládní delegace odeslali brzy ráno 10. července do Prahy telegram o průběhu jednání v Moskvě. V něm požadovali, aby byli s výsledky jednání seznámeni členové vlády, která má odvolat účast Československa z pařížské konference a obratem to oznámit zpět do Moskvy. Vláda se ihned sešla a diskutovala o požadavku došlém z Moskvy. Večer téhož dne oznámila své stanovisko se konference nezúčastnit britskému a francouzskému velvyslanci. Změnu postoje odůvodňovali tím, že by československá účast na konferenci byla porušením československo-sovětské spojenecké smlouvy z prosince 1943, jelikož se Sovětský svaz domnívá, že je Marshallův plán namířen proti němu.³⁹⁰

5.5 Diplomatické vztahy a spojenecká smlouva s Francií

Československé vztahy s Francií za dob Třetí republiky se dají považovat za odraz nestabilní politické situace ve střední Evropě v prvních poválečných letech. Ač oba státy plánovaly obnovení přátelských vztahů, které mezi sebou udržovaly v meziválečném období, vzájemné vztahy již nikdy takové úrovně nedosáhly. Postoj Francie k řešení sudetoněmecké otázky a její participace na Mnichovské dohodě byl v Československu vnímán jako akt zrady, který se promítl i do vztahů obou států v letech 1945-1948.

Francouzská politická reprezentace možná i z těchto důvodů byla ze všech západních mocností nejvíce nakloněna československým poválečným požadavkům. Výslovně podpořila československé návrhy na odsun Němců z Československa, stejně tak přislíbila podporu československým poválečným územním požadavkům.³⁹¹

---

³⁸⁹ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 195

³⁹⁰ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 195-196

³⁹¹ DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. str. 282

Během druhé poloviny roku 1945 spolu československá a francouzská vláda svedly několik jednání o formě hospodářské spolupráce. Francouzi měli v úmyslu od Československa odkoupit uhlí a další spotřební věci, kterých se Francii nedostávalo, jmenovitě např. sklo, bižuterii a porcelán, cukr, různá technická zařízení a potravinářské výrobky. Francouzský možný export se skládal převážně z chemických a farmaceutických výrobků, různého luxusního zboží a nebo např. i vína. Dále obě strany započaly jednání o vzájemné platební dohodě, kdy československá strana převzala francouzský návrh a předala ho Československé národní bance k bližšímu projednání.³⁹² Československý ministr zahraničního obchodu Hubert Ripka ve vzájemných jednáních v červenci 1945 export československého uhlí do Francie vyloučil, z důvodu jeho nedostatku i v Československu a u ostatního zboží byla dle jeho názoru možná jen krátkodobá dohoda o výměně zboží v trvání šesti až osmi měsíců s tím, že je třeba se o této výměně blíže domluvit. Během následných jednání obě strany specifikovaly, kterého konkrétního zboží se bude obchodní dohoda týkat, upřesnily vzájemnou platební dohodu a stanovily neoficiální kurz franku k československé koruně na 1 frank = 0,6 koruny československé.³⁹³ Obchodní dohoda mezi Československem a Francií byla nakonec uzavřena 24. října 1945. Francie Československu poskytla zemědělské a potravinářské výrobky, kosmetiku a spotřební zboží, Československo Francii poskytlo zemědělské produkty, dřevo, různé výrobky papírenského, sklářského, keramického, textilního, dřevařského a kožedělného průmyslu, dále koks, ocel, stroje a přístroje. Dokument vstoupil v platnost 1. listopadu 1945 s účinností na půl roku do dubna 1946.³⁹⁴ Vzájemná hospodářská ujednání pak byla za tři roky trvání třetí republiky několikrát prodloužena.

Francouzská podpora československým poválečným požadavkům a uzavření hospodářské dohody podporovaly myšlenku uzavření nové spojenecké smlouvy mezi Československem a Francií. První rozhovory o jejím možném sjednání proběhly mezi francouzským velvyslancem v Praze Mauricem Dejeanem a Vladimírem Clementisem na konci dubna 1946. Clementis Dejeanovi sdělil, že mezi ním, prezidentem Benešem a ministrem zahraničních věcí Masarykem panuje shoda o možném uzavření československo-francouzské spojenecké smlouvy, která měla být namířena především proti Německu a jeho spojencům a

---

³⁹² PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 148

³⁹³ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 151

³⁹⁴ Tamtéž, str. 152

měla být uzavřena podle vzoru československé smlouvy o přátelství se Sovětským svazem a francouzsko-sovětské spojenecké smlouvy z prosince 1944. Československá strana měla zájem na co nejdřívejším sjednání smlouvy a byla připravena na okamžité zahájení přípravy textu smlouvy, sjednána ovšem dle Clementise měla být až po parlamentních volbách, které se měly konat v obou zemích a ustavení nových československých a francouzských vlád.³⁹⁵

Nová československá vláda vedená premiérem Gottwaldem probírala vztahy s Francií a možnost sjednání na svém zasedání v červenci 1946, na kterém vyjádřila svůj souhlas o zahájení diplomatických jednání s Francií ohledně sjednání spojenecké smlouvy. Ta měla být sjednána co nejdříve, dříve, než podobnou spojeneckou smlouvu s Francií uzavřou Poláci, nicméně smlouva měla být uzavřena pouze po dohodě se Sovětským svazem, jelikož měla být uzavřena dle podobného vzoru, jako s ním a Jugoslávií, tedy že měla být zaměřena především proti Německu a jeho spojencům. Následně zaslala československá strana Francii svůj návrh smlouvy.³⁹⁶

Čechoslováci měli v úmyslu jednat s francouzskými politiky o spojenecké smlouvě během svého pobytu v Paříži u příležitosti konání Pařížské mírové konference. Jednání ovšem skončila dříve než začala. Francouzská kancelář ministra zahraničí dementovala prohlášení premiéra Gottwalda, který zástupcům francouzské tiskové agentury sdělil, že oba státy budou jednat o sjednání spojenecké smlouvy. Dle francouzské kanceláře ministerstva zahraničí ovšem žádná taková jednání neprobíhala.³⁹⁷ Francouzský předseda vlády a zároveň ministr zahraničních věcí Georges Bidault a francouzský diplomat Dejean se sice za tento akt následně československé straně omluvili, československá vláda ovšem výrazně utlumila své aktivity směřující k sjednání výše zmíněné spojenecké smlouvy. Ač měla na jejím sjednání stále zájem, veškeré iniciativní kroky nechávala s Benešovým souhlasem na Francii.³⁹⁸

Francouzská strana nová jednání o spojenecké smlouvě zahájila až v únoru 1947. Tomuto návrhu předcházela jednání ministra zahraničních věcí Masaryka a jeho náměstka Clementise s francouzským ministrem zahraničí a bývalým předsedou vlády Bidualtem, ve

---

³⁹⁵ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 156

³⁹⁶ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 238-239

³⁹⁷ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 246

³⁹⁸ Tamtéž.

kterých se shodli na prohloubení vzájemné spolupráce a krocích, namířených především proti Německu. Obě strany též vyjádřily vůli zavázat se spojeneckou smlouvou, kterou rozjednaly již předchozí rok. Vzhledem k blížící se konferenci ministrů zahraničních věcí v Moskvě, které se účastnili ministři Francie, Velké Británie, USA a SSSR, bylo nutné jednání zahájit až po jejím skončení na konci dubna 1947. Tato konference ovšem skončila neúspěchem, neboť se na ní projevil zásadní rozdíl v představách USA a SSSR o budoucnosti Evropy a tento krach vzájemných jednání přispěl i ke zhoršení vztahů Československa a Francie. Do plánovaného sjednání spojenecké smlouvy navíc zasáhlo i vedení KSČ. V březnu 1947 vrcholila francouzská vládní krize, která skončila v květnu 1947 odvoláním všech komunistických ministrů z francouzské vlády. Francouzští komunisté již během března 1947 poslali do Prahy zprávu, že sice mají zájem na sjednání spojenecké smlouvy mezi oběma státy, nicméně její podpis v nejbližší době by posílil pozici nové, zdatně pravicovější francouzské vlády.³⁹⁹ Další analýzy, zpracované národním oddělením KSČ tvrdily, že sjednání spojenecké smlouvy není v československém zájmu, neboť Francie je v současné době stát vojensky i ekonomicky vyčerpaný, neschopný poskytnout okamžitou pomoc a že sjednání spojenecké smlouvy by přineslo body akorát pravicovým kruhům, které smlouvu vnímaly jako jakési odčinění Mnichovské dohody.⁴⁰⁰

Francouzská strana byla před sjednáním spojenecké smlouvy varována britskými a americkými diplomaty, kteří doporučovali spíše kulturní a ekonomické dohody než kompletní spojeneckou smlouvu.⁴⁰¹ Francouzi nicméně v případném sjednání spojenecké smlouvy shledávali možnost ovlivňovat dění v Československu, jelikož v současné době působila ve střední Evropě napřímo jediná velmoc – Sovětský svaz a takové postavení nebylo ve francouzském zájmu. Během května 1947 tedy vypracovala kancelář francouzského ministra zahraničí návrh spojenecké smlouvy. Tento návrh se ale od toho československého zásadně lišil v otázce postupu vůči případným spojencům Německa. Zatímco československý návrh smlouvy počítal se vzájemnou okamžitou pomocí v případě útoku Německa nebo jeho spojenců, francouzský návrh smlouvy počítal pouze se vzájemnými poradami, které mohly vyústit v případnou pomoc v případě útoku pouze Německa, nikoli jeho spojenců a tato pomoc měla být vázaná na stanovisko západních Spojenců. Československá delegace se proto snažila

---

³⁹⁹ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě, str. 247

⁴⁰⁰ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 248-249

⁴⁰¹ Tamtéž, str. 250.

přimět Paříž, aby přijala její návrh, v tomto snažení ovšem nebyla úspěšná. Francouzi argumentovali tím, že pokud by přijali československý návrh smlouvy, tak by tento byl jistě podkladem pro Sověty, s nimiž Francie také plánovala jednat o spojenecké smlouvě, aby byla vzájemná smlouva mezi nimi podobná jako ta s Československem. Vzhledem k tomu, že takto široce definovaná spojenecká smlouva by jistě zatáhla Francii do sporu s USA, nebyl československý návrh pro Francii přípustný. Clementis reagoval tak, že československá vláda bude trvat na znění smlouvy, které bude odpovídat její koncepci.⁴⁰²

Úsilí Čechoslováků, aby Francouzi přijali znění spojenecké smlouvy v jimi navrhované variantě, nebylo úspěšné ani v následujících týdnech. Francouzi odmítali smlouvu upravit tak, aby mimo Německa směřovala i proti jeho spojencům s odůvodněním, že tato úprava není obsažena v jejich spojeneckých smlouvách se Sovětským svazem a Velkou Británií a spojenecká smlouva s Československem nemůže být šířeji formulována než smlouvy s těmito dvěma velmocemi. Zároveň však plánovala francouzská strana předložit nový text, který by Praze vyšel více vstřícně. Clementis si vzal čas na projednání případné spojenecké smlouvy se Sovětským svazem, Polskem a Jugoslávií. Těmto státům Československo v příštích týdnech adresovalo své námitky k francouzské verzi spojenecké smlouvy a jak Sovětský svaz, tak Polsko, vyjádřili podporu československým námitkám vůči francouzské verzi smlouvy.⁴⁰³

V červenci 1947 se v Moskvě konala jednání mezi československou a sovětskou delegací, během kterých oba státy probíraly i otázku spojenecké smlouvy s Francií. Československá delegace, ve složení Gottwald-Masaryk a ministr spravedlnosti Drtina s sebou přivezlo memorandum prezidenta Beneše, obsahující jeho pohled na spojeneckou smlouvu s Francií a Marshallův plán. Beneš měl zájem o co nejdřívejší sjednání smlouvy, které, dle jeho názoru, mohlo Francii blíže připoutat k Československu, jakožto i celému východnímu bloku a znemožnilo by vytvoření výlučně západního bloku států, jelikož francouzské spojení s Československem by mohlo zamezit využití Německa proti východnímu bloku vedeném Sovětským svazem. Beneš pokládal za nesmyslné, aby zvažována smlouva jakkoliv narušila

---

⁴⁰² DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. str. 284

⁴⁰³ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 256-257

přátelské vztahy mezi Československem a Sovětským svazem, protože ty mimo jiné zajišťuje i geografická poloha Československa.⁴⁰⁴

Stalin se v následných jednáních nevyjádřil proti možnosti uzavření výše zmíněné smlouvy, doporučoval ovšem Československu, aby trvalo na svých požadavcích ohledně sjednání vůči Německu a jeho spojencům. Poukazoval na to, že SSSR má v plánu v blízké budoucnosti revidovat své spojenecké smlouvy s Velkou Británií a Francií a uzavření smlouvy ve francouzské verzi by mohlo poškodit sovětské zájmy.⁴⁰⁵

Československá vláda nakonec po návratu Gottwalda, Masaryka a Drtiny z Moskvy 15. července 1947 jednání o spojenecké smlouvě s Francií odložila. Vzhledem k současnému odmítnutí účasti Československa na Marshallově plánu začala část francouzské reprezentace ztrácet zájem na spojenecké smlouvě mezi oběma státy, jelikož považovali Československo za pevnou část východního sovětského bloku.⁴⁰⁶

Podzim 1947 provázelo dramatické zhoršení vztahů mezi Sovětským svazem na jedné straně a západními mocnostmi na straně druhé. Sovětský nesouhlas s Marshallovým plánem na obnovu Evropy, faktický zákaz účasti na Marshallově plánu státům sovětského bloku a zároveň neschopnost vzájemné dohody mezi SSSR a západními spojenci ohledně osudu Německa přispěly k definitivnímu zastavení vzájemných československých a francouzských jednáních o spojenecké smlouvě. Ještě v listopadu 1947 byl Francouzi přednesen nový návrh spojenecké smlouvy, který téměř doslova přebíral formulace spojenecké smlouvy mezi Polskem a Francií. To byly ovšem poslední záchvěvy vůle obou stran se zavázat spojenectvím. Francouzi v prosinci 1947 rezignovali na svou snahu stát se „spojovacím mostem“ mezi východním a západním blokem, jelikož v krocích Sovětského svazu spatřovali hrozbu světového míru. Za této situace prohlásil francouzský velvyslanec v Praze Dejean na Nový rok 1948, že spojenecká smlouva nemůže být podepsána, jelikož svět je rozdělen na dva soupeřící bloky a dokument, který měl být především projevem důvěry v budoucnost Evropy již nemůže nic přinést.⁴⁰⁷

---

⁴⁰⁴ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948, str. 260

⁴⁰⁵ DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. str. 284

⁴⁰⁶ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 261

⁴⁰⁷ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 268

5.6 Diplomatické vztahy s Velkou Británií

Po skončení 2. světové války měly československá i britská strana zájem na rychlém obnovení diplomatických vztahů. Britské ministerstvo zahraničí v březnu 1945, ještě před tím, než německá vojska kapitulovala, zvažovalo svou politiku k poválečnému Československu. Dle britského vyslance Phillipa Nicholse bylo třeba, aby:

1. bylo zabráněno tomu, aby se Československo dostalo do područí Moskvy;
2. snažit se, aby Československo udržovalo přátelské vztahy jak se SSSR, tak se západními velmocemi;
3. dosáhnout toho, aby se Československo v otázkách nadcházející obnovy a bezpečnosti řídilo zásadami OSN;
4. oživit předválečnou úroveň vzájemného obchodu;
5. v rámci politiky západních zemí prosadit rozhodující vliv britské kultury v Československu.⁴⁰⁸

Žádné konkrétní kroky ale nenastaly, ač se britský předseda vlády Churchill snažil přimět americké velení, aby nehledě na ujednanou demarkační linii osvobodili Prahu a co největší část západního území Čech, v domnění, že by osvobození velké části Čech vojsky západních spojenců mohlo změnit poválečnou situaci v zemi a vymanit tak Československo ze sféry komunistického vlivu.⁴⁰⁹ Americká armáda pod vedením budoucího prezidenta Dwighta Eisenhowera ovšem svůj postup zastavila v souladu s ujednáními se Sověty na demarkační čáře v západních Čechách a Prahu tak osvobodila Rudá armáda.

Československá vláda probírala budoucí vztah k Velké Británii ještě v květnu 1945 v Košicích, kde se shodla na tom, že požádají Velkou Británii o úvěr na poválečnou rekonstrukci státu, který bude stát mimo vzájemné úvěry a pohledávky, které setýkaly československého zlata a úvěru poskytnutých britskou vládou v době nesvobody. S touto žádostí a také s memorandem žádající zahájení obchodních jednání o různých surovinách byl do Velké Británie vyslán ministr zahraničního obchodu Hubert Ripka, který v Londýně jednal s britskými protějšky od 17. do 21. července 1945. Britové o politické a ekonomické dění

---

⁴⁰⁸ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 122

⁴⁰⁹ DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. str. 247

v Československu projevili značný zájem a přislíbili podporu jeho poválečné rekonstrukci, vzhledem k válečným těžkostem však nebyli schopni poskytnout vyšší úvěr, než na 5 milionů liber.⁴¹⁰ Tato půjčka byla odsouhlasena i KSČ, která v ní spatřovala možnost obnovy průmyslu, rozvoje výroby a následně rozšíření obchodu se SSSR.⁴¹¹

Jednání o úvěru mezi britskými a československými zástupci probíhala v srpnu 1945 v Londýně. Ač měli britští představitelé pochybnosti o tom, jestli Československo již není až příliš v sovětské sféře vlivu a zvažovali, zda si takové napojení na Západ skrze smlouvy o úvěru zaslouží, podařilo se československé delegaci vyjednat úvěr na výše zmíněnou částku 5 milionu liber pod podmínkou, že za něj Československo nakoupí zboží buď ve Velké Británii nebo v jiné zemi Commonwealthu.⁴¹²

Vzájemné vztahy narušilo československé znárodnění klíčových hospodářských podniků a bank ústavními dekrety prezidenta Beneše z října 1945.⁴¹³ Nová britská labouristická vláda v čele s předsedou vlády Atleem sice vyjadřovala pochopení pro provedené znárodnění, zároveň však vyjadřovala zájem o způsob náhrad, kterými měli být odškodněni britští občané, kteří byli znárodněním přímo postiženi. Československá vláda britskou protistranu ujistila, že všechny dotčené osoby britské národnosti přiměřeně odškodní, jednání o náhradách za znárodněný majetek se protahovala a velká část z nich byla definitivně sjednána až po komunistickém únorovém převratu během let 1948 a 1949.⁴¹⁴

Československým vztahům s Velkou Británií nepomohla ani změna postoje Velké Británie k plánovanému odsunu obyvatel maďarské národnosti z Československa. Zatímco s požadavkem na odsun německého obyvatelstva vyjádřili zástupci Velké Británie na Postupimské konferenci souhlas, požadavek na odsun obyvatelstva maďarské národnosti během Pařížské mírové konference v létě 1946 stejně jako americká delegace odmítla, ač k němu z počátku zastávala neutrální názor. K probíhajícímu odsunu německého obyvatel ze Sudet se část britské politické reprezentace vyjadřovala s pohoršením, jelikož dle jejího názoru probíhal často až nelidským způsobem. Po vítězství KSČ v československých parlamentních

---

⁴¹⁰ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 125

⁴¹¹ Tamtéž, str. 126

⁴¹² PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 128

⁴¹³ Znárodnění bylo provedeno úst. dekrety č. 100/1945 Sb., 101/1945 Sb., 102/1945 Sb. a 103/1945 Sb. z. a n.

⁴¹⁴ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 277

volbách v květnu 1946 považovala část britských politiků Československo pro západní demokracie za ztracenou zemi, ač část vládních labouristů v Československu viděla stát spojující v jedné formě demokracii a socialismus. Odmítnutí československé účasti na Marshallově plánu na jaře 1947 ovšem přesvědčilo i ty, kteří doposud s československou politikou sympatizovali o pevné pozici Československa v rámci „sovětského bloku.“⁴¹⁵

Jednou z posledních významných smluv, uzavřenou mezi Československem a Velkou Británií za období tzv. Třetí republiky, byla smlouva o kulturní spolupráci, kterou v červnu 1947 podepsali britský ministr zahraničních věcí Bevin a československý ministr školství Jaroslav Stránský. Obě strany sjednanou dohodu hodnotili jako přínos pro vzájemné poznání a a příspěvek k řešení tehdejších problémů mírovou cestou.⁴¹⁶

Hospodářské vztahy mezi Československem a Velkou Británií narušilo britské zrušení volné směnitelnosti libry ze srpna 1947. Zároveň s tím britská strana oznámila Československu, že dočasně ruší také směnitelnost libry vůči koruně, což pro Československo znamenalo ztrátu značného množství valut potřebných pro investice do poválečné rekonstrukce státu. Představitelé obou zemí se nakonec dohodli, že smluvené hospodářské dohody mezi oběma zeměmi budou pokračovat s výjimkou směnitelnosti libry, což znamenalo, že Československo mohlo zapůjčené libry používat pouze při obchodu a platbách se státy Commonwealthu. I to přispělo k postupnému odklonu Československa od západních států a hledání podpory s ekonomickými těžkostmi u Sovětského svazu, což ještě více prohloubilo československou sovětizaci.⁴¹⁷

---

⁴¹⁵ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 277

⁴¹⁶ KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. str. 278

⁴¹⁷ PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948., str. 227-228

6. ZÁVĚR

Konec druhé světové války v květnu 1945 v Evropě (a v září 1945 ve světě) přinesl světu naději lepších zítřků bez násilí, válečných konfliktů a také naději na spolupráci většiny zemí světa na zajištění bezpečnosti a míru pro obyvatelstvo celé této planety. Bohužel se tyto naděje brzy ukázaly být lichými. Čtyři vítězné mocnosti, totiž Sovětský svaz, Spojené státy americké, Velká Británie a Francie, se dokázaly vzájemně dohodnout na otázkách související s bezpečností jen během krátké doby po skončení války. Mocenské touhy Sovětského svazu o převzetí nadvlády nad většinou civilizovaného světa způsobily rozkol mezi ním na jedné straně a demokratickými velmocemi na straně druhé již v období, které je touto diplomovou prací sledováno. Tento rozkol se měl rozhořet do tichého konfliktu, známého jako studená válka a vzájemné izolace dvou mocenských bloků, který se v některých situacích, jako např. během války v Koreji v letech 1950–1953 a války ve Vietnamu v letech 1964–1976 přiblížil až k přímému vojenskému střetnutí. Hrozba třetí světové války byla pro svět odstrašující i z důvodu atomové hrozby, jelikož obě hlavní mocnosti tzv. studené války, Sovětský svaz a Spojené státy americké, disponovaly a do dnešního dne disponují⁴¹⁸ značným arzenálem těchto zbraní hromadného ničení. Jak byla druhá světová válka devastační po materiální i lidské stránce, nově hrozící konflikt mezi komunistickými státy na jedné a demokratickými státy na druhé straně by dozajista skončil vyhlazením téměř veškerého lidského života. Dnes můžeme být jen rádi, že i v těch nejvyhrocenějších okamžicích vzájemných vztahů zůstalo pouze u vzájemných výhrůžek. V opačném případě by nejspíše autor této práce, ani jeho čtenáři, nebyli mezi živými.

Československá republika se po skončení druhé světové války zdála být na rozcestí. Všechny vítězné mocnosti toužily po tom, aby v nově se tvořícím uspořádání světa stálo Československo na jejich straně. Geografická poloha uprostřed evropského kontinentu otevírala a dodnes otvírá různé možnosti pro zahraniční politiku našeho státu. Především západní mocnosti v poválečném dění podcenily vzájemné sblížení Československa a Sovětského svazu již během trvání druhé světové války.

Z tohoto hlediska může autor označit vytyčenou hypotézu č. 1, totiž, že „*Sovětizace Československa pozvolna probíhala již od sjednání spojenecké smlouvy v prosinci 1943*“ za platnou. Sjednáním této mezinárodní smlouvy se Československo a Sovětský svaz zavázaly

---

⁴¹⁸ v případě Sovětského svazu autor myslí jeho nástupnický stát, Ruskou federaci.

k vzájemné vojenské a jiné pomoci ve válce proti Německu a jeho spojencům během druhé světové války i v případném vojenském konfliktu po jejím skončení. Zároveň se touto smlouvou obě strany zavázaly k úzké poválečné spolupráci a rozvíjení co nejširších hospodářských styků a také se zavázaly k neuzavírání spojeneckých, nebo k neúčasti na koalici zaměřené proti druhé straně. Právě tyto dva body se pro politické směřování třetí republiky ukázaly být těmi nejzásadnějšími. Dle spojenecké smlouvy měla být poválečná spolupráce obou států postavena na zásadách nevměšování se do vnitřních záležitostí druhého státu a vzájemného respektování svrchovanosti. Jak autor textem této práce dokázal, Sovětský svaz se do vnitřních československých záležitostí vměšoval prakticky ihned po sjednání této spojenecké smlouvy. Za první případ tohoto vměšování můžeme považovat kroky vedoucí k odstoupení Podkarpatské Rusi ve prospěch Sovětského svazu. Tehdy Sovětský svaz prokázal, že v rámci svých cílů k ovládnutí středoevropského prostoru nehodlá respektovat spojenecká ujednání ani svrchovanost spojenecké země, kdy hned po osvobození Podkarpatské Rusi začal podnikat kroky, které měly uspišit anexi tohoto regionu. Ač byly proklamace o připojení Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu prohlašovány za vůli obyvatelstva tohoto území, nitkami v pozadí tahali Sověti skrz svou armádu a tajnou službu. Za vměšování do vnitřních záležitostí Československa můžeme považovat i verbování obyvatelstva Podkarpatské Rusi do Rudé armády, i když dle platných smluv měl být garantem verbování tohoto obyvatelstva do armády československé. Stejně tak faktické bránění československým orgánům výkonu správy na tomto území můžeme vnímat jako nerespektování svrchovanosti Československa.

Za nerespektování svrchovanosti Československa můžeme považovat i dění po osvobození, kdy Rudá armáda v rozporu s uzavřenými dohodami zabírala československý majetek a považovala ho za součást své válečné kořisti. Ačkoli se tento spor podařilo československým politikům vyřešit, dají se v něm spatřit prvky porušení výše zmíněné spojenecké smlouvy.

Sovětizace Československa sice naplno propukla až po československých parlamentních volbách na jaře 1946, určité prvky tohoto procesu lze v československo-sovětských vztazích dle autora pozorovat již od uzavření výše zmíněné spojenecké smlouvy. Autor této práce tedy znovu konstatuje, že jím položená hypotéza byla ověřena jako platná.

Konstatování v předchozím odstavci úzce souvisí s druhou hypotézou, kterou si autor v úvodu této práce vytyčil, tedy že „*V období třetí republiky již nebylo možné, aby se*

Československo stalo součástí západního velmocenského bloku.“ Autor v textu na řadě míst prokázal, že československá poválečná politika byla odkázaná na rozhodnutí Sovětského svazu, ačkoli byly státy zavázány bilaterální smlouvou, nikoli členstvím v jedné organizaci. Faktem podporující tvrzení této hypotézy je také to, že Sovětský svaz, jako jediná z velkých mocností, podporoval všechny poválečné požadavky Československa v plné výši; ať šlo o požadavek na odsun obyvatelstva německé národnosti, požadavek na odsun obyvatelstva maďarské národnosti nebo územní požadavky vůči sousedním státům. Západní mocnosti, konkrétně převážně Spojené státy a Velká Británie, různé československé požadavky podporovaly buď s nechtí a nebo je přímo odmítly. Tyto státy také neměly v úmyslu sjednat s Československem spojeneckou smlouvu.

Dalším faktorem, podporujícím danou hypotézu je jistý československý sentiment k předválečnému období a hlavně k Mnichovské dohodě. Československá společnost, občanská i politická, nikdy nezapomněla na to, že to byly mocnosti západní Evropy, Velká Británie a Francie, které se na konci září 1938 bez československého zastoupení dohodly s Hitlerem na postoupení československého pohraničí Německé říši. Poválečná orientace na Sovětský svaz se zdála být pro Československo bezpečnější v případě nového ohrožení ze strany Německa, nebo jiného státu; nebylo pochyb o tom, že Sovětský svaz by, na rozdíl od západních mocností, neváhal přispěchat Československu na pomoc, ačkoli by tímto krokem sledoval pouze své zájmy.

Jednu z dalších příčin toho, že se Československo mohlo po konci války stát členem demokratického západního bloku, můžeme opět nalézt ve výše zmiňované spojenecké smlouvě se Sovětským svazem, konkrétně v ustanovení o neuzavírání spojení, které by mohlo být zaměřeno proti druhé smluvní straně. Právě tento bod použila československá vláda jako argumentaci pro zavrnutí své účasti na konferenci k Marshallovu plánu, poté, co byl na československou delegaci při jednáních v Moskvě vyvíjen ze strany Sovětů silný nátlak, aby Československo odvolal svůj slib účasti. Jeden ze sovětských argumentů pro odmítnutí bylo právě zmínění tohoto bodu spojenecké smlouvy. Sovětský vliv na československou politiku se ukázal i v otázkách sjednávání poválečných spojeneckých smluv; konkrétně hlavně s Francií a v menší míře také s Polskem. Tato jednání byla doprovázena častými dotazy československé vlády do Moskvy, zda případná ujednání nejdou proti sovětským zájmům a v případě, že si československé a sovětské zájmy kolidovaly, československá strana problematiku ujednání vždy upravila v sovětský prospěch.

Všechny výše zmíněné příklady potvrdily autorovu hypotézu o tom, že v poválečném světě již nebylo možné, aby se Československo stalo součástí demokratického bloku. Provázání se sovětskou politikou bylo zkrátka již moc velké. Autor této práce tedy konstatuje, že jím položená druhá hypotéza byla též ověřená jako platná.

Období třetí republiky bylo z celkového pohledu na českou, potažmo československou historii dle názoru autora této práce jedno z nejvíce specifickým období novodobých dějin. V té době asi málokdo, krom komunistických politiků, tušil, že období okupace jedním totalistickým režimem vzápětí vystřídá totalistický režim jiný. Za nešťastnou osobu této doby můžeme považovat prezidenta Beneše, který se do posledních chvil snažil o zvrácení daného vývoje. Ve svém snažení ale zůstal spolu s pár demokratickými politiky, jako byl například Jan Masaryk, osamocen a dle názoru autora této práce by ani větší podpora demokratickým stranám v republice nezvrátila připojení Československa do sovětského mocenského bloku a ovládnutí země komunisty. Autor této práce je naopak toho názoru, že by situace při jiném vývoji mohla skončit občanskou válkou mezi demokratickými a komunistickými silami, jako tomu bylo například v Řecku. Jak by tomu bylo doopravdy ovšem již dnes nikdo nezjistí. Za velkého vítěze tohoto souboje o moc můžeme považovat Klementa Gottwalda a celou komunistickou stranu Československa, která od vyhraných voleb na jaře 1946 do únorového převratu 1948 nejprve upevnila svou vnitrostátní mocenskou pozici a následně i za pomoci politiků z jiných stran, jako např. Zdeňka Fierlingera, a za pomoci Sovětského svazu převzala kompletní moc a nadvládu nad státem, která jí vydržela až do slavného roku 1989.

Seznam použitých zkratk

- ČNR – Česká národní rada
- ČSL – Československá strana lidová
- ČSNS – Československá strana národně socialistická
- ČSR – Československá republika
- ČSSD – Československá strana sociálně demokratická
- Č-SNR – Česko-slovenská národní rada
- ČSNV – Československý národní výbor
- DS – Demokratická strana
- KSČ – Komunistická strana Československa
- KSS – Komunistická strana Slovenska
- KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu
- NKVD – Narodnyj komissariat vnutrennich děl; Lidový komisariát vnitřních záležitostí
- NSDAP – Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei; Národně socialistická německá dělnická strana
- ROA – Ruská osvobozenecá armáda
- SdP – Sudetendeutsch partei; Sudetoněmecká strana
- SNR – Slovenská národní rada
- SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
- USA – Spojené státy americké
- UV KSČ – Ústřední výbor komunistické strany Československa
- UV KSSS – Ústřední výbor komunistické strany Sovětského svazu

Seznam citované a použité literatury a dalších zdrojů

Právní předpisy

- Důvodová zpráva k opatření Stálého výboru č. 253/1938 Sb. z. a n.
- Nařízení SNR č. 1/1944 Sb. n. SNR, o vykonávání zákonodárné, vládní a výkonné moci na Slovensku.
- nařízení SNR č. 2/1944 Sb. n. SNR, kterým se upravuje vyhlásování nařízení Slovenské národní rady.
- nařízení SNR č. 3/1944 Sb. n. SNR, o zřízení ústředních úřadů.
- Nařízení vlády č. 17/1926 Sb. z. a n., jímž se provádí ústavní zákon jazykový pro obor ministerstev vnitra, spravedlnosti, financí, průmyslu, obchodu a živností, veřejných prací a veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, pro veřejné korporace, podléhající těmto ministerstvům v republice Československé, jakož i pro úřady místní samosprávy.
- Smlouva č. 308/1922 Sb. z. a n., o státním občanství mezi republikou Československou a říší Německou.
- Smlouva č. 300/1938 Sb. z a n., mezi Česko-Slovenskou republikou a Německou říší o otázkách státního občanství a opce.
- Smlouva č. 168/1946 Sb. z. a n., o přátelství, vzájemné pomoci a mírové spolupráci mezi Československou republikou a Federativní lidovou republikou Jugoslavií.
- Smlouva č. 186/1946 Sb. z. a n., mezi Československou republikou a Svazem sovietských socialistických republik o Zakarpatskej Ukrajině.
- Smlouva č. 154/1947 Sb. z. a n., o přátelství a vzájemné pomoci mezi Československou republikou a republikou Polskou.
- Vyhláška ministra vnitra č. 51/1945 Sb. z a n., o lhůtě k podávání žádostí o vrácení československého státního občanství pro manželky a děti československých státních občanů.

- Ústavní dekret prezidenta republiky č. 11/1944 Sb. o obnově právního pořádku.
- Ústavní dekret prezidenta republiky č. 34/1945 Sb. z. a n., o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské.
- Ústavní dekret prezidenta republiky č. 100/1945 Sb. z. a n., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků.
- Ústavní dekret prezidenta republiky č. 101/1945 Sb. z. a n., o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského.
- Ústavní dekret prezidenta republiky č. 102/1945 Sb. z. a n., o znárodnění akciových bank.
- Ústavní dekret prezidenta republiky č. 103/1945 Sb. z. a n., o znárodnění soukromých pojišťoven.
- Ústavní zákon 236/1920 Sb., kterým se doplňují a mění dosavadní ustanovení o nabývání a pozbývání státního občanství a práva domovského v republice Československé.
- Ústavní zákon č. 299/1938 Sb. z. a n. o autonomii Slovenské země.
- Ústavní zákon č. 328/1938 Sb. z. a n. o autonomii Podkarpatské Rusi.
- Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon 122/1920 Sb., podle § 129 ústavní listiny, jimž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé.
- Zákon 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.

Edice dokumentů

- Archiv ministerstva zahraničních věcí Praha (AMZV), fondy: Polsko 1945-1959, ČSR a SSSR 1945-1948, Německo 1945-1950
- Diplomatické dokumenty o spojeneckých smlouvách Republiky československé s Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců a s Královstvím rumunským. Praha 1923, č. 25.
- Dokumenty a materiály k dějinám československo-sovětských vztahů, IV., sv. 2. Praha, 1984.
- Dokumenty československé zahraniční politiky 1945-1959. Praha 1960, č. 43.
- NĚMEČEK, Jan, ed. Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940: (16. březen 1939–15. červen 1940). Praha: Karolinum, 2002. Dokumenty československé zahraniční politiky. ISBN 80-86506-22-3.
- NĚMEČEK, Jan. Slovenská národní rada 1939, Soudobé dějiny 1996.
- OTÁHALOVÁ, Libuše a Milada ČERVINKOVÁ. Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943: vztahy mezinárodní diplomacie k politice československé emigrace na západě 1. Praha: Academia, 1966, 411 s.
- Slovenské národné povstanie. Dokumenty. (Sestavil. V. Prečan), Dok. č. 212, Bratislava: VPL 1965.
- Slovenský národný archív (SNA), Úrad predsedníctva SNR (ÚP SNR),
- Státní úřední archiv Praha (SÚA), fond: 100/24
- VONDROVÁ, Jitka, ed. Češi a sudetoněmecká otázka 1939-1945: dokumenty. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1994. ISBN 80-85864-05-3.

Odborná literatura

- BENEŠ, Edvard, HAUNER, Milan, ed. Paměti. Praha: Academia, 2007. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-1529-7.
- ČEPELKA, Čestmír a Pavel ŠTURMA. Mezinárodní právo veřejné. 2. vydání. V Praze: C.H. Beck, 2018. Academia iuris (C.H. Beck). ISBN 978-80-7400-721-7.

- DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Praha: CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002. ISBN 80-86547-07-8.
- DEJMEK, Jindřich. Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1473-1.
- FIERLINGER, Zdeněk. Ve službách ČSR: paměti z druhého zahraničního odboje. V Praze: Svoboda, 1948.
- CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost*. Praha: Libri, 2001. Otazníky našich dějin. ISBN 80-7277-062-4.
- KAMENEC, Ivan. Slovenský štát v obrazech: (1939-1945). Praha: Ottovo nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7360-701-2.
- KÁRNÍK, Zdeněk. Malé dějiny československé (1867-1939). Praha: Dokořán, 2008. 504 s. ISBN 978-80-7363-146-8.
- KAPLAN, Karel. Československo v letech 1945-1948: (pomocný studijní text pro gymnázia). Praha: SPN, 1991. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04-25699-6.
- KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. V Praze: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0655-0.
- KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. Praha: Panorama, 1990. Stopy, fakta, svědectví (Panorama). ISBN 80-7038-193-0.
- KLIMEŠ, Miloslav. Československo na cestě k socialismu: dokumenty o vzniku a vývoji lidové demokracie v Československu do února 1948. Praha: Československá akademie věd, 1965.
- KONTLER, László. Dějiny Maďarska. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Dějiny států. ISBN 80-7106-405-X.
- KRÁTKÝ, Karel. Marshallův plán: příspěvek ke vzniku studené války. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-185-4.
- KUKLÍK, Jan. Dějiny československého práva 1945-1989. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.
- KUKLÍK, Jan. Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945: právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-665-1.

- KUKLÍK, Jan. Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“: dekrety prezidenta republiky 1940–1945., 1.vyd. Praha: Linde Praha, a.s., 2002, ISBN 978-80-200-1838.
- KUKLÍK, Jan. Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939–1940. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-138-2.
- KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0777-8.
- LAŠTOVIČKA, Bohuslav. *V Londýně za války: zápasy o novou ČSR 1939-1945*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Svoboda, 1978.
- MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-7201-433-1.
- MOULIS, Vladislav. Podivné spojení: k československo-sovětským politickým a hospodářským vztahům mezi dubnem 1945 a únorem 1948. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-245-1.
- PACNER, Karel. Osudové okamžiky Československa. 3., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Brána, 2012. ISBN 978-80-7243-597-5.
- PAVLÍČEK, Václav, a kol. Ústavní právo a státověda. 1. díl. Obecná státověda. Praha: Linde, 1998. ISBN 80-7201-141-3.
- PELIKÁN, Jan. Hospodářská spolupráce Československa s Jugoslávií v letech 1945-1949. - Praha: Nakladatelství Univerzity Karlovy, 1990. - 143 s.
- POTOČNÝ, Miroslav a Jan ONDŘEJ. Mezinárodní právo veřejné: zvláštní část. 5., dopl. a rozš. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2006. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-536-4.
- PROKŠ, Petr. Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948. Praha: ISV, 2001. Historie (ISV). ISBN 80-85866-81-1.
- RESCHOVÁ, Jana, Miluše KINDLOVÁ, Jan GRINC, Ondřej PREUSS a Marek ANTOŠ. Státověda: stát, jednotlivec, konstitucionalismus. Praha: Wolters Kluwer, 2019. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7552-695-3.
- RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0.

- SOMMER, Karel. UNRRA a Československo. Opava: Slezský ústav AV ČR, [1993].
- STANĚK, Tomáš. Odsun Němců z Československa 1945-1947. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2.
- ŠEVČÍKOVÁ, Mária. K niektorým aspektom povstaleckej SNR – SLOVENSKÁ REPUBLIKA 1939–1945 OČAMI MLADÝCH HISTORIKOV III. / Povstanie roku 1944 /, Katedra histórie FF UCM Trnava, Trnava, 2004, ISBN 80-89034–75–6.
- VACULÍK, Jaroslav (2010), „K výměně obyvatelstva mezi Maďarskem a Československem“, in SÁPOSOVÁ, Zlatica; ŠUTAJ, Štefan, Povojnové migrácie a výmena obyvatelstva medzi Československom a Maďarskom, Prešov: Universum, ISBN 978-80-89046-64-5.

Elektronické zdroje

- HOSENSEIDLOVÁ, Petra. Němci v Československu museli snést postavení menšiny. Jinde se ale měli mnohem hůř. In: <https://ct24.ceskatelevize.cz/>. [online]. 27.9.2018 [cit. 29.5.2022]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2603174-nemci-v-ceskoslovensku-museli-snest-postaveni-mensiny-jinde-se-ale-meli-mnohem-hur>. Path: Homepage; svět.
- JUDr. František Emmert, 2016. Češi v době I. světové války. In: Moderní-Dějiny.cz [online] 30. 5. [cit. 15. 11. 2021] Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/cesi-v-dobe-i-svetove-valky/>. Path: Homepage; výuka; historici učitelům; Počátek století a první světová válka.
- Revue Politika 6-7/2008 [online] [cit. 20.10.2021]. ISSN 1803-8468 Dostupné z: <https://www.cdk.cz/smrtici-objeti>
- SUPPAN, Arnold, 2006. Austrians, Czechs, and Sudeten Germans as a Community of Conflict in the Twentieth Century [online]. 2006-10 [cit. 18.11.2021] Dostupné z: <https://conservancy.umn.edu/bitstream/handle/11299/90505/1/wp061.pdf>
- text Košického vládního programu. [online]. [cit. 28.5.2022] Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/kosicky-vladni-program-5-4-1945/>

Shrnutí

Období třetí Československé republiky v kontextu mezinárodních smluv a mezinárodní politiky

Diplomová práce *Období třetí Československé republiky v kontextu mezinárodních smluv a mezinárodní politiky* se dělí celkem na pět kapitol. V první kapitole, resp. její teoretické části autor nejprve vymezuje sledované období let 1938-1948 a následně definuje právní instituty, se kterými v práci pracuje.

V druhé kapitole diplomové práce autor popisuje období tzv. druhé republiky a jejího politického vývoje.

Ve třetí kapitole diplomové práce autor popisuje činnost československých orgánů v zahraničním exilu. V rámci této kapitoly rozebírá kroky zahraničního odboje, směřující československé exilové vlády a proces vedoucí k oduznání Mnichovské dohody. V poslední části této kapitoly se autor věnuje vlivu komunistických poslanců na zahraniční odboj, zlepšení vztahů se Sovětským svazem, cestě prezidenta Beneše do Moskvy a sjednání spojenecké smlouvy mezi Československem a SSSR.

Ve čtvrté kapitole diplomové práce se autor dopodrobna věnuje tzv. Postupimské konferenci. Autor zde nejprve popisuje vytvoření Národní fronty dle Košického vládního programu, následně se věnuje česko-německým vztahům v historickém kontextu a poté rozebírá československou cestu k Postupimské konferenci a vývojem československých požadavků na odsun německé menšiny. V poslední části kapitoly se věnuje problematice odnímání státního občanství osobám německé národnosti.

V páté kapitole diplomové práce autor rozebírá diplomatické vztahy a mezinárodní smlouvy s jednotlivými relevantními evropskými státy a USA.

Autor v rámci úvodu diplomové práce stanovuje dvě hypotézy a to hypotézu č. 1, která předpokládá, že „*sovětizace Československa pozvolna probíhala již od sjednání spojenecké smlouvy v prosinci 1943*“ a hypotézu č. 2, která předpokládá, že „*v období třetí republiky již nebylo možné, aby se Československo stalo součástí západního velmocenského bloku.*“ Obě tyto hypotézy byly autorem diplomové práce ověřeny jako splněné.

Summary

The period of the Third Czechoslovak Republic in the context of international agreements and international politics

This thesis titled “The period of the Third Czechoslovak Republic in the context of international agreements and international politics” is divided into a total of five chapters. In the first chapter, or rather in its theoretical part, the author first defines the observed period of 1938-1948 and then defines the legal institutes with which he works in the thesis.

In the second chapter of the thesis, the author describes the period of the so-called Second Republic and its political development.

In the third chapter of the diploma thesis, the author describes the activities of the Czechoslovak authorities in foreign exile. In this chapter, he discusses the steps of the foreign resistance directing the Czechoslovak government in exile and the process leading to the denunciation of the Munich Agreement. In the last part of this chapter, the author discusses the influence of communist members of parliament on foreign resistance, the improvement of relations with the Soviet Union, President Beneš's visit in Moscow and the negotiation of an alliance agreement between Czechoslovakia and the USSR.

In the fourth chapter of the diploma thesis, the author deals in detail with the so-called Potsdam Conference. The author first describes the creation of the National Front according to the Košice government program, then deals with Czech-German relations in historical context and then discusses the Czechoslovak path to the Potsdam Conference and the development of Czechoslovak demands for the expulsion of the German minority. The last part of the chapter deals with the issue of stripping citizenship from persons of German nationality.

In the fifth chapter of the thesis, the author analyzes diplomatic relations and international agreements with the individual relevant European countries and the United States.

In the introduction to the thesis, the author sets out two hypotheses, Hypothesis No. 1, which assumes *that "the Sovietization of Czechoslovakia had been slowly taking place since the negotiation of the alliance agreement in the December of 1943"* and Hypothesis No. 2, which assumes that *"during the Third Republic, it was no longer possible for Czechoslovakia to become part of the Western power bloc."* Both of these hypotheses were verified by the author of the thesis as fulfilled.

Klíčová slova diplomové práce

Československo – Německo – Maďarsko – Sovětský svaz – Francie – Velká Británie – Spojené státy – mezinárodní smlouva – mezinárodní vztahy – odsun

Key words of the thesis

Czechoslovakia – Germany – Hungary – Soviet Union – France – Great Britain – United States – international contract – international relations – transfer

Název diplomové práce

Období třetí Československé republiky v kontextu mezinárodních smluv a mezinárodní politiky

Title of the thesis

The period of the Third Czechoslovak Republic in the context of international agreements and international politics